BIBLIOTECA DE BUZUNAR

81

ALECU RUSSO

SCRIERI ALESE

OMUL / OPERA / COMENTARII

BIBLIOTECA DE BUZUNAR BIBLIOTECA DE BUZUNAR
BIBLIOTECA DE BUZUNAR BIBLIOTECA DE BUZUNAR

EDITURA DE STAT

ALECU RUSSO

SCRIERI ALESE

OMUL / OPERA / COMENTARII

Ediţie îngrijită de

Prof. EMIL BOLDAN

ES

1948

ALECU RUSSO
(1819 – 1859)

I. — Viața:

Ceea ce caracterizează cu deosebire pe scriitorii noștri de pe la mijlocul veacului al XIX-lea este, cu puține excepții, prezentarea lor în mijlocul evenimentelor politice și sociale contemporane lor, amestecul lor în volbura prefacerilor progresiste care se pregăteau și entuziasmul celor mai mulți dintr'înșii, care căutau să se apropie cu interes și cu dragoste de inima poporului.

Dacă un Gh. Asachi este un anti-revoluționar și un anti-unionist; dacă Costache Negruzzi e mai mult un *„ruginit"*, fire pasivă și aproape indiferentă la freamătul din jurul lui care crește tot mai puternic, cuprinzând pe cât mai mulți din chiar prietenii săi, — ceilalți, toți, și Mihail Kogălniceanu și Vasile Alecsandri și Alecu Russo, în Moldova; Nicolae Bălcescu, I. Heliade-Rădulescu, Cezar Boliac, Dimitrie Bolintineanu, Ion Ghica, în Muntenia, sunt nu numai atenți la fenomenele sociale ale vremii lor, dar și contribue în bună măsură la precipitarea acestora spre un desnodământ pe care-l doreau atâta. Ei nu sunt numai literați, ci și propovăduitori ai ideilor sociale și politice, sincer convinși că menirea lor e mai ales să scoată po-

porul din întunerecul în care acesta zăcea din pricina celor interesaţi să-l oprime şi să-l ţină departe de lumina cărţii. Şi mai toţi aceşti premergători culturali se străduiau, tocmai prin scris şi faptă, să deschidă mintea poporului, făcându-l să vadă, în sfârşit, că a sosit clipa justei lor revendicări, ale unor drepturi care îi fuseseră de atâta vreme înstrăinate.

E adevărat însă că drumul lor de luptă nu urmează la toţi o linie perfect urcătoare. Drumul atitudinii lui Heliade e şovăitor, sinuos, frânt până la urmă într'unul de quasi-trădare faţă de ideile din tinereţe şi din primele zile ale revoluţiei paşoptiste. Al lui Alecsandri — viaţa publică a lui — se închide într'o atitudine de conformism, de satisfacţii personale şi de diitirambi închinaţi feţelor domneşti. Ion Ghica se retrage în huzurul clasei lui boiereşti şi devine memorialistul deceniilor anterioare — un lăudător al vremurilor trecute. Bolintineanu îşi trăeşte ultimii ani într'o turbure stare mintală, adevărat cadavru viu, după ce se înflăcărase, prin gazeta *„Popolul suveran“*, că *„ziua naţiei a început, iată, să mijească“* şi după ce, prin romanul său *„Elena“*, de pildă, biciuise putreda protipendadă bucureşteană, uluită şi desorientată de irumperea în istoria neamului a omului nou, care era Cuza-Reformatorul şi Distrugătorul de privilegii.

Numai Kogălniceanu, mereu activ, în permanentă fierbere tinerească, chiar la bătrâneţe, rămăsese întotdeauna, el însuşi, fruntaş printre paşoptiştii moldoveni, sufletul Unirii, motorul marilor reforme ale lui Vodă Cuza. Statornic în crezurile lui a rămas şi Nicolae Bălcescu, el mai ales, care, departe de

țară, se stinsese, printre străini, anonim, cu durerea în suflet că marile lui idealuri nu-și găsiseră încă sorocul împlinirii lor, dar și cu flacăra nădejdii că zilele de bucurie ale poporului lui drag, ale norodului oropsit și trudit, nu pot fi departe. Aceștia au stăruit până la ultima suflare a lor pe calea pe care avântul tinereții generoase le-o arătase și le-o imprimase marilor lor suflete.

Alături de ei, la umbra lor, oarecum modest, discret, mulțumindu-se să-și exprime ideile, neașteptând consacrări imediate, satisfacții ale vanității, fără veleități de fruntaș, dar, când era nevoie, energic, bătăios, spadasin temut al cuvântului cu greutate și hotărîtor, — se situiază Alecu Russo. Fiu de arendaș și arendaș el însuși, pașoptist convins, pribeag ca și ceilalți, dar, mai fericit decât Bălcescu, — deși ros de aceeași boală, ftizia, — vine să se stingă, șapte ani după acesta (în 1859), în țară, lângă ai săi, mai apucând, ca o ultimă favoare a zeilor, să vadă primele zile ale Unirii Principatelor, la care și el, ca și ceilalți, visase atâta.

Născut la 17 Martie 1819, probabil la Chișinău [1]), A. Russo și-a petrecut copilăria mai ales la țară [2]) (Vezi *Amintiri*). Era fiul lui Iancu Rusu, arendaș și proprietar de moșii în Moldova. Alecu era născut din prima căsătorie a tatălui său cu o Donici, cu care Iancu n'a fost cununat, deoarece cei doi erau veri și legile de atunci nu permiteau atare căsătorii. A doua soție a acestuia a fost Maria Lapierre născută Rosalina și, cu aceasta, tatăl lui Alecu a mai avut trei copii.

---

[1]) D-na Lucia Bourgeois-Popovici a descoperit pașaportul lui Russo cu indicația, ca loc de naștere, Chișinău (P. V. Haneș).
[2]) Satul Prodăneștii vechi (P. V. Haneș).

Mama lui Alecu a murit tânără, de ftizie, boală transmisă şi fiului, care nu avea să se însoare nici-odată, poate şi din această cauză.

Numele familiei era Rusu. De un Rusu, un vel stolnic, cel mai vechi ascendent cunoscut al familiei, se aminteşte încă din 1618. Aşa a semnat mult timp Alecu. Semna, totuşi şi Russo, mai ales în limba franceză, poate ca să semene cu omonimul său Jean Jacques Rousseau, poate un împrumut din prima parte a numelui de fată al mamei sale vitrege. Alecsandri, ca şi ceilalţi contemporani ai scriitorului, i-a spus întotdeauna Russo.

Prin 1831, pe când Alecu nu avea decât doisprezece ani, a izbucnit o groaznică holeră, care a făcut un prăpăd aproape total în familia lui Russo. Cum ne spune el însuşi în bucata *„Holera"*, Alecu a rămas *„singur viu din patruzeci de persoane ce locuiau într'o casă"*. Mamă-sa vitregă trebue să fi murit ceva mai înainte, iar tatăl său n'a scăpat dela o moarte asemănătoare, decât pentrucă lipsise deacasă, fiind dus după afaceri.

După ce va fi învăţat, în satul în care şi-a petrecut copilăria, ruseşte şi pare-se şi greceşte, a fost trimis să-şi facă studiile în Elveţia, şi anume la Institutul lui François Naville din Vernier, lângă Geneva, şcoală de ţară. Acolo a rămas până în 1835, fără întrerupere. In *„frumoasa Elveţie"*, — cum îi spune el ţării, — i s'a accentuat dragostea de natură. Singur sau împreună cu alţii a făcut numeroase excursii, străbătând frumoasa ţară a studiilor sale de-a-lungul şi de-a-latul ei.

Studiile şi le-a continuat la Viena, la o şcoală sau Academie comercială, dar nu trebue să fi rămas acolo decât vreo câteva luni, deoarece în 1835 el e în

ţară, la moşia Dorna a tatălui său, dând ajutor părintelui la exploatarea moşiei.

Nu mult după aceea, Iancu Rusu se însoară a doua oară. Intre tată şi fiu intervine o răceală, iar în 1841 chiar o ruptură, care-l face pe Alecu să-şi caute o slujbă. După două petiţii disperate adresate domnului Moldovei de atunci, Mihail Sturza, e numit judecător la tribunalul din Piatra, unde rămâne până la mijlocul anului 1844.

Părăsind magistratura, se stabileşte la Iaşi, ca advocat, şi participă, alături de prietenii săi Vasile Alecsandri, M. Kogălniceanu şi I. Ghica, la manifestări culturale şi politice.

In 1846 îi sunt reprezentate pe scena Teatrului Naţional din Iaşi două comedii: *„Băcălia ambiţioasă"* şi *„Jicniţerul Vadră"* (sau *„Provincialul la Teatrul Naţional")*. Amândouă s'au pierdut. Prima prezenta pe scenă un domn Sărmală, *„cuconaş pospăit"* (peste ani de zile Iorga avea să ne dea un *„Sărmală, amic al poporului")* şi o băcăniţă, Zoiţa, *„care se aruncă afară din sfera ei, prin ambiţia ce are de a fi cucoană"*, — scopul scriitorului fiind de a ridiculiza şi satiriza pe aceia care încearcă să iasă din lumea lor, pe care o dispreţuiesc, preferându-i o alta pentru care nu sunt făcuţi, — şi care nici nu le e superioară, decât după unele aparenţe amăgitoare.

A doua avea drept subiect isprăvile *„unor haiduci moldoveni, cu îmbrăcămintea şi graiul lor, cu cântice de ale lor, care la sfârşit se ucideau toţi"*. Autorul voia *„să facă o epigramă în contra dramelor care au copleşit scena"*, adică împotriva tragediilor macabre în care personagiile mureau pe scenă unul după altul.

Dar comedia avea să-i aducă multe neplăceri lui

Russo. Conţinutul ei, aluziile, versurile următoare mai ales:

„Din Focşani la Dorohoi,
Ţara-i plină de ciocoi“,

displăcură domnului, care dispuse închiderea lui Russo la schitul Soveja din Vrancea.

Imprejurările în care s'a ajuns la surghiunirea lui ni le povesteşte Russo însuşi.

A doua zi după reprezentarea piesei, la 26 Februarie 1846, autorul se trezeşte cu directorul teatrului, care-l roagă în numele ministrului de interne (Catargiu), să-i împrumute textul comediei. Cum bucata fusese cenzurată şi n'avea de ce să se teamă, i-o dă. Când se înapoiază pela 11½ noaptea, află că fusese căutat de aga, (prefectul poliţiei), care i-a lăsat, negăsindu-l, o invitaţie. Deşi aproape de miezul nopţii, se urcă în trăsură şi porneşte la aga! Pe aga nu-l găseşte, însă, şi revine acasă, unde găseşte musafiri: câţiva prieteni care îi propun o partidă de... şah. Pe când jocul era în toi, intră pe uşă şi aga. Russo îl primeşte bine, se aduc ciubuce, dulceţi. Jocul continuă. In cele din urmă, aga îl ia de o parte şi-l pofteşte să-l însoţească până la ministru, care ar dori câteva lămuriri cu privire la piesă. Neturburat, *„vesel ca o ciocârlie“*, — cum scrie el în amintirile sale dela *„Soveja“*, — în timp ce prietenii se arată nedumeriţi şi îngrijoraţi, îşi ia *„pălăria, mânuşile şi biciuşca“*, porunceşte în gura mare să se pună masa pentru cină şi porneşte cu aga. Unul dintre prieteni, ştiindu-l probabil încăpăţânat, îl apucă de mâneca hainei şi-l îndeamnă să nu-şi pericliteze situaţia printr'o atitudine prea dârză. La minister zarvă mare:

ministrul de interne, încă un ministru, numeroşi slujbaşi, directorul teatrului, comisari.

Având textul comediei lui Russo în mână, ministrul, de cum îl vede intrând pe uşă, îl şi interpelează: *„Domnule, dumneata vrei să răscoleşti ţara?"* — *„Eu, domnule ministru? Zău că nu vă înţeleg!"* face Russo pe miratul. — *„Dumneata ai scris o bucată care atacă orânduiala publică şi întocmirea ţării".* Il acuză apoi c'ar fi dat indicaţii actorilor să rostească şi unele cuvinte şterse din bucată de către cenzură. Russo tăgăduieşte. Arată că nu e vina lui dacă cenzura e *„neghioabă"*, tăind unele pasaje şi lăsând altele şi mai puternice. Ba, se preface indignat, dovedind şi în această împrejurare mult humor, că actorii, care i-au denaturat textul, n'au fost pedepsiţi: *„Eu socoteam, domnule ministru, că m'aţi chemat aici spre a sta şi eu de faţă, când veţi sudui direcţia teatrului, care nu răspunde la încrederea publicului şi pune în joc bucăţile, fără ca actorii să le ştie bine pe de rost şi fără de a îngriji buna lor executare".* Ministrul, puţin mai dispus, iese împreună cu celălalt, ducându-se la Vodă, ca să ceară cum crede Russo — *„a înlătura pacostea de pe capul"* lui. Pe la două noaptea însă *„se întoarseră plouaţi, de parc'ar fi căzut păcatul pe dânşii"* . . . Domnitorul era hotărît să-l pedepsească exemplar, ca aceasta să fie de învăţătură şi altora. Formele de exilare erau de altfel gata. In curtea agiei aşteptau căruţele. Degeaba cere Russo să i se permită să se repeadă pentru câteva minute până acasă, ca să-şi ia cele necesare de drum. Vorba lui: *„şi domnia lor şi eu eram în drepturile noastre: eu de a cere, dumnealor de a-mi refuza".*

In schimb, însă, aga îi împrumută blana lui, minis-

trul îi dete o căciulă, galoşi, un ciubuc şi tutun (era un mare fumător Russo) şi fiecare dintre cei de faţă îi dădu ceva bani, copleşindu-l cu atenţiile lor, ceea ce-l face pe Russo să reflecteze astfel: *„Voi înapoia banii la întoarcerea mea sau altcândva, iar darurile ministeriale le păstrez, căci un ministru nu dă în toate zilele"*.

In tindă, dădu peste bieţii actori (şi ei condamnaţi la surghiun la mânăstirea Caşin, tot în Vrancea), care îi reproşară că din pricina lui au de pătimit acum. Urcaţi în căruţe, porniră cu toţii pe drumul surghiunului.

In baza *„ofisului domnesc"*, care zicea: *„Să se închidă Alecu Russo, ca un răzvrătitor al orânduielii publice din ţara sa; să se privegheze zi şi noapte de către doi jandarmi destoinici şi nemitarnici, să se ţie la cea mai aspră opreală, fără a i se da de scris sau a primi el scrisori, şi a se aşeza pe hrană de fasole şi pe canon de rugăciune, spre a-şi veni la pocăinţă şi la ispăşirea păcatelor"*, fu închis la mânăstirea Soveja, până la 4 Aprilie 1846, unde fu bine tratat, totuşi. In ciuda poruncii domneşti, i se aduseră cărţi, hârtie de scris. Din când în când putea asculta cântecele lăutarilor din sat, să stea de vorbă cu aceştia, să-i iscodească mai cu de-amănuntul asupra cântecelor pe care le cunoşteau şi astfel să descopere piatra aceea nestemată a geniului nostru poporan *„Mioriţa"*.

Fireşte, arbitrara surghiunire a lui Russo în *„vizuina fără orizont"* dela Soveja nu era o măsură izolată a stăpânirii de atunci, luată împotriva tineretului, care ţinea să-şi spună părerea despre ceea ce vedea. Mihail Sturza, fostul protector al lui M. Kogălniceanu, începuse o adevărată prigoană împotriva tinerilor cu idei mai liberale. Suspendase în 1840 re-

vista *„Dacia literară“*, pusese să se cenzureze, în 1844, titlul revistei *„Propăşirea”*, care i se păruse prea revoluţionar, surghiunise pe însuşi Kogălniceanu la mânăstirea Rîşca şi refuzase acestuia călătoria atât de râvnită la Paris. Şi în felul acesta se explică în bună parte dorinţa tineretului moldovean de a-l înlătura pe domn. Revoluţia din 1848 din Franţa, la care participase şi N. Bălcescu, a fost semnalul de deslănţuire. De altfel, abuzurile lui Mihail Sturza aduseră în aceeaşi coaliţie burghezia şi o parte din boierime. Nemulţumirea intelectualilor de opreliştile cenzurii şi de surghiunirile abuzive se întâlnea aşa dar cu acelea serioase de ordin economic şi social din rândurile burgheziei în desvoltare, care se manifestaseră sgomotos cu câţiva ani mai înainte, şi cu ale boierilor nemulţumiţi că Regulamentul Organic nu era respectat întocmai în privinţa avantagiilor şi privilegiilor lor. Pe când burghezia era interesată, dimpotrivă, la desfiinţarea acestor privilegii, care, scutind pe boieri de biruri, le încărca asupra negustorimii şi breslelor.

In Moldova conducătorii burgheziei în desvoltare, în loc să facă apel însă la masele orăşeneşti şi ţărăneşti, cu care, de altfel, aveau puţine legături, se înţeleseră cu boierii nemulţumiţi şi convocară la Iaşi, la 27 Martie stil vechi (8 Aprilie) 1848, adunarea dela Hotelul Petersburg, la care luară parte vreo mie de persoane, din toate categoriile sociale. Participau şi numeroşi negustori *„de toate naţiile”*, vizitii, sacagii, etc. Vorbiră Alexandru Cuza, V. Alecsandri şi alţii şi se redactă o petiţie către domn, în care, în 35 de articole, se cuprindeau cerinţele boierilor de-a-valma cu ale păturilor progresiste, într'o împerechere nepotrivită de interese care se băteau de fapt cap în cap, pe de o parte ale celor dintâi, de alta ale oamenilor

din popor. Petiţia fu dusă domnului de o comisie de patru. Sturza se prefăcu că e de acord cu cea mai mare parte din conţinutul ei, concedie comisia şi pregăti represiunea. Oamenii lui porniră pe urmele răsculaţilor. Aceştia semnară o proclamaţie plină de dârzenie către populaţie. Printre semnatarii ei, alături de C. Negruzzi, Alexandru Cuza, fraţii Vasile şi Iancu Alecsandri şi alţii, se afla şi Alecu Russo. Dacă multe din ideile pe care le cuprindea proclamaţia pot fi recunoscute ca fiind ale lui Kogălniceanu, care n'a semnat-o, totuşi, poate din motive tactice, altele, dar mai ales anumite pasaje lirice, par să-i aparţină lui Alecu Russo, autorul *„Cântării României"*.

Iată câteva aliniate numai din această proclamaţie în care *„revoluţionarii"* par a fi căzut de acord mai mult asupra cererii de înlăturare a domnitorului, urît de ambele tabere, decât asupra cererilor de reforme, pe care le vedem reduse la un platonic apel la filantropia şi mila boierilor şi, pe de altă parte, la un apel de armonie între clase, — care ştim că e cu neputinţă între exploatatori şi exploataţi.

„Fraţilor, Dumnezeu a auzit plângerile Moldovei şi a ridicat palma sa răzbunătoare asupra duşmanului nenorocitei noastre patrii! Acum tronul lui Mihail Sturza se clatină ca frunza bătută de furtună şi în curând acel tron sprijinit cu arma coruperii şi cu topuzul tiraniei se va preface în pulbere. Nădejde bună, dar, fraţilor! Nădejde în unire, căci atunci numai Dumnezeu va împlini dorinţile noastre, când va domni între toţi locuitorii Moldoveni frăţia care dă putere popoarelor asuprite şi curăţirea cugetului, care duce pe calea faptei bune a izbândei.

Voi, boierilor, care aveţi parte la toate bunătăţile,

gândiți-vă la sfânta datorie ce vă leagă de patria voastră, care v'a înzestrat cu averi și cu cinstiri, gândiți-vă la soarta nenorocită a poporului și vă grăbiți a-i da mână de ajutor, pentru ca să dovediți atât lui, cât și Europei, ce vă privește, că sunteți îndemnați de dorul binelui obștesc, iar nu de interesul particular!...

„...Voi, locuitori săteni, pentru care se pregătește un viitor frumos și fericit, nu vă înspăimântați de îngrozirile ce cearcă a vă mai face ticăloșii vânduți ocârmuirei. Nu dați ascultare minciunilor nerușinate ce împrăștie Vodă prin țară, pentru ca să vă sperie, să vă întunece ochii, să ațâțe în voi patimi rele și dușmănești...

„...Să cadă, dar, răul, Moldovă, Mihail Sturza, pata neamului său! Să cadă reîmpins din toate părțile de hula lumii întregi, și să fugă din țara noastră alungat de blestemul poporului ce a nenorocit într'un șir necurmat de patrusprezece amari de ani!

„Dar să cadă, căci ceasul sfintei dreptăți a sunat! Căci Dumnezeu însuși a hotărît osânda lui Mihail Sturza, pentru ca el să slujească de pildă tiranilor. Să cadă fiara încoronată care suge sângele cel mai bun al țării, și să-și piardă pentru totdeauna tronul ce a necinstit prin faptele sale, patria ce a împins-o fără milă în prăpastie, și averea sa nenumărată ce a adunat-o prin nenumărate nedreptăți și care singură îl mai ține pe pământul nostru!...

„...Amar deci de acei orbiți trădători cari vânzându-și cugetul ar cuteza să-i dea ajutor în preajma Moldovei întregi, care strigă împotriva lui. Amar de acei ce s'ar face mârșavele instrumente ale celor de pe urmă ale lui nelegiuiri și s'ar îndupleca a unelti sub numele lor cumpărări mincinoase de moșii domnești.

„Trăsnetul cerului şi braţul puternic al naţiei sunt gata a cădea pe dânşii ca pe nişte şerpi otrăvitori, căci acele averi răpite de Vodă sunt ale ţării şi ale ţării trebuie să rămâie!

„Fraţilor, încă odată vă strigăm: Unire şi bărbăţie! Aceste simţuri să vieze necontenit în inimile noastre, pentru ca sprijiniţi unii pe alţii, să fim un milion şi jumătate de glasuri cari suntem Români, şi ca Români avem drepturile noastre, pe care le vom apăra şi le vom sprijini. Avem dreptul de a face îmbunătăţiri pe pământul nostru!

„Avem dreptul de a ne uni împotriva unei cârmuiri mârşave şi asupritoare şi a scăpa patria noastră din ghiarele ei!

„Cauza noastră este sfântă! Cugetul nostru este curat! Dumnezeu este cu noi!"

Revoluţionarii fură urmăriţi însă necruţător de M. Sturza. Cei mai mulţi, printre care se aflau fraţii Gr. şi Al. Cuza, V. Alecsandri, fraţii Rosetti (poate şi Alecu Russo), fură prinşi şi trimişi legaţi la Galaţi pentru a fi predaţi Turcilor la Măcin. Bărcile cu exilaţi, însă, în loc să ajungă la Măcin, *„fură împinse de furtună sau de complicitatea barcagiilor la Brăila"*[3]), unde câţiva se refugiară la un consulat care le dădu paşapoarte pentru Viena.

Puţin după aceea, Alecu Russo, împreună cu fraţii Alecsandri şi cu alţi câţiva, isbuteşte să se adăpostească în munţi, la Hangu, de unde, luând-o prin Vrancea, tinerii trecură îmbrăcaţi se pare în haine ţărăneşti şi se adăpostiră la Bucureşti, în casa mamei lui I. Ghica, până ce putură ieşi la Braşov. Il

[3]) Manualul de „Istoria României" pentru cl. XI-a medie de Mihail Roller, etc.

găsim apoi pe Alecu Russo alături de Alexandru Cuza şi alţii luând parte la marea adunare a Românilor Ardeleni de pe Câmpia Libertăţii din Blaj din 3/15 Mai. Russo asistase puţin mai înainte la adunarea dela Lugoj a Românilor din Banat, dar cea dela Blaj îl impresionă până la lacrimi. Luau parte 40.000 de oameni, în majoritate sdrobitoare ţărani iobagi, veniţi în număr mare, în nădejdea că vor putea porni lupta de eliberare completă de sub moşierii nobili.

„Moldoveni şi Munteni, pribegi ai turburărilor din ţări, [4]) *priveau cu bătaie de inimă adunarea oştită grămadă către grămadă, — după satele şi ţinuturile de unde veniseră oamenii. Un popor întreg, de acelaşi port şi aceeaşi limbă ca şi a poporului nostru, sta măreţ în lumina soarelui şi printre sumane se vedeau amestecate multe surtuce: aceste surtuce acopereau pieptul tineretului de frunte ieşit din Blaj şi din şcolile Ardealului, tineret cu mare curaj şi cu mare iubire de neamul românesc".* (ALECU RUSSO: *„Cugetări")*. Fireşte, spectacolul îl înduioşă mult. Dar ceea ce miră mai mult pe tânărul pribeag, care n'avea nici treizeci de ani împliniţi, era *„spectacolul frăţiei curate între surtuce şi sumane"*, frăţia nu numai de sânge, dar frăţia în trai şi în obiceiuri, şi în toate relaţiile.

„Societatea în Principate — observă el mai departe în *„Cugetări"* — *ca toate societăţile vechi, este întemeiată pe nepotriviri, pe interese ce se prigonesc şi pe ierarhii. Ardelenii, toleraţi numai pe pământul ce-l ocupau până la 1848, şi privind cu duioşie de peste munţi la Ţări, adică la Moldova, alcătuiau nu-*

[4]) Din Moldova şi Muntenia.

mai o familie, şi o familie patriarhală. Noi Moldovenii, treptaţi[5]*) de întâmplările istoriei, mazili, neamuri, bresle, gloate, boieri şi feciori de boieri, vite prăpădite din întunericul descălecării, nu putem forma o familie patriarhală ca aceea ardeleană dela 1848. Pribegii, dar, înfăţişătorii luptei în Principate a egalităţii drepturilor, iar nu a oamenilor, urmară cu ochii plini de mirare uimitoare, frăţiea aceasta şi mai că într'un minut de înfocare ar fi dorit să nu se fi născut feciori de boieri*".

Singurul lucru care-i displăcu însă fu că dintre toţi reprezentanţii „*inteligenţei ardelene*" care luară cuvântul, abia se găsiră doi (unul era Avram Iancu) care să vorbească „*româneşte cu Românii*" adunaţi. Ceilalţi au vorbit într'un fel de idiom româno-latin, o „*babilonie de cuvinte stropşite şi smulse din latineşte pe care bieţii Români nu le înţelegeau nicidecum, deşi le primeau ca semne de mântuire, zicând: „O fi, dar... aşa o fi!*"

Russo avea să rămână în Ardeal trei luni. După adunarea dela Blaj, pregătindu-se să plece spre Bucovina ca să-şi întâlnească „*şefii şi tovarăşii*", cum notează el, e arestat la Dej de autorităţile maghiare, ţinut închis şi transportat apoi la Cluj, unde fu ţinut intemniţat vreo două luni. Alecsandri ne relatează (în biografia pe care i-o face)[6]), că la Dej, Russo ar fi fost bănuit ca periculos şi de aceea arestat. Din închisoarea dela Cluj, adresează, în franţuzeşte, către Consiliul de Războiu din Cluj, o întâmpinare, în care semnând: „*A. Russo, cetăţean liber al României şi cunoscut al marelui Kossuth*", protestează împotriva arestării sale, ridiculizând motivele invocate de

---

[5]) Aşezaţi în trepte, erarhizaţi.

[6]) V. Alecsandri: „*Al. Russo*", notiţă biografică „*Revista română*", 1862 şi în „*Conv. Lit.*" 1873.

autorități: 1) pentrucă o femeie i-ar fi făcut un semn curios pe stradă și 2) pentrucă ar face parte din comitetul croato-slovaco-român contra Ungariei.

In timpul deținerii sale la Cluj, primește bani și încurajări dela prietenii săi, refugiați în Bucovina, V. Alecsandri, V. Rosetti și Em. Costache-Epureanu și este încunoștiințat că s'a intervenit la ministrul de interne al Ungariei pentru eliberarea lui.

Intr'adevăr, puțin după aceea e eliberat. Dela Sibiu, aflând despre succesul revoluției din Muntenia, trimite, la 4 Iulie 1848 lui N. Bălcescu, o scrisoare semnată A. Sauvegea, prin care-l felicită pentru succes și-l anunță că atunci când se vor întâlni îi va povesti multe lucruri și cum era să fie spânzurat de autoritățile maghiare.

„Scumpul meu — Bălcescu — scrie el. *Vivat! Victorie! Sunt mândru de voi și gloria revoluției voastre se va răspândi și asupra noastră ca și asupra tuturor Românilor! Incă odată, vivat și glorie! Ieri abia am aflat de revoluția (voastră)... Trăiască România! Adio, bravul meu! Imbrățișează drapelul din parte-mi! V'ați purtat admirabil. Imbrățișează-i pe toți. Veștile venite dela voi au fost primite de dușmanii noștri cu scrîșniri din dinți. La revedere pe curând, la Focșani! A. Sauvegea"*.

Russo venise în Ardeal, ca și Alex. Cuza și alții din Principate, ca să susție unirea Românilor cu Ungurii, pentru cucerirea libertății. Arestarea ca și anumite atitudini ale grofilor și ale autorităților îl făcură să-și schimbe părerea, căzând și el în greșeala altora de a confunda întreaga națiune maghiară cu grofii asupritori, interesați să semene zâzanie șovină între clăcașii unguri și români și să împiedice unirea exploatatților fără deosebire de neam.

Bălcescu însă rămâne la părerea sa. El nu se

descurajează atât de uşor şi nici nu poate face confuzii atât de grosolane. Puţin mai târziu, el va veni în Ardeal, să încerce împăcarea Românilor cu Ungurii, spre a-i face să lupte împreună pentru libertate. Dar Kossuth, pe care, din câte reiese din plângerea lui Russo, acesta din urmă-l cunoscuse, conducând revoluţia maghiară, căzu şi el în greşeală, neînţelegând necesitatea unirii cu Românii pentru a lupta în comun împotriva imperiului autocrat habsburgic. *„Glasul unui Petöffi chiar, care îndemna pe toţi cetăţenii, orice limbă ar vorbi, să-şi dea mâna şi să se lupte umăr la umăr împotriva reacţiunii universale, era prea puţin ascultat, chiar şi în Ungaria"*[7]. Stăpânit de ideea statului naţional şi neputând concepe un stat multinaţional, cu drepturi egale nu numai pentru indivizi, ci şi pentru naţiunile conlocuitoare, Kossuth, preşedintele guvernului revoluţionar maghiar, îndeamnă pe Secui să pornească asupra Românilor, împingând astfel, prin atitudinea sa, ca şi Avram Iancu, pe Români de partea Austriei reacţionare, împotriva Ungariei reacţionare. Generalul Bem, un luminat revoluţionar polonez refugiat în Ungaria, veni cu o armată în Transilvania, unde, deşi i se opun forţe austro-române, pune stăpânire pe cea mai mare parte a ei. Căutând să atragă pe Români prin blândeţe, amnestiind pe toţi cei ce luaseră parte la lupte, face ca o parte din Români să se înregimenteze în armata revoluţionară condusă de el. Dar în munţii Apuseni Avram Iancu continuă să după lupta contra trupelor victorioase ale revoluţionarilor unguri. Bălcescu, care se afla acum la Constantinopol, aflând cu durere despre aceste lupte, care slăbeau mişcarea revoluţionară, vine să-l întâl-

7) Dr. Victor Cherèsteşiu: „Românii şi Ungurii" — EDITURA DE STAT.

nească pe Bem, pe lângă care se afla de mai multă vreme poetul muntean Cezar Boliac, şi obţine de la generalul polonez, ca şi dela Kossuth, o serie de promisiuni de împăcare, urmând să pornească spre a trata înţelegerea şi cu Avram Iancu. Era însă prea târziu. O armată ţaristă trimisă în ajutorul împăratului austriac Franz Iosef pătrunse în Transilvania şi Ungaria şi bătu pe revoluţionari, Kossuth cu câţiva fruntaşi ai revoluţiei maghiare refugiindu-se la Turci, duşmanii Austriei.

Alecu Russo, după ce părăseşte Ardealul, vine la Bucureşti, unde se întâlneşte şi cu Bălcescu, pe care-l cunoscuse, prin 1845 sau 1846, la Mînjina, moşia din jud. Covurlui a lui C. Negri, la care, de Sf. Constantin, se adunau prietenii să-l felicite pe amfitrion. Alecsandri, care relatează acestea, nu uită să amintească şi de puternica emoţie cu care Russo şi Bălcescu priveau ţărănimea la horă, interesul pe care amândoi îl arătau vieţii duse de ţăranii din împrejurimi.

Dela Bucureşti, abătându-se poate prin Bucovina, Russo pleacă, împreună cu alţi revoluţionari, la Paris, unde avea să rămână doi ani.

Dintr'o scrisoare adresată dela Paris de Maria Kogălniceanu, sora lui Mihail către un alt frate al lor, Alexandru, în ţară, aflăm următoarele despre Al. Russo:

„Dintre toţi domnii ăştia, numai Russo ne sare mult în ajutor.

De pildă, el mi-a găsit apartamentul mobilat. Mai mult de-o săptămână a alergat prin Paris să ne găsească un apartament potrivit şi nu prea scump, căci acum totul e scump aici: locuinţele, lingeriile, bijuteriile, totul... Pulcheria [8]) *a fost ieri la teatrul*

---

[8]) O altă soră.

de varieteu și astăzi s'a dus la Versailles cu Russo". (P. V. Haneș).

Acum probabil, aici, la Paris, pune Russo la cale, cu Alecsandri și Bălcescu, publicarea „*Cântării României*" în revista pe care o scot ei acolo, „*România viitoare*". Dându-i textul franțuzesc lui Bălcescu, acesta îl traduce și-l publică în unicul număr al revistei, din 1850, afirmând în introducere că poemul este opera unui călugăr anonim din țară.

După înapoierea din Franța, în timpul domniei prietenului său Gr. Ghica, Alecu Russo începe a profesa advocatura. În lipsa lui din țară îi murise tatăl; acum îi moare și mama vitregă, Maria Rusu, Alecu fiind numit epitrop al averii rămase. Advocat al Băncii Naționale a Moldovei, procurist al lui Iancu Alecsandri, fratele poetului, pledant în mai multe procese mari, Russo izbutește să încropească o oarecare avere. Ține în arendă o vreme moșia Mircești a prietenului său V. Alecsandri, și e proprietar al moșiei Tețcani, din Bacău, pentru cultivarea căreia investește o sumă apreciabilă de bani.

Aceste legături de clasă îi frânează mult avântul ideologic, explicând dualismul său sufletesc, — șovăirea inimii lui între progresism și conservatism duios pentru trecutul patriarhal, boieresc.

Când, în 1855, Alecsandri scoate la Iași revista „*România literară*", poetul apelează și la Russo și-i cere colaborarea. Stimulat mai mult de Alecsandri, Russo își scrie „*Cugetările*", „*Amintirile*" și-și traduce „*Cântarea României*", pe care le publică într'o serie întreagă de numere ale revistei prietenului său.

De asemenea, când, în 1856, Kogălniceanu editează, la Galați, ziarul unionist „*Steaua Dunării*", Russo colaborează și el la gazetă, dar mai ales nu pierde nici

un prilej să vorbească despre rolul pe care-l are de jucat publicaţia prietenului său. Nu se prea împacă însă cu limba întrebuinţată de colaboratorii ziarului: *„Dacă s'ar puté rosti mai moldoveneşte cele scrise"*... *„Limba ei* (a revistei) *bate pré în franţuzeşte"*, îi scrie dela Piatra, lui Kogălniceanu, Russo, care, totuşi, cea mai mare parte a operei sale şi-a scris-o mai întâi în fraţuzeşte. *„Steaua" să scrie pentru obştie"*, adică pentru mulţime, adaugă Russo, care era îndrăgostit de-a binelea nu numai de literatura poporului, dar şi de limba lui simplă şi curată.

Fireşte, Russo era şi el încântat, după cum reiese şi din laudele pe care nu le precupeţeşte la adresa *„Stelei Dunării"*, de ideea unirii Principatelor, ca prietenii săi Kogălniceanu şi Alecsandri. Cu sănătatea tot mai şubredă, ros de ftizie, ca şi prietenul său celălalt, Bălcescu, care murise de aceeaşi boală cu câţiva ani în urmă, în 1852, departe de ţară, la Palermo, Russo nu poate fi însă în inima evenimentelor ca şi cei doi. Dealtfel, nu se mai ocupă prea mult nici de advocatură nici de afaceri. Situaţia materială îi e tot mai precară. Moare aproape sărac, la 4 Februarie 1859, în casa surorii sale vitrege Paulina Duca, din Iaşi, la care locuia de câtăva vreme şi e înmormântat în curtea Bisericii Bărboi din acel oraş. Peste o lună numai, ar fi împlinit 40 de ani.

Inmormântarea i-a fost pompoasă. Slujba religioasă fu făcută de un sobor de preoţi în frunte cu însuşi mitropolitul. A fost de faţă o lume imensă, ca şi întreaga intelectualitate a Iaşului, care deplângea astfel pierderea unui vajnic luptător nu numai pe terenul literaturii, dar şi în domeniul ideilor mari şi generoase.

II. — Opera:

Alecu Russo era posesorul unei frumoase culturi. Bun cunoscător al clasicismului latin, din care găsim ecouri numeroase în paginile pe care ni le-a lăsat, Russo nu era străin nici de cultura modernă, în deosebi de cea franceză. Nu odată citează el din Montaigne, Pascal, Rabelais, Molière, Dumas, Théophile Gautier (pe acesta din urmă l-a citit mai ales în timpul surghiunului dela Soveja), iar din celelalte literaturi se ivesc mai des, sub condeiul său, numele lui Schiller și Dante Alighieri.

Minte deschisă, pătrunzătoare, interesat atât de problemele politice și sociale, ca și de cele economice, juridice, linguistice și literare, Russo nu este, totuși, ceea ce se numește un scriitor de vocație, ci, am putea spune, mai mult unul incidental, fără veleități literare; el a scris mai ales îndemnat de alții și, dacă Alecsandri, prietenul lui și director al revistei *„România literară”*, nu i-ar fi solicitat colaborarea și nu i-ar fi stimulat aptitudinile pe care i le cunoștea, Russo poate n'ar fi apucat să scrie nici *„Amintirile”*, nici *„Cugetările”* sale, care cuprind în ele, — se cuvine dintru început menționat lucrul acesta, — aproape în întregime crezul mai întregii generații așa zisă *„pașoptistă“*, îmbinare curioasă în același timp de tradiționalism și progresism.

Russo este reprezentantul tipic al acestui tradiționalism progresist. Intr'adevăr, în sufletul lui, tradiționalismul coexistă cu progresismul liberal. Acerb cântăreț și apărător al libertății, — al *„slobozeniei“*, cum îi zice el, — adaogă în fond aceeași atitudine pe care o au și M. Kogălniceanu și V. Alecsandri. Punând ideea de tradiție la baza oricărui progres,

el e tradiţionalist mai ales ca literat şi progresist ca om politic. Bun observator în problemele culturale, el e însă, în acelaşi timp, un mai slab observator în cele sociale.

Deşi, în general, fire realistă, el cade uneori în sentimentalism, atunci când vorbeşte de trecut. Ceea ce regretă uneori e şi prăpastia tot mai mare pe care o constata lărgindu-se între boierii zilelor lui şi ţărani: *„Pe vremea trecută,* — scrie el, — *boierul vorbea cu ţăranul, precum ar fi vorbit cu alt boier, se înţelegeau amândoi în limbă şi idei; astăzi înţelegem poporul cu inima numai; el nu mai este alta pentru noi decât o studie curioasă, morală sau pitorească"*. Uită să adauge însă că şi filotimii boieri din *„vremea trecută"* şi cei din zilele lui nu se gândiseră şi nu admiteau de loc o renunţare la privilegiile lor de clasă în favoarea ţăranilor, pe care îi asupreau într'un mod barbar, exploatându-i şi storcându-i de toată vlaga lor şi pe care, cel mult, îi priveau, — cum scrie Russo, — ca pe o *„studie curioasă... şi pitorească"*.

Prizonier al opticei de clasă, făcând parte din burghezia care stătea la remorca boierilor, Russo vădeşte o tendinţă de idealizare a acestora din urmă; el pare a nu-şi da seama de interesele economice de clase, de antagonismul de clase între boieri şi ţărănime.

Totuşi, Russo e conştient că deplângerea trecutului, — în domeniul cultural cel puţin, — nu-i de fel generatoare de rezultate pozitive şi că, oricum ar fi fost, trecutul nu se poate întoarce. Luând atitudine împotriva tendinţelor latinizante ale Ardelenilor, el scrie: *„...lumea merge înainte şi nu se poate întoarce; fiul nu poate fi tată sau frate părintelui său..."* De aceea el nu propune nicăieri în opera sa

măsuri restrictive de ordin politic, pentru menținerea tradițiilor.

Tot ca tradiționalist, Russo relevă *„tradiția orală a neamului nostru cuprinsă în cântecele vechi"* și culege poezii populare, stimulând și inițiind pe Alecsandri în aceeași direcție.

Trăit mult timp la țară, el vorbește întotdeauna cu multă dragoste de țărănime. Ii cunoștea bine pe țărani, îi iubea și le prețuia obiceiurile și literatura. De cum s'a întors din străinătate, dela studii, dorind să cunoască bine viața satelor noastre, a pornit să cutreiere munții, să stea de vorbă cu unii și cu alții, să înregistreze comorile sufletului popular. Dar, din păcate, ca și Alecsandri, n'a știut să vadă decât aspectul pitoresc, de suprafață, al satelor noastre, ocolind sau ignorând realitățile vii, dureroase, ale vieții țăranului român.

Totuși, uneori, ca în studiul *„Poezia poporală"*, Russo știe să descopere, printre cei dintâi la noi, adevărata viață a poporului în decursul vremurilor în poezia anonimă, în poezia oamenilor din popor, la care el se refugiază, după ce, dezolat de sterilitatea și *„babilonia"* literaturii culte din vremea lui, o căutase mai întâiu în aceasta. Iată ce spune el în studiul amintit, care îl situiază printre primii apreciatori, la noi, ai literaturii frumoase a poporului:

„Albia literaturii noastre e atât de îngustă, că de aș zice că mai nici o scriere nouă nu posedă condițiile unei scrieri nemuritoare, aș zice un adevăr supărător pentru tagma literaților, și adevărul, de când lumea, umblă cu capul spart; însă mărturisesc că, privind babilonia linguistică din zilele noastre, mă îngrijesc pentru viitorul nostru literar și mă mângâiu numai cu credința că, acest viitor își va găsi loc de scăpare în poezia poporală.

Imi închipuiesc că sunt un străin sosit în Moldova sau în Valahia cu dorința de a studia istoria, datinele, natura și geniul românesc. Cumpăr o bibliotecă întreagă de cărți scrise în felurite jargonuri, istorice, poezie, jurnalistică. Deschid o carte istorică și văd în ea nume, date, pomeniri de războaie, însă nici ideie de mișcare socială, de instituiri, de gradul civilizației diferitelor epoci. Nemulțumit, mă duc să vizitez monumentele, dar nu voi descoperi un vestigiu din lumea trecută: monumentele lipsesc. Mă întorc deci la limba și la literatura de astăzi. Aicea mă cuprind fiori de ghiață.

Gramaticile îmi par niște seci dizertațiuni de linguistică latină, franceză, italiană... însă nu adevărate gramatici românești.

Cercetez literatura și dau de o amestecătură indigestă de limbi neolatine, de o sumă de idei luate fără nici un sistem dela străini, și prin urmare nu-i găsesc nici un caracter original.

Unde este dar românismul? Unde să-l caut, pentru ca să-mi fac o ideie exactă de geniul român?

Din întâmplare, mă primblu într'o zi printr'un iarmaroc și de odată mă cred în altă vreme. Văd oameni și haine ce nu văzusem în orașe; aud o limbă armonioasă, pitorească și cu totul străină de jargonul cărților. De unde eram la îndoială dacă Românii sunt o nație sau o colonie cosmopolită modernă, un soi de Algerie franco-italiano-grecească, încep a întrevedea adevărul...".

Deși tradiționalist, naționalist, Russo nu ne apare nici când șovin. El atacă necruțător, și nu odată, atitudinea împotriva slavonismului adoptată de cărturarii ardeleni. E printre cei dintâi care au înțeles că ura, pornirea în contra epocii slavone din istoria noastră, avea să aibă consecințe de care multă vreme

aveau să se resimtă studiile asupra limbii române. Căci, într'adevăr, pornirea aceasta a paralizat curiozitatea învățaților de a cunoaște mai de aproape numeroasele urme pe care le-a lăsat slavonismul la noi și fără de care nu se poate înțelege unul din capitolele cele mai însemnate din trecutul nu numai al limbii române, ci și al vieții sociale, politice și culturale.

Să nu uităm că influența slavă asupra noastră a fost mare, că se vădește în toate ramurile vieții noastre economice, sociale, politice, culturale. Dacă luăm cuvintele care se referă la organizarea societății, la denumirea categoriilor sociale și a armelor de luptă, atunci constatăm că termenii care, corespunzător evoluției sociale din acea vreme, circulau cel mai mult, sunt tot de obârșie slavă: voevod, cneaz, ispravnic, boier, stăpân, jupân, rob, pâlc, gloată, suliță, sabie, praștie, topor, strajă, steag, etc. Și în felul de a fi al oamenilor, găsim cuvinte de origine slavă. De pildă: drag, destoinic, vrednic, blajin, zdravăn, lacom, netrebnic, prost, vinovat, gârbov, etc. De asemeni, în limba noastră, numeroase nume de persoane sunt de origine slavă: Vlad, Radu, Dragomir, Dan, Pârvu, etc.

Ceea ce subliniază în mod deosebit influența slavă este toponimia, care, în mare parte, are origine vădit slavă. De exemplu numele județelor, apelor, orașelor, satelor: Vâlcea, Râmnic, Târgoviște, Craiova, Râșnov, Snagov, Toplița, Bistrița, Moldova, Ialomița, Milcov, Prahova, Târnavele, Dâmbovița, etc., fără a mai vorbi de nenumăratele numiri de dealuri și munți, animale și păsări, lucruri casnice, etc. [9])

9) Manualul de „Istoria României" pentru cls. XI-a medie.

Russo a sezisat de asemeni, ca puţini alţii în vremea lui, exclusivismul cărturarilor din Şcoala ardeleană, faţă de care ia atitudine hotărîtă:

„Slavonismul — scrie el în partea a doua a *„Cugetărilor"* sale — *este o nevoie istorică pentru limba noastră, precum germanismul, arabismul au fost nevoile istorice ale celorlalte limbi neo-romane, pentru a se întregi... Orice vom face, mirosul slavonesc are să rămâie... Slavonismul e „strigoiul" cu care ne sperie reformatorii, dar ni se pare că reformatorii nu au învăţat rolul slavonismului în limba noastră".*

Problema naţionalismului, a patriotismului rău înţeles o atacă Russo cu spirit critic şi cu curaj: *„Naţionalitatea şi patriotismul* — scrie el în studiul *„Contra latinizanţilor ardeleni"* — *nu stau în numele unora şi al altora, nu se slăbesc cu critice literare şi nu se întăresc cu fetişismul persoanelor".*

Spiritul tolerant şi antirasist al lui Russo combate cu aceeaşi vehemenţă şi antisemitismul şi orice fel de exclusivism în genere. In studiul amintit mai sus, iată ce spune el în privinţa Evreilor de pildă: *„Pentru fiii lui Israil, mărturisim că este o faptă înţeleaptă a nu se apăsa; suntem dintr'aceia cari chemăm pentru dânşii îngrijirea, dreptatea şi dreptăţile toate... Ori subt ce chip şi pretext se arată apăsarea în lume, tot strâmbătate se chiamă; acei cari ridică la sarcinile ţării trebuie să aibă locul lor la bunuri şi folosuri — precum Românii se despart în Români ortodocşi şi Români catolici, vor fi şi Români Israeliţi; şi patria va câştiga fii mai mulţi".*

Cât de dăunător e un naţionalism plin de sine şi tendinţa de supra apreciere a valorilor naţionale, arată el în altă parte, în *„Cugetări"*, unde, printre altele, spune: *„...de mult ce ne vom lăuda, de mult*

ce vom huli celelalte neamuri, Românii vor socoti că sunt buni și mari din născare și se vor scufunda iarăși în somnul lor adânc". Este atitudinea adevăratului patriot, care nu înțelege să exalte patriotismul numai de dragul unei vanități rău înțelese.

Apologet al libertății, al *„slobozeniei"* cum îi zice el, Russo înțelege, totuși, ca legea emanată din consensul unanim să fie supusă tuturor deopotrivă. *„Acolo unde nu e lege* — scrie el în *„Cântarea României"* versetul 17 — *nu e nici slobozenie, și acolo unde legea e numai pentru unii și ceilalți sunt scutiți de subt ascultarea ei, slobozenia a pierit... și fericirea e stinsă... căci atuncea asuprirea, nevoile, necazurile și sărăcia izvorăsc în lume; atuncea lumea se împarte în săraci și bogați, în stăpân și rob, flămânzi și îmbuibați... atuncea lumea stă în cumpănă de pieire... căci dreptatea dumnezeiască e vecinică; ea urăște și blastămă pe omul și pe neamul ce alunecă în calea nedreptății... străbunii noștri au fost blăstămați de Domnul pentru strâmbătățile lor și blăstămul a trecut din neam în neam până în zilele noastre..."*.

Indurerat și răscolit sufletește de siluirea dreptății de către cei puternici, de disprețuirea ei de către guvernanții care ar fi trebuit s'o împartă deopotrivă tuturora, Russo are, puțin mai departe, în același verset al operei amintite, următoarele cuvinte profetice: *„...legea dreptății e frăția, și ce frăție poate fi între uliu și prada lui, între răpit și răpitor, între drept și nedrept?... până când mai puteți, voi cei ce ați călcat dreptatea, grăbiți a intra în calea Domnului, căci va sosi ziua izbândirii, ziua când vrabia se va lupta cu uliul și-l va birui... și, într'adevăr zic vouă, acea zi s'a apropiat..."*.

Față de ceea ce trebue să ofere literatura, Russo

are păreri sănătoase: „*Ce este literatura — se* întreabă el în „*Cugetări*" — *de nu chiar expresia vieții unei nații? Inrâurirea literaturilor, ca să fie dreaptă și legiuită, trebue să iasă din gradul civilizației, din aplecarea națională, din înrâurirea stării morale, sociale și politice; toate aceste elemente trebue să se înșire delaolaltă*".

Spirit pătrunzător, Russo ne apare, prin multe din lucrările sale, un adevărat „*precursor al criticii romînești*", cum îl consideră criticul nostru Garabet Ibrăileanu. Cerând criticului literar următoarele însușiri: știință, judecată nepărtinitoare, cunoștința lucrărilor lumii și oamenilor (vezi articolul „*Critica criticii*") și luând și atitudine față de critica pe care Dobrogeanu-Gherea avea s'o numească „*judecătorească*" (e surprinzător cum întâlnise la Russo până și o expresie ca aceasta referitoare la amintitul gen de critică de repudiat: „*socotinți judecătorești*"), am putea spune că Russo anunță însăși critica științifică de mai târziu, înscriindu-se hotărît în rândurile adversarilor criticii „*artă pentru artă*", al cărei teoretician avea să fie Titu Maiorescu.

Iar limba literaților, spune Russo, să nu fie una falsă, artificială, operă a gramaticienilor de bibliotecă, ci limba vie a poporului. „*Credem că astăzi pentru a scrie românește nu trebue gramatică, trebue râvnă, idei și judecata dreaptă a lucrurilor*", scrie el undeva în „*Cugetări*". Iar în altă parte arată că „*o limbă, fie ea turcită, grecită, franțuzită și slavonită, când se vorbește de neam și s'a născut cu el, când spune de trecutul, de patrie, și în fiecare cuvânt stă o tradiție istorică, o durere, o falã sau o simțire, e o limbă nepieritoare, și cu anevoie de a stârpi*".

Zadarnic, spune el, sunt încercările unora de a

alcătui o limbă pe placul lor. Strădaniile latinizanţilor ardeleni de a primeni limba, de a o *„purifica"* de elementele nelatine, şi în deosebi de cele slavone, sunt sortite ridicolului şi menite să eşueze lamentabil, pentrucă nu ei, ci poporul, uzul mulţimilor, hotărăşte în această privinţă. *„Cuvântul fie slav, fie turc, fie latin, ce se va rumâni, are drept de împământenire şi numai obştească frământare şi nevoia poate să-i dea indigenatul, iar nu autoritatea fabricanţilor de sisteme..."*.

Spirit realist, lucid, Russo face mai mult operă de îndrumător, de critic, decât operă de literat propriu zis. Lucrările pe care ni le-a lăsat vădesc mai mult pe polemistul viguros, pe criticul necruţător al pedantismului, al falsilor patrioţi, decât pe scriitorul inspiraţiei lirice. Totuşi, ar fi nedrept să ignorăm lirismul de înaltă inspiraţie, deşi pe alocuri tânguitor, din *„Cântarea României"*, ori acela evocativ, intim-sentimental din *„Amintiri"*, deşi, şi într'o operă şi'n cealaltă, nu odată scriitorul îşi retează avânturile lirice, spre a se opri la viguroase consideraţii, fie asupra libertăţii şi menirii legilor într'un stat, fie asupra marii deosebiri dintre pseudo-poeţii imitatori ai lui Anacreon şi robusta spontaneitate din creaţiile cântăreţilor din popor.

O simplă trecere în revistă, succintă, a principalelor sale opere, ne va arăta că Alecu Russo, fără a fi un scriitor fecund şi multilateral, se integrează perfect generaţiei paşoptiste prin spiritul său critic, cu privirile îndreptate spre un viitor pe care-l întrevede luminos, dar legat încă de un trecut ale cărui rădăcini îl mai ţin în loc.

Printre cele dintâi lucrări ale lui e articolul „Cri-

tica criticii" [10]), în care Russo își apără comedioara *„Băcălia ambițioasă"*, contra dării de seamă a unui D. Gusti, publicată în *„Albina Românească"*. Laudă publicul că încurajează producțiile naționale, pentrucă și el e convins (ca și Mihail Kogălniceanu în prefața *„Daciei literare"*) că *„tălmăciri, imitații, cercări, deși vrednice de laudă, nu alcătuesc o literatură"*, și arată că scopul pe care l-a urmărit în comedia cu pricina a fost de a arăta ridicolul *„unei ființe care s'a aruncat (ca Zoița eroina), afară din sfera ei, prin ambiția ce are de a fi cocoană"*.

In *„Studie moldovană"* (1851-1852) ne apare ca un cald apărător al tradiției în cultură, ne arată revoluția iscată de ivirea pantalonului în Principate, în locul straielor orientale — ișlicul și giubeaua — și evocă vreo câteva pitorești amintiri în legătura cu sărbătorirea zilei de 1 Mai (Armindenii) în mijlocul naturii.

In studiul compact *„Cugetări"* (1855), reia tema din *„Studie moldovană"*, completând-o și desvoltând-o. Mare parte din ele combat rătăcirile linguistice din întâia jumătate a secolului al XIX-lea: latinismul, italienismul și fonetismul lui Aron Pumnu. Își închipue cu humor, dar și cu amărăciune, cu ce limbă ridicolă ar fi întâmpinat Ștefan cel Mare de pildă, dacă ar ieși din mormânt; își arată părerea de rău că frumoasa adunare de pe Câmpia Libertății dela Blaj a fost întunecată de limba stropșită pe care o vorbeau oratorii și pe care poporul adunat n'avea cum s'o înțeleagă; vorbește de *„haosul limbistic din Ardeal"*, de *„comedia limbistică de pe câmpul Blajului"*, arată că *„va trece*

10) In *„Albina Românească"*, 1846, 14 Februarie, pag. 49-52.

S O V E J A

Amintirile acestea, scrise în franțuzește și traduse de Al. Odobescu, care le-a publicat (1863) în „Revista română" de sub direcția sa, sunt însemnările scrise de Russo între 26 Februarie și 4 Aprilie 1846, imediat după surghiunirea lui la mânăstirea Soveja, din cauza reprezentării comediei lui „Jicnicerul Vadră sau Provincialul la Teatrul Național", în care el satiriza ocârmuirea și biciuia pe ciocoi.

Amintirile se referă la împrejurările care au dus la surghiunirea autorului și cuprind descrierea drumului dela Iași la Soveja și a șederii lui acolo.

Aici, poate mai mult decât în orice scriere a lui, se poate vedea stilul natural de povestitor al lui Russo, humorul și spiritul ironic, mușcător, al lui.

Descriptiv, liric, narativ și reflexiv, talentul de scriitor al lui Alecu Russo ni se înfățișează în însemnările acestea în toată naturalețea lui.

și ardelenismul, cum au trecut multe alte sisteme încâlcite, și va rămâne numai românismul". Cu bun simț, observă: *„nu vra să zică să luăm Românilor limba și literatura, ca s'o schimonosim într'un jargon fără originalitate... Să studiem iar nu să prefacem... lumea merge înainte și nu se poate întoarce; fiul nu poate fi tată sau frate părintelui său; de aceea trebue să rămânem Români, iar nu Romani".* Adresându-se filologilor, le spune: *„Faceți-ne o gramatică a limbii după limba, nu ce-ar trebui să avem, dar după limba ce avem... lăsați-ne să lucrăm în voia sa limbușoara asta turcită, grecită, ungurită, slavonită și ce o mai fi, ce o înțelegem toți, și vom ajunge și noi din când în când a naște câte un clăsicișor".* Aici arată el că *„slavonismul este o nevoie istorică pentru limba noastră, precum germanismul, arabismul au fost nevoile istorice ale celorlalte limbi neo-romane... Orice vom face, mirosul slavonesc are să rămână... se pare că reformatorii nu au învățat rolul slavonismului în limba noastră"... „Cuvântul fie slav, fie turc, fie latin, ce se va români, are drit de împământenire și numai obșteasca frământare și nevoia poate să-i dea indigenatul, iar nu autoritatea fabricanților de sisteme".*

„Amintiri" (în „ *România literară*" din 1855) cuprind aduceri aminte din copilăria autorului și din trecutul Moldovei. După ce-și arată emoționat părerea aupra trecutului și tinereței, trece la evocarea unui *„sat frumos"* al copilăriei lui, sat *„răschirat între grădini și copaci pe o vale a Codrilor Bâcului, cu un păr mare în mijloc"... „Părul din mijlocul satului era odinioară: când divanul unde sfătuia satul, când locul unde poposea voinicelul străin până a nu-și găsi gazdă, când locul giocurilor bă-*

ieților, când spitalul unde zăceau bolnavii nevindecați, părăsiți în sărăcia lor de toți și de neamuri". Face apoi o frumoasă descriere a unui 1 Mai (Armindeni) sărbătorit în mijlocul satului de flăcăi și de fete și la curțile boierești — descriere care nu diferă aproape de fel de cea din *„Studie moldovană"*.

Arată mai apoi, cum, cu trecerea anilor, *„copilul cel vesel și slobod ca o căpriță, trebue să lase câmpul cu flori, poveștile nesfârșite, cuiburile și șezătorile satului și să intre în viața chinurilor prin cartea de învățătură... Nu este Românul din acele neamuri fericite ce au hrana minții la ușa părintească... acum încă e pribeag pe lumea înțelepciunii, și trebue în neagra străinătate să-și agonisească putere, pentru a mărturisi și sfinți patria mult iubită"... „Ferice de acela care nu a părăsit pragul părintesc, cât de mare, cât de mic"*, adaugă el referindu-se la cetățenii marilor țări culte care nu trebuiau ca, cei de pe la noi din vremea lui, să se deplaseze în marile centre universitare spre a-și desăvârși cunoștințele căpătate în țară. *„Ei nu au simțit durerea de a fi muți, durerea de a vedea cum se șterge întâiu plânsul despărțirii și apoi câtinel, câtinel, toate amintirile copilăriei lor"... „Dorul, dorul, al doilea suflet ce a dat Dumnezeu Românului!"* exclamă el, cu melancolie.

Cea mai cunoscută, deși nu cea mai valoroasă după noi, scriere a lui Russo, e poemul în proză *„Cântarea României"*. Publicat pentru întâia oară în *„România viitoare"*, revista scoasă, în 1850, la Paris, într'un singur număr, de tinerii Români expatriați în urma revoluției din 1848, poemul a fost precedat de o precuvântare de N. Bălcescu, în care acesta arată că ar fi găsit manuscrisul, printre al-

tele, într'o mânăstire din munţii Carpaţi şi crede c'ar fi fost scris de un *„călugăr hrănit în singurătate de citirea Bibliei şi a Psalmilor lui David"*.

„Autorul — spune N. Bălcescu — *după o invocaţie către ţeara sa atât de frumoasă şi atât de nenorocită, apucă Istoria României întreagă din vremea Dacilor, înaintea năvălirii „feciorilor vulturului", pe când, zice el, „pe o pajişte verde Libertatea, copilă bălăioară cu cosiţe lungi şi aurite, se juca cu un arc destins". După aceea urmează din epocă în epocă naţia prin toate mişcările şi prefacerile sale istorice. Iată năvălirea Romanilor, învingerea Dacilor, un popor nou ieşind din amestecarea rămăşiţelor Dacilor cu Romanii. Dar iată că „cerul se întunecă şi din patru unghiuri ale lumii se văd înălţându-se stâlpi de flăcări, învăluiţi în nori de fum. O mulţime de popoare necunoscute năvălesc, îndesindu-se şi împingându-se unele peste altele asupra întinsei împărăţii romane, îmbătrânită şi putrezită de multe rele"... Iată vârsta de mijloc, feudalitatea şi robia. Românii din Dacia, după ce se luptă multe veacuri împotriva năvălirii barbarilor, sunt siliţi a se pleca dinaintea acestei vijelii omeneşti şi a-şi părăsi ţeara pribegind în partea munţilor şi peste Dunăre. Românii pribegesc, zice cântăreţul nostru, ducând cu sine „numai limba şi dorul ţărei". Dar barbarii mai slăbesc, Românii pribegi se înapoiază la vetrele strămoşeşti. Abia se aşează însă, şi potopul Asiei, „feciorii proorocului", se revarsă peste lume. Şi mai târziu regimul Fanarioţilor... suferinţele poporului „pribeag în coliba părintească şi străin în pământul său de naştere"... Cântăreţul sfârşeşte aici, aruncând blesteme asupra impilatorilor şi vărsând nădejdea în inima impilaţilor"*.

Publicarea poemului în condiţiile arătate a făcut

ca el să fie atribuit lui Bălcescu însuşi, menţionarea călugărului-autor părând o mistificare. Versiunea aceasta a fost pusă în circulaţie pentru întâia dată de către I. Voinescu II, în necrologul biografic pe care l-a publicat, în 1853, asupra regretatului său prieten Bălcescu.

Părerea lui Voinescu a fost admisă apoi de D. Bolintineanu, care, traducând în versuri *„Cântarea României"*, îşi intitulează astfel lucrarea sa: *„Cântare României de N. Bălcescu, trad. în versuri de D. Bolintineanu"* (Buc. 1857 şi 1858).

In contra acestei versiuni s'a ridicat poetul moldovean V. Alecsandri, prieten atât al lui Al. Russo cât şi al lui N. Bălcescu. Mai întâi, în *„România literară"* — revista sa — publică, în 1855, un nou text al *„Cântării României"* cu numele autorului, care este dat de A. Russo. Apoi, în 1863, printr'o scrisoare adresată de Al. Odobescu şi publicată parţial de acesta în *„Revista română"*, susţine nu numai că autorul ei este Al. Russo, dar că posedă manuscrisul francez, după care Bălcescu a publicat traducerea sa din *„România viitoare"*. Şi ulterior, în trei rânduri, insistă în presă asupra paternităţii lui Russo: întâi, în 1868, în *„Foaia Societăţii pentru literatura şi cultura română în Bucovina"*; a doua oară, în 1872, în *„Convorbiri literare"* şi a treia oară în 1875, tot în această revistă.

Intervenţia lui Alecsandri, cu toată tăria cu care a fost făcută, n'a convins totuşi pe toţi. Odobescu îl prezintă pe Bălcescu, când ca autor, când colaborator, când numai traducător, iar I. Ghica, într'o scrisoare către Alecsandri, din 1886, înclină a crede că autorul ar fi Bălcescu.

Intervin ulterior în cercetarea problemei N. Apostolescu (pentru Bălcescu), P. V. Haneş, G. Ibrăi-

-leanu, P. P. Panaitescu, G. Zane (pentru Russo). Astăzi aproape toată lumea e convinsă că opera e creaţia lui Russo. Ceea ce ni se pare concludent, hotărîtor în favoarea acestei ultime păreri, e următorul pasaj dintr'o scrisoare a lui Alecsandri adresată lui Bălcescu însuşi, în 1851: „*Indată ce voi sosi în Moldova voi căuta balada lui Mihai Viteazul şi ţi-oi trimite-o întreagă sau în parte, precum mi-o pica la mână. De nu cumva voi descoperi-o, ţi-oi fabrica eu una, care te-o minuna, şi tu îi trece-o de baladă populară... cu chipul întrebuinţat pentru compunerea călugărului... A. Russo*" (publicată în „*Noua revistă română*", pag. 304, în 1901).

Aluzia la „*călugărul Russo*" — făcută faţă de Bălcescu chiar — ne arată că atribuirea poemului unui călugăr a fost o regizare abilă pusă la cale de adevăratul autor, Al. Russo, şi de N. Bălcescu, în prezenţa, în orice caz cu cunoştinţa prietenului lor comun V. Alecsandri. N. Apostolescu in „*L'influence des Romantiques français*" socoteşte această „*mistificare literară*" în spiritul romantic al vremii. Cazuri asemănătoare pot fi citate destule. Aşa — poemele lui James Mac-Pherson au fost atribuite de autorul lor fictivului Ossian; „*Adolphe*" al lui Benjamin Constant e dat drept opera unui necunoscut; Sainte-Beuve publică, în 1829, în calitate de... executor testamentar, versurile „*prietenului*" său Joseph Delorme, imaginar, deşi îi da şi biografia în fruntea volumului; însuşi Mihail Eminescu prezintă conţinutul romanului său „*Geniu pustiu*" drept memoriile lăsate lui de tânărul ciudat Toma Nour.

Să notăm de asemenea că, în epocile de obscurantism, de oprelişte, poeţii sociali nu puteau vorbi întotdeauna pe faţă cele ce gândeau, cele ce sim-

ţeau, şi de aceea ei erau nevoiţi să recurgă la procedeul mistificărilor literare, fie ascunzându-se îndărătul câte unui nume imaginar, plăsmuit într'adins, cum face Russo, fie folosind fabula, ca La Fontaine ori Gr. Alexandrescu, fie plasându-şi acţiunea operei într'o cu totul altă ţară decât aceea în care trăia autorul, cum face scriitorul francez Montesquieu în ale sale *„Scrisori persane"*, de pildă.

Poemul lui Russo, vădit influenţat de lucrarea abatelui francez Lamennais, *„Paroles d'un croyant"*, de Chateaubriand, de Michelet, de Byron şi de însăşi Biblia, conţine şaizeci şi cinci de versete (ediţia Bălcescu numără 61), unele de un rând, două, altele de câte o jumătate sau o pagină întreagă, cele mai multe pe un ton elegiac interogativ:

„Pentruce zâmbetul tău e aşa de trist, mândra mea ţară?"... „O, bogata mea ţară, pentruce gemi?" „O, ţară jalnică, pentruce faţa ţi-e îmbrobodită?... „Pentruce curg lacrimile tale?".

Unele sunt narativ-lirice (şi retorice); altele, de îndemn: *„Cinge-ţi coapsa, o, ţara mea... şi-ţi întăreşte inima... Miază-noapte, şi miază-zi, apusul şi răsăritul s'au luat la luptă... Urlă vijelia. Duhul Domnului trece pe pământ"!*

Uneori întâlnim pasaje, versete întregi chiar, de un accentuat efect educativ. Iată unul de pildă: *„Lupta întăreşte pe cel slab, şi primejdia măreşte pe cel tare... tot bunul are nevoile sale. Ghimpul se ascunde sub floare... aşa şi slobozenia mulţi vrăjmaşi are... pentrucă este partea cea mai frumoasă, cea mai roditoare din moştenirea părintească. Nu aurul este bogăţia neamurilor, nu neavutul este sărăcia oamenilor... Avuţiile de aur sunt pieritoare, sărăcia*

harnică e o bogăție ce nu se răpește; munca e o bogăție veșnică".

Dintre celelalte lucrări ale lui Russo, să mai amintim: „*Soveja*" (scrisă în 1846 și publicată în 1863, după moartea autorului, în traducerea lui Al. Odobescu, directorul „*Revistei române*", în care au și apărut amintirile acestea, de care ne-am ocupat cu prilejul expunerii asupra vieții scriitorului); interesantul studiu „*Poezia poporală*", în care Russo, după ce încearcă să dea — ca și Negruzzi — o împărțire a poeziilor poporului în „*cântece bătrânești, cântece de frunză, doine, hore*", caută să pună în lumină valoarea lor pentru cunoașterea trecutului. Spre deosebire de stolnicul Const. Cantacuzino, boierul care, pornit să camufleze adevărata, reala valoare socială a creațiilor poporului, le contestase, în predoslovia la a sa „*Istorie a Țării Rumânești*", meritul documentar, istoric, Alecu Russo știe că folklorul oglindește realitățile sociale și morale ale societății din epoca în care el își face apariția. Citind niște versuri ca acestea:

„*Măiculița tot mă'ntreabă*
Care muncă mi-i mai dragă?
Un cal bun de călărie
Și arme de Veneție"

el arată că „*poezia poporală este nu numai expresia cea mai vie a caracterului național dar ea aruncă și o lumină asupra comerțului din timpurile trecute*" și că, în timp ce „*nici Miron Costin, nici Neculcea, nici Urechie în cronicele lor nu pomenesc de comerțul Veneților și al Genovezilor cu țările noastre*", „*cânticul poporal îndeplinește acea lacună cu două cuvinte*".

Bine înțeles, apreciază și el armonia limbii versurilor populare, imaginile de autentică poezie pe care le conțin, oprindu-se ceva mai mult la *„Miorița"*, acea *„minune poetică"*, dar subliniază mai ales că *„în poezia populară trebue să căutăm românismul"*, că în ea *„își va găsi loc de scăpare viitorul literaturii noastre"*.

Să mai menționăm, în sfârșit, dintre celelalte scrieri ale lui Russo, *„Piatra teiului"* și *„Iașii și locuitorii săi la 1840"*, apărute amândouă în *„Biblioteca Minerva"* în traducerea lui Mihail Sadoveanu.

In prima din aceste două din urmă bucăți, în *„Piatra teiului"*, pe care o subintitulează *„Fragment dintr'o călătorie în Munții Moldovei"*, Russo, care, ni se arată ca un pasionat turist și ne dă o frumoasă legendă în legătură cu locurile vizitate, se ridică din nou împotriva *„imitației necugetate"* a altora și recomandă scriitorului să se inspire din obiceiurile localnicilor, din viața dela țară.

„Ce-mi pasă mie, Moldovan ruginit, — scrie el — *de scenele voastre din Italia, de serile voastre pariziene, de amintirile voastre din străinătate, de fantomele voastre nemțești, de comediile voastre imitate și de povestirile voastre traduse și adaptate! Zugrăviți-mi mai curând o icoană din țară, povestiți-mi o scenă dela noi, piperată ori plină de poezie, o mică scenă improvizată, căci bunul și răul, simplul și emfaticul, adevărul și ridicolul se întâlnesc la fiecare pas. O să găsiți în nevinovatele credinți populare oricâtă fantezie voiți, iar în năravurile amestecate ale claselor de sus, stofă destulă. Și în loc să-mi plimbați prin Iași un personagiu de-al lui Balzac, care s'ar îneca în glodul dela noi, dați mai*

bine eroului vostru o giubea largă, un anteriu din vremurile vechi, în vorbire o lăudăroşie naivă, în felul de a se purta o asprime firească, şi puneţi în juru-i vieaţa orientală alcătuită din despotism casnic şi din trai patriarhal. Apoi pe un divan, ori în căruţa de poştă, ori în rădvan, dacă-i dă mâna, faceţi-l pe acest Moldovan să lucreze, faceţi-l să se mişte prin ţara lui. Imitaţia necugetată ne strică mintea şi inima şi încet-încet va ruina şi patriotismul, — dacă este patriotism! Imitaţia care ne face să dispreţuim ce e naţional şi pământul nostru, ne încarcă creerul de idei cu neputinţă de pus în legătură cu lucrurile vieţii zilnice".

Iar în „*Iaşii şi locuitorii lui în 1840*", Russo ni se relevă, înaintea lui N. Filimon, un ascuţit observator al vieţii pestriţe a capitalelor noastre şi-şi propune chiar, fără să fi izbutit să-şi realizeze gândul, să poată „*desveli umbrele de pe acest tablou cam prea întunecat*" într'un roman sau într'o dramă.

După cum s'a putut vedea, Russo n'a redactat direct în româneşte o bună parte din scrierile sale. Ci, trăind mai mult în mediu francez, poate şi dintr'un fel de snobism, ori dintr'o mai mare uşurinţă de exprimare în franţuzeşte, şi le-a scris mai întâiu în această limbă. Unele, ca poemul „*Cântarea României*", a apucat să şi le traducă în româneşte, singur; altele i-au fost traduse mai târziu, fie de Alecsandri, fie de Al. Odobescu, fie de Mihail Sadoveanu. De aceea scrierile lui în româneşte, (vorbim de cele traduse de el), nu mai prezintă cursivitatea unui text original şi-s lipsite de frăgezimea primei redactări. Să adăugăm însă că şi în acestea, în mod voit parcă, el îşi mai presară scrisul cu numeroase moldovenisme şi neaoşisme, care dau limbii

lui un fel de aromă arhaic-provincială, curioasă la un scriitor ce și-a turnat la început cele mai multe dintre opere în tiparele unei limbi străine.

Este drept însă că aceste moldovenisme la care îi place să recurgă destul de des; folosirea unei ironii ascuțite dar fără răutate; aplicarea abilă a eufemismelor, ca rezultat viu și cuceritor al unei inteligențe sclipitoare și al unui spirit de observație mereu treaz; logica nedesmințită și humorul sănătos, gluma naturală, directă, dau scrisului lui Alecu Russo un anumit pitoresc sugestiv, care formează latura trainică a operei lui, alături de ideile clare, viguros exprimate de un talent sigur pe sine și de încercat polemist.

Fără a izbuti să se ridice până la activitatea militantă și plină de efect cultural a lui Mihail Kogălniceanu ori până la rezultatele consistente și de un larg ecou ale lui Nicolae Bălcescu, opera lui Alecu Russo, puțin diversă e adevărat, oglindește, totuși, merituoasele încercări ale unui cap luminat, desbărat de multe prejudecăți, de a descifra anumite exagerări ale normelor culturale ale epocii și de a le critica. Omul acesta care, în *„Iașii și locuitorii lui"*, putea scrie atât de frumos: *„pătrunde-te de axioma aceea a înțeleptului: ca, cel care poate să audă adevărul fără să se supere a și pornit pe drumul înțelepciunii"*, din cauza unei neîntemeiate preamăriri a trecutului prin melancolice priviri asupra prezentului, n'a reușit să se situeze, din păcate, întotdeauna, pe făgașul unui progresism răspicat.

Totuși, dintre toți scriitorii epocii revoluționare dela 1848, moldoveanul Russo rămâne, alături de muntenii N. Bălcescu, D. Bolintineanu, printre foarte puținii noștri cărturari care n'au trădat gro-

solan, din interese meschine personale ori din servilism de clasă, cauza poporului pe care, încă din tinereţe, el îl învăluise în simpatia sa, nu atât luptând ci mai mult visând o mai bună stare socială şi intelectuală a cât mai mulţi.

Prof. EMIL BOLDAN

SOVEJA

SOVEJA

S O V E J A

Amintirile acestea, scrise în franțuzește și traduse de Al. Odobescu, care le-a publicat (1863) în „Revista română" de sub direcția sa, sunt însemnările scrise de Russo între 26 Februarie și 4 Aprilie 1846, imediat după surghiunirea lui la mânăstirea Soveja, din cauza reprezentării comediei lui „Jicnicerul Vadră sau Provincialul la Teatrul Național", în care el satiriza ocârmuirea și biciuia pe ciocoi.

Amintirile se referă la împrejurările care au dus la surghiunirea autorului și cuprind descrierea drumului dela Iași la Soveja și a șederii lui acolo.

Aici, poate mai mult decât în orice scriere a lui, se poate vedea stilul natural de povestitor al lui Russo, humorul și spiritul ironic, mușcător, al lui.

Descriptiv, liric, narativ și reflexiv, talentul de scriitor al lui Alecu Russo ni se înfățișează în însemnările acestea în toată naturalețea lui.

SOVEJA

1 Martie. Iată-mă dar pus la închisoare şi singur. Temnicerul meu a pornit azi la Iaşi... Am rămas dar singur... adică secfestrat într'o vizuină fără orizont, unde soarele abia pătrunde în silă printre nişte brazi stârciţi... vântul şueră toată ziua; omătul acopere ca un giulgiu întristat coastele aprige ale munţilor; oamenii umblă aci acoperiţi cu nişte vesminte sălbatice de piei de oaie; ar putea crede cineva că mă aflu în Siberia, cu cât sunt aici pe temeiul unei legi care nu are fiinţă... Dar, ce să zic! nici partea mea nu e tocmai de lepădat, căci iată-mă cu puţină cheltuială preschimbat în jertfă politică;... suferind lipsuri, bântuit de exil şi de arbitrar, cine mă va putea opri de a mă declara un om mare prigonit?... De n'ar fi pilda cam primejdioasă, eu n'aş avea alta decât a râde de aceste împrejurări... şi dacă nu mi-ar lipsi cărţile, de n'aş fi pus la poprealǎ, dacă aş avea cu mine straie şi rufe, în sfârşit dacă nu mi-ar fi aşa de urît şi aş mai putea să văd câte odată vre-o figură cunoscută, apoi zău, nu ştiu de n'aş fi aici tot aşa bine ca şi în Iaşi...

Neavând ce să fac, îmi frământ capul cu gânduri de tot felul; printre toate aceste cugetări roşii, verzi şi împestriţate, punctul meu de plecare, călătoria şi sosirea mea aici mi se ivesc ca nişte visuri; spre a le

risipi şi a putea dormi, trag la tutun, nu ca un Turc, ci ca patru, căci negreşit, în starea de exilat, omul are drept de a-şi cheltui puterile în fumuri. Când însă nici fumul, nici ciubucul nu pot să-mi mai aline urîtul, atunci cat pe fereastră şi ochii mei se aţintesc pe o bisericuţă umilită, care de două sute de ani, de când e înălţată, a văzut multe şi care şi eri şi azi a stat faţă de câte o înmormântare... eri un unchiaş... azi un copil!... viaţa şi bătrâneţile... nădejdea şi desgustul!... unuia-i zâmbia viitorul, cum zic poeţii, celălalt trecuse prin toate puterile... şi ce nevoi!... ale săracului. Sărmani trufaşi ce suntem! Noi credem că vom trăi în veci... închipuim planuri nemărginite... credem că vom face sgomot pe lume;... şi-apoi o lopată de pământ acoperă tot ce am fost şi s'a mântuit!... Niciodată n'am putut să-mi desluşesc lămurit aceste două cuvinte: *moarte* şi *nimicire*.

Poate că vecinătatea acestei vechi bisericuţe şi acele două înmormântări au răspândit o aşa mare linişte în cugetările mele... nici o mâhnire, nici un răcnet de mânie, nici o tânguire n'au trecut încă prin buzele mele. Temnicierul meu a plecat chiar acuma; el era o mângâiere mare pentru mine; îmi povestia mereu la basme în felul *Halimalei* şi fiecare din povestirile sale, adunate în mult încercata mea viaţă, coprindea axiome din morala orientalilor. In ziua dintâi, când ne-am văzut, el trăgând din ciubuc, îmi zice în chip de mângâiere: „Nu te mâhni; toate acestea vor trece, supărarea nu este de nici un folos;... la astfel de împrejurări trebue să faci ce-i face, ca să te uite lumea. Când cu *Zavera*, un Turc, bănuit cum că avusese amestec cu răsvrătitorii, fusese surghiunit pe ţărmul Asiei Mici. Trei ani se petrecură şi bietul Turc tot aştepta să-i

vie ştire că s'a mazâlit Vizirul, duşmanul lui; dar, — cu totul împotriva obiceiului Sultanilor, — Vizirul sta pe loc în slujba lui şi Turcul se prăpădea cu firea. In sfârşit rudele acestuia, prin deosebite uneltiri, ajunseră până la Vizirul şi-i dară o jalbă, rugându-l să-l ierte pe osânditul şi să-i dea drumul a se 'napoia acasă. — Mohamed să trăiască! zise Vizirul, ce? N'a murit câinele acela? Indată să meargă să-i taie capul. La Turci, unde-i vorba, acolo-i şi fapta... Peste trei zile însă Vizirul fu mazâlit şi altul veni în locul său. Ei, spune-mi acum, rogu-te, nu e mai bine să-şi caute omul singur mângâierea?..." N'am de fel ce face; să mă plimb nu pot, căci prea e vremea rea... singurele-mi petreceri sunt de a trage tutun, de a mânca mult şi mai cu seamă de a dormi; dar vai! i se urăşte omului şi cu somnul. Mă bucur c'am putut fura un petic de hârtie dela acest om de treabă care mă păzeşte aici şi c'am găsit şi eu o peană pe care, îmi lipseşte însă un briceag, spre a o mai subţia! cu dânsele-mi petrec vremea puind negru pe alb. Deşi nu mi-ar lipsi subiecte de descriere, voi spune însă împrejurarea care m'a adus aci. Nu ştiu ce pornire împinge în veci pe om către pasul său; oare este aceasta spre a-şi aduce sieşi mângâieri? — Nu-mi vine a crede... Fi-va dar spre 'şi atrage luarea aminte a celorlalţi şi-ai îndemna să te bage în seamă, să-ţi prindă mila sau să te laude?... pare c'aş crede aceasta mai ales când mă gândesc la drumul de zădărnicie şi de trufie, ce zace în fundul inimii fiecărui om, şi mai cu seamă a oamenilor cari, spre rău sau bine, sânt căzuţi la boala condeiului... De aceea nu cei de seama mea au scris vreodată întâmplările lor fără de un interes cu totul personal. Nu voi însă să aduc pilde politice... de vreme ce

ar fi de râs a amesteca politica într'o treabă ca aceasta; apoi cine voeşte însă să cunoască pricinile, împrejurările şi urmările unor asemenea treburi, n'are decât a citi cele ce s'au petrecut cu Mirabeau şi vor cunoaşte dintr'acelea toate părerile mele în asemenea materie.

S'apuc dar lucrurile ce mă privesc pe mine dela căpătâiul lor:

La 25 ale lunii Februarie s'a jucat pentru întâia oară: *„Provincialul dela Teatrul Naţional“*. Sala era plină... aplaudări din toate părţile; numai autorul nu aplauda şi mai întâi din modestie, apoi fiindcă nu era mulţumit nici de bucată, nici mai ales de actori, cari cei mai mulţi nu-şi cunoşteau rolurile, şi în sfârşit nici de cenzură, care ştersese aproape a treia parte din bucată.

Subiectul, dacă voiţi să-l ştiţi, era numai o scenă de haiduci moldoveni, cu îmbrăcămintea şi graiul lor, cu cântece de ale lor, care la sfârşit se ucideau toţi; autorul voia să facă o epigramă în contra dramelor ce au copleşit scena, dar epigrama avea însăşi să se schimbe în dramă adevărată, precum veţi vedea, nu pentru spectatori, ci pentru eroi şi autor. Aceasta va fi, cred, întâia oară când acei eroi se vor fi identificat aşa de bine cu eroii ce înfăţişau.

26 Februarie. — Primesc vizita directorului teatrului... mai întâi mă felicită asupra succeselor dobândite în seara ajunului;... îi răspund că el nu pricepe nimica în ale teatrului şi că viitoarea mea bucată nu va fi desigur jucată în prăvălia lui de *pehlivani* [1]). Zicând acestea îmi dau pe gât cafeaua, iar d. Director, cu poruncă dela Ministru către dânsul, mă roagă să-l *împrumut* cu *bucata*. Nu văd

[1]) Adică actori de bâlci, scamatori, măscărici.

nici o greutate într'aceasta; știu că bucata e cenzurată, știu că actorii au lăsat pe din afară jumătate din ceea ce a rămas neșters de cenzură, impusă sau primită, nu mai poate fi răspundere pentru autor. Dau dar bucata și ies din casă, fără a mai gândi la aceasta.

La 11½ ceasuri mă întorc ca să mă culc; aflu că d-l Aga m'ar fi căutat și că mă poftește a trece pe la d-lui. Petrecusem seara vorbind despre poezie și literatură, precum rare ori se petrece în frumoasele adunări ale frumoasei noastre Capitale, și dau peste o invitație dela Aga; contrastul era ciudat,... dar fie!... Intru în trăsură și mă duc la d-l Aga, deși nu știam să fi avut vreo daraveră cu pristavii Agiei... Nu-l găsesc însă acasă... dar crezând că poate fi ziua d-lui Aga, las slujitorului un bilet de vizită, zicându-mi că poate să prinză bine, și mă întorc acasă... vreo câțiva prieteni mă așteptau cu o partidă de șah. Abia începusem partida, când deodată intră pe ușe Aga... Slujbașilor statului se cade a li se face oarecare cinstiri;... Sluga aduce ciubuce, dulceți ;... eu jucam mereu înainte; nu se'ntâmplă nici *șah,* nici *mat;* partida se sfârși printr'un *crai despuiat*. Ne sculăm; Aga mă ia de mână și mă poftește a merge cu dânsul la ministru, spre a da oarecari deslușiri. Eu nu cunosc pe ministru; dar de vreme ce voește a fi luminat, eu îi sunt la porunci; deaceea îndată îmi iau pălăria, mânușile și biciușca. Toată adunarea lua aminte la noi, curiozitatea sta zugrăvită pe toate obrazele, iar eu plecând poruncesc în gura mare să pună masa pentru cină. Eram vesel ca o ciocârlie. — „Russo, îmi zise un prieten, apucându-mă de mâneca hainei, fii cuminte, fără d'a te'njosi, fii țeapăn și nu zvăpăiat. Știi că extremitățile se lovesc în cap; nu trebue omul

să fie nici înfumurat, nici slugarnic". — „Lasă-te pe mine, îi răspund; ştiu eu seama; dacă va fi vorba despre bucata mea; eu nu ies din această dilemă: ori este cenzură, ori nu este!" Mă sui cu Aga în trăsura lui şi mă pune la dreapta, drăguţul! Nu-mi aduc aminte vorbele fără şir ce am schimbat cu Aga; eram departe, foarte departe de ce mi se pregătia şi mai ales de locul de unde aveam a scrie acestea; nu ştiu să-l fi zărit vreodată pe vre-o hartă geografică.

Sosim la d. ministru; tindele erau pline de slujitori, de *gens-d'armi* (oameni ce sânt astfel numiţi, fiindcă n'au umblat serios cu vreo armă în mână), de comisari şi alte feluri de infracţiuni ale stăpânirii, însărcinaţi cu paza orânduelii publice. Toate aceste nu mă deşteptară de fel asupra enigmei mele... Intru... Sub lumina îndoioasă a unei lampe, zăresc împrejurul unei mese doi miniştri şi un director; mai mulţi slujbaşi şi directorul teatrului stau în picioare, iar în mâinile ministrului recunosc o broşură. Mă înaintez salutând până la masă, şi următoarea întrevorbire se începe între mine şi ministru:

— Domnule, dumneata vrei să răscoleşti ţara?

— Eu, domnule ministru? Zău nu vă înţeleg!

— Dumneata ai scris o bucată, care atacă orânduiala publică şi întocmirea ţării. Va să zică dumneavoastră, domnilor, nu voiţi să vă astâmpăraţi şi să trăiţi fără de a turbura orânduiala!

— Mă iartă, domnule ministru, noi toţi dorim să fie dreptate şi bună orânduială... dar nu prea cunosc pricina pentru care m'aţi chemat aci: oare spre a da ceva lămuriri despre bucata mea, sau spre a mă învinovăţi?

— Dumneata eşti pârît de a fi poruncit, sub a

d-tale răspundere, actorilor, să rostiască unele cuvinte şterse din bucată de către cenzură.

Directorul teatrului. — Vezi, d-le Russo ce ne-ai făcut?

Eu. — Şi cine m'a pârît?

Ministrul. — Actorii.

— Ia să vedem.

Grefierul citeşte.

Aci un păcătos scoate un terfelog de hârtie, care cuprindea mărturisirea actorilor; într'însele sta scris că eu, sub a mea răspundere, i-aş fi îndemnat a rosti unele pasagii, dar că ei, temându-se de urmări, le-ar fi tăcut. (Ba bine că nu! ei uitase jumătate bucata). Eu răspund la aceasta că acea hârtie n'o pot lua în seamă, fiindcă mai întâi e stoarsă dela ei prin îngrozire, apoi fiindcă coprinsul ei de sineşi se desfiinţează şi, în sfârşit, fiindcă nimic dintr'însa nu mă priveşte pe mine.

— Dacă d-l ministru pofteşte, îi pot dovedi că cenzura n'a ştiut ce face şi că toate cele şterse de dânsa se află mai pe larg desfăşurate în cursul bucăţii... şi spre dovadă întorceam foile broşurii.

— Ori şi cum, dumneata nu trebuia să alegi asemenea subiect,... el aduce tulburare, mai ales în astfel de vremuri.

— Aceasta nu mai e treaba mea, d-le ministru, ci a cenzurii. Dacă ea nu este în stare a cunoaşte ceeace se iartă şi ceeace nu, apoi eu sunt de vină?

— Măria Sa e supărat.

— Imi pare rău, dar nu e vina mea. Ori e cenzură, ori nu e. Dacă cenzorul e un neghiob, care nu-şi ştie meseria, spânzuraţi-l, ca să fie de pildă... Eu socotiam, d-le ministru, că m'aţi chemat aci spre a sta şi eu de faţă când veţi sudui pe direcţia teatrului, care nu răspunde la încrederea publicului

şi pune în joc bucăţile, fără ca actorii să le ştie bine pe de rost şi fără de a îngriji buna lor executare. Dar de vreme ce este vorba de bucata mea, apoi tac, căci nu am nimic de spus asupra-i.

Ministrul, care era foarte aspru la începutul întrevorbirii, se alinase mult în urmă. După acestea el îndoi broşura, o puse în buzunar şi ieşi cu celalt ministru, zicând:

— N'ar trebui domnia-voastră, domnilor, să vă ţineţi de asemenea secături.

Ciuda însă mă înăbuşise şi, spre a o potoli, cerui un ciubuc; ne mai deteră şi dulceţi pe d'asupra. Rămânând singur cu Aga, cu directorul ministerului şi cu Leon adjutantul, aceştia mă cam înştiinţară de ce mă aştepta. Nu mai ţin minte glumele ce făcurăm împreună: eu râdeam mai tare, — şi aveam pentru ce, — iar ceilalţi din când în când stau de mă jeliau. Imi mai rămânea o nădejde... Miniştrii se duseseră la Vodă, ca să cerce a înlătura pacostea după capul meu. Pe la două ceasuri, ei se întoarseră plouaţi, parc'ar fi căzut păcatul pe dânşii... Nu ştiu dacă aceasta venia din inimă rea, unde mă porniau sub o osândă politică, sau din căinţă pentrucă săvârşiau o faptă nelegiuită (dar aceasta n'o prea cred!...) Vodă voia cu orice preţ să facă cu mine o pildă, chiar dacă în urmă s'ar îndura a mă recunoaşte de nevinovat. Trebuia să mă porniască... unde ?... zău, eu nici nu gândiam ! Porunca pentru exilarea mea era gata de după prânz... hârtiile toate stau pregătite... căruţele erau în curte. In minutul plecării, oamenii stăpânirii se gândiră că aş putea să deger de frig pe drum... şi stăpânirea voieşte îndreptarea şi nu pieirea vinovatului. Cerui să mă întorc pentru cinci minute acasă; dar nu-mi învoiră; şi domnia-lor şi eu eram în drepturile noas-

tre, eu de a cere, dumnealor de a-mi refuza. In scurt, Aga îmi puse pe umăr blana sa; ministrul îmi dete o căciulă, galoşi, un ciubuc şi tutun, şi fiecare din cei de acolo îmi deteră ceva bani. Voi înapoia banii la întoarcerea mea sau altcândva, iar darurile ministeriale le păstrez, căci un ministru nu dă în toate zilele. Auzit-aţi până acum un exilat să plece la locul osândei sale cu o căciulă pusă în capu-i de mână de ministru?... La urmă, după ce se sfârşiră îmbrăţişerile în dreapta şi'n stânga, după ce se liniştiră încredinţările de slujbă, mărturisirile de mâhnire şi mângâierile date şi primite împreună cu strângerile de mână cu grămada, ieşind din acea odaie, în care cu două ceasuri mai înainte intrasem slobod sau ca şi slobod, ieşii prizonier şi *prizonier de stat.* Frumoasă pradă zău!... şi eu m'aş făli cu dânsa. Dar cu aceste nu se mântuise năpastiile mele. In tindă, domnii actori, gata ca şi mine a întreprinde un drum de seară, mă salutară cu un concert de cobituri.

— Iată, domnule Russo, ce pătim din pricina dumitale.

In minutul acela afurisii cenzura şi mă asvârlii în căruţă, surugiul scoase un răcnet sălbatec, care în acea prilejire mi se părea o cobe rea; caii se porniră cu iuţeală şi abia deosebii un glas, ce-mi strigă: „Nu uita blana me... la Focşani". Plecam în loc de exil!... Să-mi fie calea uşoară!...

Aci se sfârşesc faptele şi încep impresiile. Noi coborîm parcul pe trăpşor; am cu mine un cazac, părtaş la căruţă, şi picioarele noastre se ceartă pe un mănunchi de fân, ce ni s'a aşternut spre a fi mai moale. In urma noastră merge altă căruţă, purtând încă o fracţie a puterii armate. Doi cazaci călări, sub comanda unui comisar de suburbie, merg

pe delături... Noaptea e întunecoasă; cade o bură de ploaie, târgul e liniştit, felinarele lipsesc, căci eforia pusese temei pe făgăduinţele de calendar ale lunii, tropotul cailor şi plesnetul bicelor au un răsunet jalnic, e o noapte numai bună pentru fapte rele, pentru mari măsuri de stat. Eu însă salut cu duioşie în dreapta şi în stânga, bietele case din uliţa mare, care dorm somnul drepţilor, fără de a şti ce se petrece pe uliţă. Sosesc la barieră, un om în cămaşe ridică iute cumpăna, surugiii înjură, comisarul ne urează călătòrie bună... Incă un pas... cumpăna se lasă îndărătul nostru... comisarul dă zor calului său, ca s'ajungă la culcuş. El era singurul fir, care mă mai lega de societate. D'acum înainte eu nu mai sunt un om... ci un lucru, care va trece din mână în mână, dela „privighetori", la cazaci... la prefecţi !...

Aceste cugetări nu-mi veniră pe dată, nu mă puteam gândi la nimic, atât numai îmi aduc aminte, că simţiam o mare bucurie d'a mă duce din Iaşi. Pe cât caii sporiau la drum, ideile îmi veniră cu grămada, de toate felurile şi de toate feţele. Trecând pe la Socola, deşi era întuneric, zării palatul numit *Petit Séjour* şi mă închinai cu smerenie, punându-mi nădejdea în dreptatea oamenilor, a legilor şi autorităţilor. Mi-adusei aminte că cu câteva zile mai înainte mă preumblasem de vreo două ori pe acolo şi fără de voie îmi făcui cruce. Cât ţinu acea seară până la întâia poştă, numai odată îmi veni în gând o glumă; una e cam puţin în împrejurări aşa de glumeţe. Era cam ruginită, în adevăr, dar tot o voi spune, cu atât mai ales că lucrurile ruginite sunt totdeauna bune; dovadă: Romanii şi Grecii, cari sunt foarte vechi şi ruginiţi, exilau; modernii exilează şi dânşii ! Aşa dar îmi dete şi mie prin

gând a glumi cu nevinovăţie asupra călătoriilor pe seama statului şi mai adăugai cu aceeaşi nevinovăţie: că neapărat ministerul doreşte să afle părerea mea asupra gradului de temperatură în nopţile lui Fevruarie prin Moldova.

Sosind sdrobit şi muiat la cea dintâi poştă, abia dobândii prin rugăminte, prin ameninţări, prin sprijinul cazacilor şi mai vârtos prin ajutorul unei jumătăţi de galben, patru coţi de pânză de câlţi, cu un pumn de paie tocate într'înşii, purtând numele amăgitor de pernă. Trăsurile, ce stăpânirea dă pentru slujba exilaţilor, ar cere neapărat nişte oase de fier; meşterii, care le pregătesc cu atâta meşteşug, n'au prins încă de veste că sânt pe lume arcuri şi leagăne.

D'aci până la Vaslui nu mai ştiu nimic; am cam dormit, dacă se poate numi somn; acea necontenită sdruncinare, care te asvârle la un stânjen de pe locul tău... Când scosei gluga din cap, la Vaslui era ziua mare.

27 Februarie. — Până să pună caii, mă dau jos la poştă, unde găsesc un căpitănaş de poştă căscând şi frecându-se la ochi. Voia nemernicul să capete ştiri şi, preţuindu-mă după cojocul de drum — precum fac aceşti oameni — începu a mă cerceta cu oarecare dispreţ. Eu îi răspund că sunt surd; el dă din cap şi urmează a se îmbrăca mormăind.

Trebuie să ştiţi că omul nu este în stare a merge cinci poşte pe nerăsuflate, având şi-o osândă politică pe capu-i, fără de a simţi trebuinţă d'a se drege la inimă; de aceea ne oprim într'o ulicioară, la hanul Bogdăneşti, unde ni se dau cafele turceşti foarte bune, dulceţi şi rachiu, totul pe 60 de parale. Acolo găsii şi doi Turci trăgând din ciubuce cu o adâncă seriozitate...

De mult era de când doriam să încerc şi eu caii de poştă, despre care atâtea s'a vorbit. Cu prilejul acesta mă încredinţai că caii sânt buni şi că surugiii nu şi-au furat buna lor reputaţie.

Totdeauna am gândit şi am spus că surugiii noştri merită a avea o istorie a lor şi eu trag nădejde că va veni ziua când se va scrie *Fiziologia surugiului*, precum s'a scris aceea a unui mare număr de chipuri mai puţin interesante şi mult mai interesate. Mi-a dat în gând să-i pun pe scenă... Câte or mai zice ei despre persoanele ce au purtat cu olacul. Dar lecţia mi-a fost spre învăţătură; de acum înainte urăsc teatrul; calea lui e plină de spini, şi chiar de nu duce la glorie, apoi de sigur duce în exil!

Alergasem vre-o şapte ceasuri în goana mare, când, trecând pe lângă o trăsură, cunoscui obrazul unui prieten; într'o clipă ne făcurăm semne şi stăturăm. E de prisos a-i spune numele: e bălai, rău scris la stăpânire şi poartă adesea căciulă ţurcănească.

— Unde mergi? fu întrebarea sa.

— In exil, fu răspunsul meu.

— Ce spui?

— Priveşte la tovarăşii de drum.

— Unde?

— Dincolo de Dunăre.

— Pentru ce?

— Reacţie a întâmplărilor dela 25 Ianuarie.

— Bine, tu nu erai amestecat în ele.

— Ce face aceasta? Vă pedepseşte pe voi în mine.

— Altceva.

— Mai întâi aceasta ar fi de ajuns. Apoi se fac arestaţii[1]) în toate părţile şi pe tot minutul. Astă

1) Arestări.

noapte toţi caii de poştă au fost puşi pe cercetări.

— Mai sânt şi alţi exilaţi?

— Doisprezece...

— Nu şuguieşti?

— Aş vrea să pot. Călătorie bună! Dar stai, tu unde mergi?

— Mă duceam la Bârlad; dar acum am schimbat părerea. Mă întorc la Iaşi.

— Ţin-te bine... au să te pună la gros.

— Cale bună!

— Aşişderea!

— Să trăiască întâmplările dela 25 şi reacţia!

— Formele s'au păzit? Judecata a fost lungă?

— Cât să mă urc în trăsură... Dar ce gândeşti tu, iubitule?

Mă pornii pe râs la exclamaţia radicalului meu: mânile noastre se mişcau în aer ca nişte telegrafe, pe când surugiul cu un chiot mă sbură în poştă.

Priveliştea locului ce străbat e tristă, stearpă şi pustiită; sânt tot câmpii întunecate de crivăţ şi semănate pe ici pe colo cu deluleţe şi movile, cari nu schimbă întru nimic conformitatea locului. Dealungul drumului nu e casă, nici sat; la dreapta şi la stânga se zăresc în depărtare câteva colibe, ruşinoase — s'ar crede — d'a se arăta. Timpul e întunecat şi de frig bag nasul în blană şi strig surugiilor a goni şi mai tare... La Bârlad întârziem un ceas; un sfert ca să cumpăr pâine, să înghit un păhăruş de rachiu, împreună cu escorta mea şi trei sferturi la poştă spre a da căpitanului vremea de a-şi face tabietul după masă şi a-şi trage ciubucul. Ce să-i faci? Omului îi place a trăi bine!... Până la Tecuci vremea se schimbă, când spre vânt, când spre ploaie; pulberea şi glodul se luptă pe rând asupră-mi. N'am nimic de spus despre aceste două târguri; mi se-

părură așa murdare, așa despuiate, încât nu plătesc nici vorba. Se făcea însă o deosebire: la Tecuci se găsesc covrigi minunați.

D'aci până la Focșani ploaia pică fără încetare; la cea din urmă poștă era noapte adâncă; nu mai știam unde mă aflu, nici ce fel de țară străbatem. Când ajunsei la domnul ispravnic, nu-mi sta prin putință a mă coborî din trăsură; glodul ce se strânsese pe mine mă opria d'a mă mișca; nu puteam să înțeleg ce este în căruță; a trebuit să aducă o lumânare, ca să mă descurce și opt brațe ca să mă desnomoliască. Domnul ispravnic citește poruncile; escorta mea mă dă pe mâinile d-sale și primește o adeverință, ca și când aș fi fost un colet de mărfuri. Mă spăl pe obraz de glod și de pulbere și fiind abia 3½ ceasuri, mă duc să mă'nchin cu plecăciune la domnul ispravnic și la toată sindrofia; erau vreo șase-șapte inși, cărora le plătesc buna lor primire prin câteva știri noi, cari trec din gură în gură, și apoi mă duc să mă culc într'un pat de minune. In exil nimic nu e de lepădat și niciodată un pat bun și un pahar de ceai n'au mai mult preț.

28 Februarie. — Abia la zece ceasuri m'am trezit; ușa se deschide și văd intrând un cap de cazac; mă recunosc că sunt al lui. Văzând că nu mai dau nici un semn, s'au fost temut ca nu cumva să fi luat-o la fugă noaptea. Mă îmbrac în grabă și, ieșind, întâlnesc pe contracciul poștelor, pe care nu lipsesc a-l felicita pentru buna stare a stăpânului[1]) său; în sfârșit, mă pregătesc a mă porni la Soveja, unde este soarta mea d'a merge; ce-i mai de trebuință sânt albiturile; cumpăr dar groaznic de scump opt cămeșe — pentru un exilat, de ajuns — două

1) Serviciul Administrativ.

duzine de călţuni — e cam mult — şi tutun — e de prisos! Şi cât mai rămâne din ziua aceea stau de mă odihnesc şi dorm. Se aprind lumânările; *sindrofia* se adună; nu voi descrie acea sindrofie, că e tot ceea pe care o întâlnim în toate târgurile noastre de prin ţinute, ba încă chiar în Iaşi. P'aci se vorbeşte mai mult pe munteneşte.

Se deschide uşa şi intră un boier bătrân, care pare a fi un patriarh al locului... e îmbrăcat moldoveneşte şi eu stau de-l privesc cu curiozitate. Nu ştiu pentru ce, de câte ori întâlnesc câte unul din acei sălbatici cari au păstrat vechile straie, mi se pare că în felul lor ei judecă foarte sănătos şi au în sineşi un ce pitoresc; iar când vorbesc graiul lor, şi de n'ar fi plăcut, e plin de originalitate. Azi numai ei au rămas cari să vorbească pe moldoveneşte. Văzând pe acesta, mă aşteptam ca să înceapă a povesti şi nu mă înşelai.

In tot ţinutul nu se vorbeşte de alta decât de un întreit omor, săvârşit în împrejurări groaznice de către şapte inşi dintr'un sat, prin care am să trec mâine. Acei oameni s'au prins şi d-l ispravnic ne arată armele ce s'au găsit la dânşii: un cuţit tare tăios, cu ascuţişul de două palme lung, o păreche de pistoale răle şi un frumos iatagan cu mănunchiul de argint săpat, care negreşit că este de furat. Crima sluji de temă şi fiecare înşiră numele tâlharilor pe cari i-a cunoscut; *Voicu Petreanu* şi alţi reînviase, şi mai mult de cinzeci de ori auzii reviind în vorbă numele *Olteanului*. Ţara de jos a Moldovei e intețită de tâlhari sau că locuitorii ei au păstrat aceasta ca un rămas din vechea lor vitejie şi din obiceile de jaf ale răsboaielor din trecut; sau că le-a dat pronia o aplecare firească aşa de nenorocită; dar sânt sate întregi, ba şi ocoale care se bucură de o

reputaţie foarte îndoelnică, fără ca aceasta să le fie spre ponos.

Veni şi rândul unchieşului d'a povesti; povestea lui e cam lungă, dar am ţinut-o minte, osebit numai de gesticulaţia lui, de câteva înjurături şi de acel pitoresc al limbii, căci era şi glumeţ. Am uitat numele tâlharilor, numirea satelor şi locurilor, dar prescriu aci istoria cu nădejde că se vor găsi şi acelea, dacă nu voi putea însumi a le pune cu vremea la locul lor:

„...La 183... ceata aceea străbătea ţinutul Putnei în toate părţile. Era vară şi mare lipsă de păpuşoi în ţara de jos; căile erau cutreierate de negustori şi de cară ce mergeau să ia merinde în ţara de sus... Intr'o zi ceata de care e vorba întâlneşte pe drum, pe lângă Adjud, doi Turci, îi calcă, îi jefuieşte într'un minut şi incalecă apoi, luând d'alungul malurile Siretului în jos. D'asupra Mărăşeştilor întâlneşte vre-o şaizeci de care moldoveneşti şi munteneşti, ce se duceau să cumpere păpuşoi; pe dată ce tâlharii rostiră un cuvânt şi arătară pistoalele, toţi căruţaşii o rupseră la fugă care'ncotro putu, unii puindu-se cu burta de pământ, alţii ascunzându-se prin mărăcini, alţii alergând cât îi ţinură picioarele, hoţii traseră pistoalele mai mult în vânt, nimeni nu fu atins; dar numai spaima... Ei adunară vreo şapte mii de lei, cari tot sânt ceva pentru nişte tâlhari şi cari sânt foarte mult pentru nişte ţărani. Nemulţumindu-se însă pe atâta, ei, tot în ziua aceea, cârmesc în spre munţi şi apucă drumul d'adreptul prin câmpie;... aveau cai buni hoţii!... Pe la apusul soarelui, iată-i că sosesc la un sat; pe câmpie nu daseră peste altcineva decât peste un biet răzeş ce-şi treiera grâul. Hoţul milă n'are! Unul din ei luă binişul din

spinarea Românului şi-l puse pe al lui; apoi intrară în sat.

„Tocmai în ziua aceea, pentru păcatele mele, venisem şi eu de prin ţară, într'o căruţă cu un cal şi trăsesem la hanul din sat, ca să noptez acolo cu vreo patruzeci de care ce-şi făceau conacul. Ştiam că locurile sânt cutreierate zi şi noapte de hoţi şi mă feriam de vreo pacoste... vremea era cam tulburată, tuna cam înfundat şi începuse a pica stropituri late de ploaie. Nu era cu putinţă să mă adăpostesc în cârciumă, de mulţi ce erau într'însa... Mă înfăşurai şi eu într'o ipingea veche de aba, mă stârcii în căruţă şi cârciumarul îmi asvârli d'asupra o rogojină. Doar că apucasem să mă culc, răsuflând abie-abie şi simţii că se ridică rogojina; o mână îmi dete ipingeaua în lături, şi mă pomenii faţă în faţă cu căpitanul cetei de hoţi... Numai cât avusei vreme să asvârl la dracul punga mea cu vre-o două sute de *usluci*; îndată mă şi scol şi intru în cârciumă în urma căpitanului... Era tare întuneric... hoţul chiamă pe cârciumar şi-i porunceşte s'aducă lumânarea.

„N'am lumânare, răspunde arendariul, dar de-i aştepta puţin, m'oi duce să iau dela mine..."

Auzii răsunând o palmă; unul din hoţi scoase o legătură de lumânări şi, scăpărând cu amnarul, aprinse două. Una mi-o deteră mie în mână, poruncindu-mi s'o ţin. Mă făcuseră sfeşnic tâlharii! drept să spun că *ighemoniconul* meu de boer se cam slăbise; dar oprii *paraponul* pe seama mea. Pe cealaltă lumânare o lipiră de sobă... Nu ţin minte să fi văzut vreodată în vieaţa mea chipuri aşa de mândre; ar fi jurat că nu-s tâlhari. Ş'apoi ce arme, ce straie la dânşii! Numai firuri şi săpături de aur, împrumutate de pe la călători... Eu, biet, stam în mijlocul casei numai cu cămaşa şi anteriul pe mine

și cu cismele în picioare! șalul dela brâu se desfășurase în valvârtej dela 'nceput... Șase hoți ieșiră afară;... apoi îndată începură a intra în odae țăranii, tovarășii mei de conac și de pagubă, câte unu-unu; toți șezură pe lavița dela părete, fără să cârcniască; după dânșii veniră și hoții, care începură a cerceta pe fiecare și a scormoni prin buzunare și prin chimire. Despre parte-mi cu mare foc și grije cătam la toate câte se petreceau. Pe dată ce vreunul era jefuit gata, mi ți-l asvârliau pe un crivat mare, ce era între sobă și părete, de ajunsese acolo să stea grămădiți ca niște saci de făină. Când mântuiră această posnă, doi dintre tâlhari luară pistoalele în mână și ieșiră afară de strajă. Ceilalți șase chemară din nou pe cârciumar și-i poruncină să aducă din pivniță vin și o putinică de icre moi, care trebuia să se afle acolo... Diavolii cunoșteau bine locurile, căci în adevăr icrele erau aduse pentru *privighetor*. Cârciumarul aduse o mescioară rotundă cu trei picioare, vin, pâine și icrele cerute. Căpitanul se răzimă de o crăpătură ce era în părete și slujia drept fereastră; și ceilalți șezură împrejurul mesei, îmi făcură semn să m'apropii, ca să le fac lumină și se puseră pe o mâncare țeapănă și foarte adesea stropită la măsea... Ințelegeți domnia-voastră că Dumnezeu n'a făcut pe boieri ca să stea în picioare pe când mănâncă mojicii, deaceea începusem eu a mă cam *stenahorisi*, când deodată s'auzi un sgomot mare despre sat. Prinsese de veste că la cârciumă au călcat hoții și veniau oamenii armați cu furci și cu bâte, făcând larmă mare... Tâlharii însă nu se clintiră... sgomotul creștea mereu, dar doi inși, strigând mai tare, ziceau în gura mare: „Măi oamenilor, cătați-vă de treabă! Mergeți pela casele voastre: care aveți neveste, cu muierile voastre; care

n'aveţi, cu ale celorlalţi... Apoi răsunară două pistoale slobozite tot odată în vânt şi bărbaţi, femei, copii, toţi tăcură... Hoţii din odae îşi căutau de bere şi de mâncare; peste puţin însă alte strigăte se auziră, împreună cu împuşcături. Fugarii luase într'ajutor mai multă lume şi veniau de această dată cu o larmă groaznică. Strejele strigară: „Ieşiţi". La aceste cuvinte căpitanul sări peste masă cu aşa multă furie, încât mă trânti pe jos. Până să m'apuc a mă aşeza pe picioare, toţi dase năvală afară şi stau pe prispă dinaintea uşii. Huetul se făcuse aşa de mare încât socotii că toată cârciuma era cuprinsă de gloată; şasesprezece focuri răsunară de rând şi se făcu iarăş tăcere. De astă dată tâlharii se'napoiară în odaie, îşi umplură armele şi se puseră iarăş la masă..."

— Ia spune, boierule, întrerupse aci unul din ascultători, te aud povestind multe şi mărunte; dar despre buşelile ce vei fi căpătat şi domnia-ta în vălmăşeag nu pomeneşti de fel.

— Să mă ierţi dumneata, eu n'am căpătat nimic. Drept vă spun că m'a prins şi pe mine mirarea, când m'am văzut scăpat teafăr printre picături. Dar tâlharii erau veseli şi foarte mulţumiţi de prada zilei; nu le-a mai stătut să se lege de mine... După o jumătate de ceas ei încălecară, ca să iasă din sat, dar tocmai la capătul satului era o cârciumă în bordei, ce-o ţinea un Muscal anume Ivan... Doi Turci se odihniau acolo... Auzind împuşcăturile, ei socotiră — păgânii — că este vre-o nuntă în vecini, măcar că era în postul Sân-Petrului, spuseră lui Ivan să meargă să vadă ce e p'afară şi iar se culcară. La o fugă de cal dela sat, Ivan se întâlni cu hoţii.

— Să-ţi fie noaptea bună, bădiţă, zise unul lui Ivan, dar cine eşti tu?

— Ivan cârciumarul, mă duc în sat să văd ce-i p'acolo...

— Dar pe la tine ce veste, bade Ivane ?

— Ce să fie ? Nimic. Ia doi Turci au mas la mine la adăpost.

— Fă-te 'ndărăt acasă !

Tâlharii deteră pinteni cailor, lăsând pe Ivan să-şi urmeze calea sau să întoarcă, după plac. La cârciuma pomenită, ei descălecară şi traseră cu urechia; nu s'auzia alt sgomot decât bătaia unei mori ce era departe de o asvârlitură de puşcă; la moară lucia o zare de lumină; altmintrelea peste tot era tăcere şi noapte mândră din luna lui Iunie. Hoţii s'apropiară de bordei şi, văzând uşa deschisă, se îndemnau unii pe alţii să intre mai întâi, căci se temeau de vreo cursă; dar Ion, cumnatul căpitanului, cel cu binişul de căpătate, apucă înainte şi după el merg cu toţii. Ardea în lăuntru un fel de candelă ce d'abia lumina; pe pat dormiau duşi amândoi Turcii, cu armele lângă dânşii; unul bătrân şi celălalt tânăr, ca de vreo 19-20 de anişori. Hoţul cu binişul luă mai întâi armele; apoi, ridicând de urechi pe Turcul cel tânăr, îl dete pe mâna unui tovarăş de ai săi, care îl trecu altuia, şi astfel bietul băiat, până să n'apuce a se trezi bine din somn, se pomeni mort „fără d'a zice nici *kârk !*" Turcul cel bătrân, deşi dormia ca un Turc, dar Ion nu nemeri tot aşa de bine cu dânsul; era mai ţeapăn, mai voinic Turcul, şi şiret; căci simţind unde vor duce treaba, el se lăsă greu de pică pe jos şi amăgi într'astfel pe ucigaşi. Nu ştiu dacă v'am spus că, osebit de pistoalele şi cuţitele ce tâlharii purtau la brâu, apoi mai aveau şi câte unele legate cu găitan de fir aninate de gât, ca să le fie pentru scăparea din urmă.... Pe când sta de se lupta Ion cu Turcul, acesta, răsturnat pe jos, dete cu

mâna peste pistolul hoţului, care se legăna de gâtul lui, şi apucându-l fără veste îl slobozi în pântecele tâlharului...

„Lovitura fu ţeapănă, căci glonţul străbătând pe Ion se înfipse într'un tovarăş d'ai lui. Ion şovăi şi căzu jos... Tâlharii se pătrunseră de groază şi Turcul se furişe şi fugi afară... Ion se văeta înfăşurat în binişul lui... „Cumnate Ioane. îi strigă căpitanul, stăpâneşte-ţi firea... las' că te-om răsbuna!" Precum zise aşa şi făcu. Turcul speriat, neştiind încotro s'apuce, dase fuga spre focul ce se vedea la moară; dar în raza luminii, hoţii dau cu puştile şi cu pistoalele într'însul ca la semn... Ameţit de frică şi cătând tot la moară, Turcul căzu în scocul morii şi roata îl ridică sdrobit şi sângerat. Acum cel puţin se credea el scăpat, dar oamenii dela moară, deşteptându-se din somn de atâta huiet, ori că au socotit că-i vreo stafie, ori că au crezut că-i vreun hoţ, se repeziră cu ciomegele pe dânsul şi-l uciseră de tot... Peste un ceas muri şi Ion... Ceata îşi urmă drumul înainte; când se revărsă de ziuă, ea trecu hotarul muntenesc, unde muri de oboseală şi de pierdere de sânge celălalt hoţ, ce se rănise... Căpitanul şi tovarăşii lui plătiră moartea a celor doi hoţi, ucigând un biet om nevinovat, şi se duseră în cale lungă până dincolo de Craiova... Nu ştiu ce mai făcură căpitanul şi ceata lui.."

Istoria fusese cam lungă, mai ales că şi mie mi-au scăpat din minte multe din amănuntele ei. Unsprezece ceasuri sunase şi mai toţi ascultătorii se apropiaseră de uşă, cu şepcile şi cu căciulile în mâni (la Focşani pălăriile se obişnuiesc numai Duminica şi zilele de sărbătoare). Povestitorul luă şapca în mână, dar pe pragul uşii el sfârşi într'astfel istoria:

— Să vă mai spun însă că eu, rămâind singur —

căci trebuie să știți că toți țăranii fugiseră unul după altul — mă pusei pe gânduri, aprinsei un foc mare-mare, întinsei un covor dinainte și mă lungii. Eram acuma singur stăpân, și chiriaș al casei, de vreme ce chiar și cârciumarul fugise. Mă uitam cum ardea focul și stam de mă gândeam; cam peste o jumătate de ceas, intră un biet păcătos de Neamț și se apropie de foc; își scoase căciula; îi mulțumii.

— Ce veste, domnule Neamțule?

— Până să nu intru în sat m'am întâlnit cu o ceată de oameni călări, cari mi-au cerut pipa.

— Ei, și-ai dat-o?

— Ba eu n'am vrut și m'am pomenit cu gârbace pe obraz...

— Mulțumește lui Dumnezeu c'ai scăpat cu atâta. Aceia erau hoți; acum ieșiră d'aci din cârciumă, unde au jăfuit o sumedenie de oameni.

— *Ah! mein Gott*, strigă Neamțul și, fără s'asculte ce-i mai spuneam, și-a luat geanta și bățul și s'a pornit Neamțul ca o săgeată.

Mi-am petrecut restul nopții foarte liniștit.

La aceste cuvinte, bătrânul zise „bună seara" și ieși.

— Vorbă de pomană la moșneagul acesta, îmi zise ispravincul după ce ieși bătrânul boier. Așa are el obicei să tot spună la secături.

Nu eram cu totul de părerea domnului ispravnic... dar starea mea de osândit politic nu mă ierta să am păreri deosebite. Dădui din cap cu zâmbet de învoire și, cu capul plin ca o baniță de aceste povestiri, mă dusei să mă culc...

Seara de azi și patul de eri vor rămânea ca amintiri plăcute.

1 Martie. — E ziua plecării... Mâncăm în pripă. Ispravnicul mai dă ceva porunci și ne pornim înso-

ţiţi de patru cazaci... In dreapta şi în stânga norodul cu căciula în mână se 'nchină la noi... când zic *noi...* înţeleg pe Ispravnic şi nici pe dânsul, ci pe cazacii noştri, sau mai bine tot sgomotul ce facem. Dis-de-dimineaţă vremea e frumoasă, dar cam ger!... Trage un vânt rece „de ustură"... Eu mulţumesc în mine d-lui Catargiu pentru blana sa şi ispravnicul mulţumeşte ursului în care e'nvelit... cu dânsul el cuprinde mai toată trăsura... Eu mă stârcesc într'un colţişor, fără de a crâcni... Crivăţul suflă aspru din partea munţilor, ale căror culmi se văd albind de omăt... Drumul ne duce prin nişte câmpii ce par pustii, nici un copac, nici o casă; ici şi colea nişte pârâiaşe, ce le trecem fără pod, nişte căsuţe sărăcăcioase; pretutindeni o privelişte de pustietate şi un ce jalnic... Poate că starea mea îmi arată toate într'astfel. P'alocurea în câmpie, mai ales lângă vaduri, se zăresc nişte cârciume ticăloase, de-o înfăţişare îndoelnică, din ale căror ceardace, în dalbele zile ale verii, ochiesc tâlharii pe călători şi râd pitiţi la umbră de oamenii stăpânirii, căci aici e ţara tâlharilor, şerpuită de pâraie, scăldată de Putna şi de Siret, aşa de mult lăudate în *cântecele bătrâneşti;* adăpostită sub plaiurile cu poteci ascunse şi cu colnici nerăsbătute, în dreapta sânt poalele munţilor care'ncing ţara Vrancii, acea vatră de oameni îndrăsneţi, cu obiceiuri patriarhale păstrate dela străbuni, cari de veacuri au păzit ţara de Unguri şi neatârnarea lor de boierii pământului... Dincoace, pe coasta aceea, stearpă azi mâine, la vară se vor înălţa mii de viţe, mândria ţării şi'mbelşugarea locului, căci aci se chiamă că sânt Odobeştii. Vinul bun dela podgorie, vecinătatea ambelor hotare, muntenesc şi unguresc, blândeţea şi starea umilită a ţăranului, avuţiile pământului, toate adunate la un loc au făcut

ca câmpia Putnei să fie cuibul vestit al hoţilor. Toţi tâlharii cei mari s'au cutreerat pe aci... aci au voinicit Voicu şi tovarăşii lui... de abia un sfert de ceas d'aici e locul unde s'a dat prins după o zi de luptă crâncenă; alături de mine stă chiar acela care povăţuia pe biruitorii lui. Pe dată ce vezi malurile Siretului, ţărmurii Putnei, înfăţişarea câmpiei şi a muntelui, te pătrunzi lesne de mişcarea ce ele dau acestor locuitori în veci pribegi şi risipiţi... Infăţişarea cârciumilor îţi spune de sineşi tot ce s'a petrecut în ele şi ce are să se mai petreacă; parcă se şi aud chiotele beţiei, înjurăturile tâlharilor, râsul lor grosolan şi văietăturile bieţilor împilaţi...

Ş'apoi, spre a vă desăvârşi priveliştea, în laturile drumului mare, pe aprcape de sate, se vede înălţându-se din ţărână fumul unor colibe, care şi acele sânt cârciume de altă fire... Printre locuitorii locului s'au amestecat o mulţime de Sârbi, de Bulgari cu feţe mohorîte, cari nu se ştie de unde vin şi nu se ştie cum îi chiamă.... Iată-mă sosit, după ce am trecut Putna, la un sat slut şi jigărit, ce-i zice Gârlile, şi unde s'a petrecut deunăzi un groaznic măcel. Pana se scârbeşte a povesti asemenea uricioase cruzimi; casa pătimaşului e spartă şi bortită!... Un Sârb cu nevasta, cu moşul şi cu un copil al său, au fost măcelăriţi... Făptuitorii sânt la isprăvnicie şi tăgăduesc... să trecem înainte! Vântul tot suflă tare, noi trecem Şuşiţa, un pârâu a cărui obârşie e depărtată cu un ceas de locul ce-mi este hotărît... Cat la el ca să-i prinz cunoştinţa şi după apele-i repezi şi tulburate, după prundişul din matca lui, nu-mi lasă îndoială că e fecior de munte... Atât de mult cat la dânsul, încât nici bag în seamă c'am părăsit câmpia şi că ne oprim la gura unei văi prin care Şuşiţa iese în dreptul Panciului... Apoi iar

luăm Şuşiţa în sus, pe o cale ce s'ar numi mai bine chiar patul pârâului... Alături unul cu altul vin satele Varniţa, Verdea, sate răzăşeşti... P'aci-s locuitori mulţi... Apa prin care umblăm sapă muntele după placu-i, răsleţindu-se şi îngustându-se, despicând văi răsfăţate şi restrângându-se deodată în maluri... Din nenorocire pe cer plutesc nori posomorîţi; viscolul ne vine de pe culmea munţilor şi în dreptul Răcoasei omătul pică cu fulgi îndesaţi, noaptea se apropie; zăpada întunecă cerul; trăsura abia se mişcă; vântul răstoarnă pe surugiu. Copacii se acopăr cu alb. Şuşiţa mugeşte cu jale... adevărată zi de exil.... Ispravnicul înjură, iar eu scot capul afară din trăsură şi râd văzând cum pică omătul şi cum se zugrăvesc pe cer creştetele munţilor; răsuflu aerul şi mă grăbesc a mă împrieteni cu locurile ce mă vor găzdui. Era noaptea adâncă, când ajunserăm la câmpii, unde se'ncep adevăraţii munţi... Vremea era tot rea... ar fi fost cu primejdie a înainta... şi Moldovănaşul meu de ispravnic n'avea pentru ce-şi primejdui pielea... Stăm acolo de cinăm şi ispravnicul trimite de ştire egumenului mânăstirii, care e depărtată de un ceas; iar eu încep exilul dormind pe un pat fără pernă, fără saltea, fără oghial... Mi se încep zilele mele de încercare şi cu toate aceste am dormit până s'a făcut a doua zi, ziuă mare şi luminoasă.

2 Martie. — Egumenul soseşte călare... Priveşte-l şi'ntreabă-l de vieaţă!... El vine în odaie cu o pipă nemţească în gură şi ne dă ziua bună şuguind... La urmă vin formalităţile: Ispravnicul mă predă lui, precum mă primise dela escorta mea din *Iaşi*... sub luare de adeverinţă. Acum nu mă mai poate pierde şi dacă s'o întâmpla una ca aceasta, avem ce mai reclama. Se citeşte afişul domnesc, care zice: „Să

se închidă Alecu Russo, ca un răsvrătitor al orânduelii publice din ţara sa; să se privegheze zi şi noapte de către doi jandarmi destoinici şi nemitarnici[1]), să se ţie la cea mai aspră oprială, fără a i se da de scris sau a primi el scrisori, şi a se aşeza pe hrană de fasole şi pe canon de rugăciuni, spre a-şi veni la pocăinţă şi la ispăşirea păcatelor".

Mă uit cu jind la d. ispravnic, care se'ntoarce acasă la d-lui, şi împreună cu noul meu temnicer apuc calea închisorii. Şi calea şi vremea merg tot stricându-se din ce în ce mai mult... Sântem în zilele *Babelor*, adică nouă zile d'arândul are să fie frumos şi urît, are să plouă, să ningă şi să bată vântul, şi din când în când soarele se va arăta rânjind cu razele sale... Sosim pe omăt... în preajmă-mi văd numai brazi şi stânci... locul îmi pare întristător. Indată dar mă şi duc de mă culc... seara la cină mă trezesc... dar numaidecât adorm din nou, fără de a căta împrejur.

3 Martie. — Vremea e pe schimbare. Deşi e vânt şi omăt, mă strecor p'afară... priveliştea nu e veselitoare; satul stă în fundul unei văi scobite de apa Şuşiţa... casele nu se văd, dar fumul din ogeacuri stă chezaş pentru ele... schitul, deşi mai înălţat decât satul, stă rezemat de nişte munţi, cari cu păduri, cari despuiaţi... unii parcă sânt bolnavi... N'am nici o carte şi mi-e tare urît!... Temnicerul meu se porneşte mâine... cat pe fereastra odăii mele... şi văd chiliile mânăstirii şi biserica... se face o îngropăciune. Totul aci e trist.

Nu ştiu dece sânt tot posomorît. In zadar îmi tot povesteşte părintele la istorii; mi-i urît şi de dânsele. Mi-i urît chiar a scrie... Altădată voi povesti istoriile părintelui şi obrazele vizitatorilor mei.

---

[1]) Cari nu iau mită.

5 *Martie.* — Mă aflu cu totul singur... de urît spun să-mi aducă din biserică o carte, pe care în zadar o răsfoiesc, fără de a putea citi un moment pe dânsa... Trag tutun şi mănânc de patru ori pe zi... Imi spun că sânt două ceasuri turceşti şi eu am şi mâncat de seară... Mă culc... dar de dormit nu-i nădejde; în zadar cat de un ceas a îmblânzi pe Morfeu... Aud sgomot... mă scol; un trimis dela Focşani îmi aduce rufe şi straie... Mă pun iarăşi în pat, ca să citesc...

6 *Martie.* — Şi să nu cred în semne! Aseară, până să nu vie trimisul dela Focşani, feştila lumânării de seu trosni şi eu ziceam în mine: „O să vie cineva; de n'ar fi hoţii; ştiu c'au păţit-o sărmanii; un biet exilat! ce mai pomană!" Dar n'am vreme să scriu... citesc, căci mi-au venit şase broşuri şi Théophile Gautier... sânt bogat!

7 *Martie.* — Timpul e întunecat, dar gata pe schimbare... ies în pridvor... aerul e primăvăratec şi se aude cântând în pădure... Cat la munţii ai căror brazi i-am şi numărat, şi visez a câmpie... Mă întorc în odaie şi mă pun la fereastră... Iată biserica; schitul şi biserica sânt zidite de Matei Vodă Basarab... Au spoit acum din nou vechea biserică... e simplă, de un stil ce nu-i poţi zice nici într'un fel... Este şi o pisanie veche de când cu clădirea... dar e slavonească... Din slavoneşte ştiu numai două vorbe ruseşti, şi alte două leşeşti, şi acelea sânt pentru trebuinţele mele particulare, de aceea nu mă pot îndeletnici cu citirea pisaniei...

Un slujitor al schitului sosi acum dela Caşin, patru ceasuri de-aci... zice că sânt acolo trei boieri puşi sub paza satului; douăzeci de săteni îi păzesc pe rând, strejuind câte doi, zi şi noapte, la uşa lor. Pricepui îndată cine are să fie. Aceasta dovedeşte

că ispravnicul de Bacău, pe care-l cunoaştem toţi, a luat lucrurile serios şi că a dat acelor boieri o însemnătate pe care ei, sărmanii, desigur n'o merită.

Această poveste mi-a adus aminte pozna din săptămâna trecută, pe care o şi uitasem şi acum stau de mă gândesc la două lucruri... Mai întâi la cursa întinsă de d-nii miniştri, în care d. Aga m'a tras cu aşa multă dibăcie....; a fost o adevărată *comedie pe părete....* Păcat însă că a cam dat de gol marafetul comedianţilor... Se zice că oamenii răi sânt bănuitori.... apoi zău, nu-s om rău, căci n'am bănuit nimic... Apoi iar mă gândesc la puterea domnilor actori sau artişti şi nu mă pot domiri cum nişte oameni cari de atâtea ori au rostit atâtea frumoase maxime şi învăţături presărate prin drame, comedii, tragedii şi vodeviluri, n'au mai multă inimă şi n'au înţeles că li se cuvenia a fi cât mai mândri, căci ori şi cum tot li s'ar fi întâmplat ceeace au păţit, şi că *cu* sau *fără* hârtia ce au iscălit aşa de mârşăveşte, ei tot erau să fie exilaţi. Sărmani nepricepuţi, cari n'au înţeles că în toată această istorie numai eu eram pe deasupra, ca *fuiorul popii,* şi că n'am fost biet, decât prilejul de a li se răsplăti pentru trebile de mai înainte; în sfârşit, că dacă n'aş fi ieşit eu la iveală, s'ar fi găsit vreun pretext oarecare. Stăpânirea voia cu tot dinadinsul a se juca cu dânşii *d'ascunsele.* (Pricepeţi cuvântul cum vă va tăia capul!). Inţelepciunea turcească, după cum îmi spunea mai deunăzi temnicerul meu, zice aşa: „Stăpânirea goneşte iepurele cu carul cu boi şi-l prinde..." Parabolă orientală!... Paznicul meu cel mare, adică ispravnicul din Focşani, nu mă uită... chiar acum îmi trimise tutun şi câteva rânduri prea drăgăstoase.

8 Martie. — Vremea e minunată. *Baba* a întine-

rit... ea ne zâmbeşte dar tot i se vede ştirbenia... Adineauri stetei faţă la prânzul slujitorilor mânăstirii şi al lucrătorilor afară la aer. Am mântuit cărţile ce mi-au şi venit dela Iaşi; era un volum în şase broşuri al *Magazinului istoric pentru Dacia*, tipărit în ţara Muntenească... N'am ce spune despre publicaţie şi despre scopul ei... e frumos, e mare, e folositor. E multă simpatie în cronica lui Constantin Căpitanul, multe muşcături împotriva Moldovenilor; dar e eftin la vorbă şi tare ostenitor; nu plăteşte cât Miron şi alţii. Am citit foarte mult osebitele bucăţi datorite redactorilor şi m'am unit cu părerile lor, cu privirile lor istorice; dar această citire a lăsat în mine o întipărire rea... iat-o: Peste patruzeci de ani n'are să mai fie limbă românească; vom avea o românească italienizată, franţuzită şi nimic mai mult... de mult ce voiesc a curăţi limba, a o îmbogăţi şi a o apropia de isvorul ei, s'a format o altă limbă, pe care ţara n'o înţelege şi nu o va înţelege pe veci... Pricep ca Francezii să-şi fi alcătuit o limbă din latineasca stricată şi din idiomele galice, germanice, celtice şi altele; dar n'aş pricepe ca cineva să se apuce a strica acum limba franceză. De e vorba să primim ziceri şi *termeni* care să înlocuiască pe cele ce ne lipsesc, sau care sânt de baştină slavonă, atunci luaţi cel puţin rădăcinile latine şi daţi-le o înfăţişare românească.

Răsfoind pe Théophile Gautier, am dat peste faţa 75, ediţia din Bruxelles, unde zice: „un couvent est un monde, etc..." dau iertăciune lui Gautier, căci nu cunoaşte Soveja... şi mai ales fiindcă nu ştie ce va să zică a fi la Soveja fără de voia-ţi... In Franţa se exilează numai dinastiile şi miniştrii... Când eşti exilat, chiar raiul ţi-ar părea iad... n'ai şedea într'însul sub zăvor nici trei zile... Tocmai despre a-

ceasta părintele Acati îmi povesti până să nu plece, următoarea istorie:

„In oarecare ţară, al cărei nume istoria nu-l spune, trăia un om bogat, care ca toţi bogaţii muria de urît. Intr'o zi, sătul de huet, de politică, de clevetiri, de plăceri şi de adunări, el hotărî să-şi schimbe traiul, şi îndată se şi închise în casă, fără ca să mai pună piciorul afară ca să mai vadă vreun om pe lume. Schimbarea păru tuturor ciudată, toţi în toate părţile nu vorbiau de cât de aceasta, şi oraşul fiind mic şi lumea dintr'însul mult vorbitoare, ştirea ajunsese până la urechile Domnului, Craiului, Impăratului, Sultanului, sau cum îi va fi zicând fericitului muritor, care mustruluia această frumoasă ţară. Istoria îi păru şi lui ciudată şi, spre a se încredinţa însuşi mai bine, trimise către ipochimenul nostru un adjutant al său, poftindu-l să vie să prânzuiască cu Inălţimea Sa. El însă răspunse că roagă pe Măria Sa să-l ierte, fiindcă nu-i stă în putinţă a ieşi din casă afară. A doua poftire, a treia poftire şi acelaşi răspuns... Invederat se simţia că stăruinţa lui era îndărătnică, mai ales că şi ţinea acum de trei săptămâni. E însă cunoscut că dacă supuşii au uneori stăruinţă, apoi şi domnitorii au voinţă şi — ce este mai mult — au putinţa de a-şi îndeplini voinţele. Aşa şi prinţul despre care vorbim, supărat peste măsură de aşa neruşinare, îşi aşternu într'o zi voinţa într'un luminat ofis, prin care poruncia să se pună la popreală omul care nu primise cinstea de a ospăta cu Măria Sa şi să-l ţină închis în casă, neiertându-i câtuşi de puţin a ieşi afară. Un ministru, un agă sau un adjutant — nu ne spune lămurit care din toţi — fu însărcinat să-i facă cunoscut luminata poruncă şi să-l ţină sub pază. Dar îndată ce citi ofisul, boierul nostru îşi

trânti căciula în cap şi cu mâinile în şolduri începu să strige: „Ce va să zică!... Ia, acum am să „ies... nu voi sta acasă cu deosebire... ce am stricat „eu, rogu-te?... Iacă voi să mă primblu în ciuda „tuturor... Măria Sa Impăratul n'are dreptul să „orânduiască aşa de sineşi, fără judecată... Ce, „adică noi nu mai avem legi în ţară?" Şi ieşi să se primble".

Las la chibzuirea fiecăruia morala ce izvorăşte dintr'aceasta.

9 Martie. — Sânt bolnav. Către seară primesc o mulţime de vizite, adică pe sub-ofiţer, pe un vameş ciung printr'o întâmplare, şi trei cocoane: una e o mătuşe groasă, ce se crede încă tânără şi face nazuri, are în creştet un pieptene, deşi e cu părul sbârlit; poartă rochie neagră, care a fost de mătase şi cu şal, iar negru, cealaltă e munteancă; nu-i slută, dar e sulemenită şi înzorzonată şi târăşte după sine o manteluţă ce pare a fi fost de *drap-de-dame*. A treia îmbrăcată cu straie jumătate vechi şi jumătate nouă, înfăţişează curat chipul acelei frumoase şi puternice denumiri româneşti ce aseamănă pe femeia cu *ciuma*... Ele vorbesc mult despre locurile de pe aci... se plâng că nu pot găsi slugi. Se vede că oamenii locului nu vor să slujiască pe ciocoi; iată cuvântul pentru care aceştia îi numesc proşti; eu dimpotrivă îi cred, pentru aceea, oameni sdraveni. D'aci în sus se începe a se găsi sămânţa de adevăraţi Români, pre cât a mai rămas în poporul moldovenesc.

10 Martie. — Azi am făcut chef şi veselie!... Aşa se şi cuvenia, azi e Duminică... în ziua Domnului toată fiinţa cată să se veseliască... chiar şi exilaţii.

Dimineaţa am ieşit în ceardac, ca să privesc... timpul era frumos şi ascultam cu plăcere cântecul

cocoşului, colo în sat. Deodată, aproape de mine, aud plânsete şi văitări şi zăresc la picioarele mele într'o ogradă care este totdeodată loc de păşune al cailor, livede de pruni şi cimitir, vreo douăsprezece muieri stând în picioare pe nişte morminte şi bocindu-se cu foc. Aşa e obiceiul la ţară; vreo zece-cinsprezece zile după moartea bărbatului, copilului sau vreunei rude, muierile vin pe toată ziua şi la orice vreme să plângă pe mormânt... Aceastâ scenă, într'un loc aşa de câmpenesc, mi-a părut cu totul ciudată şi sălbatică... Am intrat în odaie, ca să nu mai aud văetări, şi mi-am adus aminte de o descriere, cam în felul acesta, în *Cel din urmă Mohican* de Cooper.

Am petrecut dimineaţa ascultând cântecele olteneşti ale lăutarilor din sat... i-am încercat pe toţi cu luare aminte. Mâne au să vie să-mi povestiască toate mai cu amănuntul.

Iată programul concertului. Variaţii pe fluer, improvizate de un concertant al locului. E un mândru voinic din acel soi de oameni ce se numesc *mocani*, adică oameni dela munte şi cari par a face oarecare deosebire între neamul lor şi al oamenilor dela câmp. Graiul lui, nu e moldovenesc, nu-i nici muntenesc, ci e apăsat şi se aduce cu al Ardelenilor. El cântă tot felul de cântice, şi *moldoveneşti* şi *mocăneşti* şi *ardeleneşti* şi în sfârşit ştie a o întoarce şi pe struna acelei poeme aşa de simple şi nevinovate, aşa de dulci şi pline de dor şi duioşie, ce se chiamă *doina!* Iată şi povestea ei pe scurt:

„Era odată un cioban, care albise păscând oile la munte şi cu mult chin şi nevoie îşi agonisise vreo douăzeci de oiţe şi tot pe atâtea capre, pe care le păştea zi şi noapte păzindu-le cu acea îngrijire ce poartă biet creştinul bunului căpătat cu sudoarea

frunţii sale. El le mâna în livezile cele mai mănoase, le adăpa la isvoarele cele mai limpezi şi pe când turma păştea şi se adăpa, el cânta cu fluerul".

Aci mocanul se opreşte din povestire şi cântă din fluer un cântec cu viers alene şi prelungit; apoi iar începe:

„Intr'o zi, măre, obosit de umblet şi de nevoi, ciobanul mi se culcă sub un copaciu şi adoarme de somn adânc şi doarme dus, încât nici nu bagă de seamă când turma lui, păscând iarbă pe ici pe colea, se pribegeşte, în râpe depărtate. Trece pe acolea un creştin şi văzând pe cioban că doarme singur şi sforăie la soare, îl trezeşte din somn... Mai întâi el cată să-şi vază turma; apoi pune mâna pe fluer şi plin de jale cântă un cântic de dor ardelenesc". (Aci povestitorul cântă iarăşi). „După aceea se scoală ciobanul şi privind în toate părţile, ca să-şi zărească oiţele, el zice aşa în sineşi: Bun e Dumnezeu!... El mi le-a dăruit, el o să mi le înapoiască, ori o să-mi dea altele la loc! Şi apoi iar s'apucă de cântat, umblând cam obosit pe cărări pustii". (Mocanul cântă iarăşi, şi râdea voinicul, povestindu-mi acestea). „Deodată se pare că-şi zăreşte pe un munte oile şi caprele şi dă zor să le ajungă cântând din fluer un cântec de danţ: iac'aşa". (Aci cântă vesel povestitorul meu). „Da, dar degeaba, căci era numai o nălucă: nu fusese nici oi, nici capre, ci numai stâncile de piatră cari albiau şi roşiau la soare... Acum iar se tânguieşte şi iar cântă cu dor, (aşa face şi mocanul), până când soseşte pe muchia unui munte şi de acolo, într'o râpă depărtată, zăreşte oile păscând. Atunci ciobanul cântă vesel din fluer şi se pune pe danţ".

Povestitorul nu juca, dar p'aci, p'aci, căci degetele-i se'ncordau pe fluer cu iuţeală şi coatele lui se

săltau după mişcarea repede şi sărită a cânticului.

Finalul programei. Vătaful părintelui Acati intră în odaie, ţiind în mână o piatră, ce se cunoştea a fi marmoră neagră; pare a fi frântă dintr'o lespede. Il întreb dacă nu a adus-o ca s'o mănânc de prânz, iar el îmi răspunde râzând: — „Ba nu! Dar această piatră are şi ea o istorie a ei". — „Ce spui frate! zic eu, dacă e aşa, aprinde-mi un ciubuc şi ascult istoria". Iat-o şi pe aceasta:

„Era odată, nu ţin minte când, un om de-i zicea Bucur, (vezi întâia broşură a Magazinului istoric pentru Dacia, faţa 32), şi el era crai peste plai şi peste câmpie; el işi alese adăpost pe muntele de colea, care pe atunci era acoperit cu păduri şi despre care v'am spus mai deunăzi că pare a fi bolnav... Acest munte e astăzi hotarul între Soveja şi o altă mânăstire ce-i zice Vizantea. Spre mai multă înlesnire, el îşi făcuse umbrar din doi copaci apropiaţi, care eşiau din aceeaşi tulpină — cum zice Românul: ca doi fraţi dintr'o tulpină; — d'acolo el pândia ziua pe călători şi noaptea acolo se odihnia... Peste sute de ani după aceea, când copacii ajunseră de se putreziră şi căzură, nişte ciobani găsiră într'o zi la rădăcina lui un iatagan minunat, dar cam ştirbit pe alocurea. Iataganul se făcu nevăzut... dar de atunci oamenii tot dădură bănuială de vreo comoară... Sânt acum doisprezece ani, stăpânirea aflând despre vorba ce mergea în partea locului, sculă toate satele megieşe şi după spusa vorbei vechi, începură a cerceta fără niciun spor. Ba încă au şi mutat matca unui pârâu, zicând că este o poartă ascunsă sub apă şi altele multe de-alde astea. Trei luni dearândul au muncit oamenii p'aci degeaba şi abia atunci se lăsară...

Dar lăcomia de comoară e mare.... Acum un an

nişte locuitori d'aci începură iarăşi a săpa într'altă parte şi deteră peste o lespede mare de piatră; ei înfipseră, între piatră şi pământul de dedesubt, ţăruşi şi vrură s'o ridice; dar din nenorocire pământul se înfundă; o bucăţică din piatră se rupse şi lespedea căzu la loc... călugării dela Vizantea, aflând de iscodirile ce se făceau pe pământul lor, se împotriviră şi acum stau toţi la îndoială dacă această bucată de piatră, ce s'a adus d'acolo, e frântă dintr'o lespede care acoperia haznaua sau dintr'o stâncă fără nici un preţ".

11 Martie. — Toată noaptea a bătut un vânt groaznic; drept mângâiere îmi spun că nu e nimic pe lângă valvârtejul ce se obişnuieşte pe aci. Nu mă trezisem bine, când un alt lăutar veni să mă cinstiască în pat cu un nou concert de fluer. Intrarea se plăteşte cu un zwanţig [1]).

Ziua se petrece tare încet, dar până'n sfârşit se petrece.

22 Martie. — E foarte dimineaţă, am fost în biserică să ascult slujba. Biserica e mică, goală şi prefăcută mai în totul din nou... din vechia clădire au rămas numai lespezile de pe jos şi pisania de care am vorbit... Inăuntru am găsit numai pe slujitorii bisericii şi pe o babă.

Am luat din biserică două volume; le-am răsfoit fără de a le citi. Iată ce sânt: unul e o carte, pe care o recomand ca monument de artă şi de naivitate; ai zice că e scrisă şi tipărită prin veacul de mijloc, pe când se jucau *misterele:*

Oglinda omului celui din lăuntru, întru care fieşte carele pre sine se vede, cunoaşte starea sufletului său şi după aceea poate economisi îndreptarea sa, pusă înainte în 10 fituri cu arătarea lor.

---

[1]) Sfanţi.

Tălmăcită din cea rusească în sfânta mânăstire Neamţul şi tipărită cu blagoslovenia prea sfinţitului mitropolit al Sucevei şi al Moldovei Kirio Kir Veniamin. Prin osârdia prea cuviosului arhimandrit şi stariţ al sfintelor mânăstiri Neamţului şi Săcului, Kir Dometian în sfânta mânăstire Neamţul 1833, de schimonahul Isaia tipograful.

Nu mi-e cu putinţă a extrage aci câte ceva din acea carte şi mai ales a descrie figurile; de curioase ce sânt, trebuie să le vază omul. Pe scoarţa din năuntru se află numele stăpânului cărţii şi la sfârşit stă următoarea însemnare: „*Să fie ştiut că la 1840 Genar 25 au fulgerat şi tunat*".

Primii scrisori dela Iaşi. Ştiri rele... După amiază m'am aşezat în cerdac, ca să-mi sorb cafeaua... Era vreme frumoasă... In curte un stol de porumbiţe albe ca zăpada se giugiuliau şi se jucau; găinile sgâriau pământul; cocoşii se băteau, lucrătorii lucrau cu stăruinţă. La doi paşi, în biserică e slujbă; vreo câteva fete din sat intră în biserică şi eu ascult cântarea bisericească, ce se cântă acolo, de sânt acum două sute de ani... Auziţi, eu conspiratorul, cu ce mă îndeletnicesc!... Când Basarab aşeză cea dintâi piatră la clădirea sa, oare bănuia el că într'o zi unul din strănepoţii săi va exila aci pe unul din strănepoţii supuşilor săi? E ceva jalnic în monotonia cântării bisericeşti; ai zice o veşnică plângere, o durere adâncă ce nu mai are putere de a scoate un strigăt tare.

. . . .

1 Aprilie. — Vremea e rece; s'ar crede că revine iarna înapoi. Către seară vin doi oameni dela Caşin cu vestea că închişii de acolo au fost sloboziţi; îndată am şi sburat. Trebuia să mă aştept şi eu la ceva asemeni, după cele coprinse în cea din urmă

scrisoare a ispravnicului din Focşani, care mi-a dat de ştire că va veni în curând să mă vază.

Până să-mi vie voia de a fugi de aici, eu răsfoiam vieţile sfinţilor. Iată titlul cărţii:

Kiriacodromion sau învăţătoare care are întru ie cazanie la toate duminicile preste an, şi la praznice domneşti şi la sfinţii cei numiţi acum, întru acest chip tipărit şi aiortisit mai luminat în limba românească întru întâiul an al cei de Dumnezeu înălţaţii domnii prea luminatului şi înălţatului domn nostru Io Konstantin Nicolai Voevod.

Apoi scrie binecuvântarea Mitropolitului şi leatul dela 1732, la Bucureşti.

In capul precuvântării se află versuri în lauda Domnului:

Stihuri politici asupra stării prealuminatului slăvitului şi blagoslovitului domn Io Konstantin Voevod.

Straşnic şi înfricoşat sămn ce s'au arătat.
Marelui Konstantin creştinului împărat,
O cruce de stele pe cer închipuită,
Asupra vrăjmaşilor arme nebiruite,
Cu slove prejiur scrisă în limba românească,
Pre toţii protivnicii săi să-i biruiască,
Acuma şi corbul în pecete e arătat
Domnului încă traceastă dată,
Dându-i lui şi putere cu nădejde plină,
Ţara să stăpânească, că-i dă viaţă bună.

Armele Ţării Româneşti sânt coprinse între versuri şi titlul închinării. Precuvântarea, care începe iarăşi cu titluri şi laude în cinstea Domnului Ungro-Vlahiei, pomeneşte de Seneca şi de alţi filozofi. Pe scoarţă se citeşte următoarea naivitate: „*Acest Kiriacodromion este a sf. mn. Soveja şi cine să va ispiti*

să o fure să fie blestemat și afurisit de toți. 1840 Mart. în 15“.

3 Aprilie. — Nimic... Nu mi-e bine.

4 Aprilie. — Mă trezește un trimis cu știri. Libertatea îmi vine călare în persoana privighetorului și a doi cazaci. Am lăsat plecarea pe mâne.

Am făcut vizita-mi din urmă la biserică; e plină de lume, căci sântem în săptămâna mare; biserica e săracă, despuiată; câteva lumânărele abia o luminează; dar cei ce sânt într'însa sânt cu credință adevărată.

Așa dar pe mâne! Tot nu mi-a fost așa tare urît!

POEZIA POPORALĂ

POEZIA POPORALĂ

Lucrare postumă a lui Alecu Russo, studiul acesta a fost tradus şi publicat de V. Alecsandri în 1868, în „Foaia Societăţii pentru literatura şi cultura română".

Russo socoteşte „datinele, poveştile, muzica poezia" — „arhivele popoarelor". El e convins că „Poezia poporală" (cum denumeşte el poezia populară), oglindeşte frământata viaţă a poporului în decursul vremurilor, şi că ne oferă un material destul de bogat pentru cunoaşterea nu numai a sufletului Românului, în dragostea lui pentru natură şi animale, ci şi a relaţiilor comerciale şi economice, a „obiceiurilor vieţii intime", a „organizării sociale a Principatelor" în trecut, etc.

Omul care, împreună cu prietenul său N Bălcescu, se bucura când putea coborî în mijlocul ţăranilor, spre a-i cunoaşte îndeaproape, vede în poezia poporului ceea ce nu ştiuse să vadă celălalt prieten al său, V. Alecsandri, pe care, s'ar putea spune, el îl făcuse să descopere frumuseţile creaţiilor poporului: oglinda cea mai perfectă a poporului în traiul lui de veacuri între hotarele ţării.

POEZIA POPORALĂ

I

Datinile, poveştile, muzica şi poezia sânt arhivele popoarelor. Cu ele se poate oricând reconstitui trecutul întunecat.

Din studiul lor ne vom lămuri despre originea limbei noastre, de naşterea naţionalităţii române, de plăcerile naturii cu cari este înzestrat poporul şi de luptele ce le-au susţinut coloniile romane pân' a nu se preface în locuitorii de astăzi ai vechei Dacie.

Intre diferitele neamuri răspândite pe malurile Dunării, niciunul nu are ca neamul românesc o poezie poporală atât de frumoasă şi atât de originală, atât de variată şi atât de strâns unită cu suvenirile anticităţii.

Născut din sânge meridional, strămutat de sub un soare fierbinte într'o ţară nouă, neamul român a păstrat o închipuire fecundă, vie, graţioasă, o agerime de spirit care se traduce în mii de cugetări fine şi înţelepte, o simţire adâncă de dragoste pentru natură şi o lumină armonioasă care exprimă cu gingăşie şi tot odată cu energie toate aspirările sufletului, toate iscodirile minţii.

Să luăm de exemplu aceste versuri dintr'o baladă:

Vieața omului
Floarea câmpului
Câte flori p'acest pământ
Toate se duc la mormânt;
Insă floarea lacului
Stă la ușa raiului
De judecă florile,
Ce-au făcut miroasele?

Mult am cerceta în literaturile cele mai înaintate și în operele poeților celor mai eminenți, fără a găsi o idee atât de minunată și așa de frumos zisă. O asemenea idee este rezultatul cuminției omenești, relevarea simțului de nemurire, exprimat prin glasul poporului. Vox populi, vox Dei.

II

Poezia poporală este întâia fază a civilizației unui neam, ce se trezește la lumina vieții; iar când acest neam cade din vechea sa civilizație, poezia poporală devine paladium al limbei și al obiceiurilor strămoșești. Pentru noi ea este și o fază și un paladium.

De vom deschide pe Virgil și pe Ovid, ne vom găsi, pot zice, acasă la noi. Virgil, istoricul didactic și poetic al vieții agricole, autorul Georgicelor, descrie însăși viața câmpenească a Românilor de astăzi. Ovid este isvorul credințelor mitologice, ce sunt răspândite între noi prin povești și tradiții. In el găsim, ca și în gura poporului nostru, fete și flăcăi schimbați în brazi, în păuni, în dafini, dobitoace cari grăesc, păsări măestre etc. etc.

Pe lângă acești doi creatori de poezie antică s'a adăogit un al treilea poet, păstoriul câmpiilor și al munților noștri, care a produs cea mai frumoasă

epopee păstorească din lume: Miorița. Insuşi Virgil şi Ovid s'ar fi mândrit cu drept cuvânt dacă ar fi compus această minune poetică.

III

Poporul e un mare neolog, când îi face trebuință: el răstoarnă sistemele învățaților, când ele nu sunt întemeiate pe logică şi îşi formează o limbă curată, expresivă, armonioasă, căci îi place armonia. El cată a cuprinde în puține cuvinte o lume de idei, lumea gândului; prin urmare tocmai în forma frazelor lui descoperim rudirea limbei noastre cu limba latină.

Poporul împarte poeziile sale în cântice bătrâneşti, în cântice de frunze, în doine şi hore.

Cele mai multe balade ce le avem datează dela seculii XVI, XVII şi XVIII, precum: Toma Alimoş, Gruea Grozovan, Codreanul, Ghimiciu, Novac, etc.

Societatea de pe atuncia era războinică; toți oamenii erau înarmați şi în picioare, toate ideile pornite spre luptă cu duşmanii țării. Principatele noastre de abia ştiau că au tractate cu țări vecine; lovirile erau zilnice când cu Leşii, când cu Ungurii, când cu Tătarii, când cu Turcii şi, ce e mai trist, când chiar cu Românii. Arăturile se făceau cu o mână pe coarnele plugului şi cu una pe pală, căci Tătarul stă la pândă în marginea țării. Când Tătarul pradă în țară, Românul găsea cu drept să-şi întoarcă paguba cu dobândă; aşa era mai mult prin Bugeac decât acasă.

Cânticele bătrâneşti adeveresc cronicele, însă cânticele au un ce care te mişcă până'n suflet; nu poți sta în neuimire, când auzi pe Gruea Grozovan zicând:

Alei, tu Ghirai bătrân
Lasă cel hamger la sân,
Că eu sunt pui de Român
Şi nu-mi pasă de păgân.

Nu poţi să nu admiri calul lui Codrean, care când fugea, văile se limpezea.

Nu poţi să stai nesimţitor în auzul armoniei limbei poporului, când Toma Alimoş zice murgului său:

Aşterne-te drumului
Ca şi iarba câmpului
La suflarea vântului.

Frumoase timpuri de vitejie au fost acelea unde Românul intra în doi ca în doisprezece şi unde Hanul Tătarilor trimitea jalobă către domnii Moldovei cu rugăminte ca să poruncească Grozovenilor de pe atuncia de-a nu le mai opri calea, când se întorceau cu prada din ţara leşească.

Insă roata norocului se întoarce. Starea Principatelor se schimbă; neatârnarea lor piere; poporul sufere, vitejia lui amorţeşte şi trece dela gloate la cete, dela cete la indivizi şi prin urmare baladele strămoşeşti sunt înlocuite prin cântice de frunză, cântice hoţeşti.

IV

Poezia poporală este nu numai expresia cea mai vie a caracterului naţional, dar ea aruncă şi o lumină supra comerţului din timpurile trecute:

Măiculiţa tot mă'ntreabă
Care muncă mi-i mai dragă?
Un cal bun de călărie
Şi arme de Veneţie.

Nici Miron, nici Neculcea, nici Urechie în cronicele lor nu pomenesc de comerţul Veneţienilor şi al Genovezilor cu ţările noastre; însă cânticul poporal îndeplineşte acea lacună cu două cuvinte.

El asemenea arată dragostea nemărginită a Românului pentru frumuseţile naturii, ca o moştenire virgiliană.

Primăvară, mama noastră,
Ia zăpada de pe coastă,
Iarba verde să mai crească,
Sufletu-mi să-mi răcorească;
Să-mi aud ceriul tunând,
Să mai văd turme păscând.

Este dar nevoie de a mai analiza simţirea exprimată în aceste rânduri şi poetica lor frumuseţe?

Este oare vreo introducere mai minunată în literatura modernă, un tablou mai omeric decât această strofă care începe un vechi cântic haiducesc?

Sub poale de codru verde
O zare de foc se vede,
Şi 'mpregiurul focului
Stau haiducii codrului....

Este mai simplă, mai colorată, mai frumoasă descriere decât aceasta din balada Badiului?

Pe luciul Dunării,
Pe scursurile Gârlii,
La cotitura mării,
Ian, mări, că mi-şi venea
Un caic lung, şinuit,
Pe dinăuntru poleit,
Cu postav verde 'nvălit

Şi'n caic şedea lungit
Tăietorul Frâncilor,
Măcelarul Turcilor.

Poezia poporală se mai deosebeşte şi prin o cunoştinţă psihologică, care denotă spiritul observatoriu al poporului.

De voeşte să arate cochetăria femeească, cânticul zice :

Puica trece şi zâmbeşte
Şi-a mă zări nu voieşte.

In balada „Păunaşul codrului", femeea, privind lupta de moarte a doi voinici cari o iubesc, zice cu mândrie:

Din doi care-a birui,
Eu cu dânsul m'oi iubi,
Bărbăţel voios mi-a fi.

La notiţele preţioase despre relaţiile (referinţele) noastre politice şi comerţiale, poezia poporală mai adaogă o largă prescriere şi starea morală, de obiceiurile vieţii intime şi de organizarea socială a Principatelor ; prin urmare, poezia poporală trebue să fie obiectul studiilor noastre serioase, dacă vrem să aflăm cine am fost şi cine sântem.

Albia literaturii noastre e atât de îngustă, că de aş zice că mai nicio scriere nu posedă condiţiile unei scrieri nemuritoare, aş zice un adevăr supărător pentru tagma literaţilor, şi adevărul de când lumea umblă cu capul spart ; însă mărturisesc că, privind babilonia linguistică, din zilele noastre, mă îngrijesc pentru viitorul nostru literar şi mă mângâi numai cu credinţa că acest viitor îşi va găsi loc de scăpare în poezia poporală.

Imi închipuiesc că sânt un străin sosit în Moldova sau în Valahia cu dorinţa de a studia istoria, datinele, natura şi geniul românesc. Cumpăr o bibliotecă întreagă de cărţi scrise în feliurite jargonuri, istorie, poezie, jurnalistică. Deschid o carte istorică şi văd în ea nume, date, pomeniri de războaie, însă nici idee de mişcare soţială, de instituiri, de gradul civilizaţiei diferitelor epoce. Nemulţumit mă duc să vizitez monumentele, dar nu voi descoperi un vestigiu din lumea trecută: monumentele lipsesc. Mă întorc deci la limba şi la literatura de astăzi. Aicia mă cuprind fiori de ghiaţă.

Gramaticele îmi par nişte seci disertaţiuni de linguistică latină, franceză, italiană.... însă nu adevărate gramatici româneşti.

Cercetez literatura şi dau de o amestecătură indigestă de limbi neolatine, de o sumă de idei luate fără nici un sistem dela străini şi prin urmare nu-i găsesc nici un caracter original.

Unde este dar românismul? Unde să-l caut, pentru ca să-mi fac o idee exactă de geniul român? Din întâmplare, mă primblu într'o zi printr'un iarmaroc şi deodată mă cred în altă lume. Văd oameni şi haine ce nu văzusem în oraşe; aud o limbă armonioasă, pitorească şi cu totul străină de jargonul cărţilor. De unde eram la îndoială dacă Românii sânt o naţie sau o colonie cosmopolită modernă, un soi de Algerie franco-italiano-grecească, încep a întrevedea adevărul.

Iată un om cu fizionomia veselă. El intră într'o colibă de frunze, scoate de sub suman un instrument ce-i zice lăută şi se pune a cânta. Mulţime de oameni se îndeasă împregiurul lui şi îl ascultă cu dragoste, căci el zice balade strămoşeşti... Ochii

mi se deschid; o naționalitate întreagă se desvelește în graiul, în hainele, în tipul antic, în cânticele acelor oameni.

Lăutarul cântă:

Pe câmpul Tinechiei,
Pe zarele câmpiei .
Răsărit-au florile —
Odată cu zorile?

N'au răsărit florile,
Și-au scos badea oile
De-au umplut văile...

Și dinaintea mea se desfășoară un tablou care mă încântă; mai pe urmă lăutarul, vrând să mă aducă în estas, începe balada Mioriței:

Pe-un picior de plai,
Pe-o gură de rai,
Iată vin în cale,
Se cobor la vale
Trei turme de miei
Cu trei ciobănei...

Și când el se sfârșește, toată nedumerirea s'a șters din minte-mi; rămân convins de naționalitatea română, de geniul român, de adevărata literatură română.

Inţeleg dragostea Românului pentru țara lui; îl înțeleg dece zice el:

In neagra străinătate
Dorul m'apucă de spate.

Inţeleg purtarea legăturilor de familie, când el suspină în modul cel mai poetic:

Bate vântul printre brazi
Şi-mi aduce dor de fraţi;
Bate vântul printre flori,
Imi dă dor dela surori;
Bate vântul printre munţi,
Imi dă dor dela părinţi....

Iată poesie. Iată adevărata literatură de care se pot mândri Românii.

Fie forma versurilor uneori defectuoasă, ele îmi par mie poleite cu razele geniului. Privighetoarea nu e frumoasă dar cânticul ei este din raiu.

STUDIE MOLDOVANĂ

STUDIE MOLDOVANĂ

„Studie moldovană", adică studiu moldovean sau moldovenesc, a fost publicat în revista „Zimbrul" dela Iași, între anii 1851-52, sub pseudonimul Terentie Hora.

Problemele desbătute în paginile acestui studiu au fost reluate în parte și desvoltate de Alecu Russo în celelalte scrieri ale sale, „Cugetări" și „Amintiri", publicate în 1855 în „România literară" a lui Vasile Alecsandri.

In primul rând Russo se arată revoltat împotriva cărturarilor ardeleni, care încearcă să latinizeze limba română, pocind-o până într'atât, încât, dacă s'ar trezi din mormintele lor, strămoșii n'ar mai recunoaște-o.

Asta nu înseamnă că Russo dorește o revenire la formele trecutului. O frază ca aceasta e concludentă în această privință:

„Repegiunea cu care se stinge trecutul dintre noi — scrie el, — este cea mai strașnică giudecată a acelui trecut; ceeace este vrednic de vieață, nu moare niciodată; nevrednicia se șterge din aducerea aminte a oamenilor într'o clipală". „Trecutul dar ii mort și de tot mort".

E apoi un apologet al civilizației: „Plugul, adică civilizația, stârpește zi de zi rădăcinile

și preface codrul în curătură, curătura în lan frumos, iar lanul în câmpli roditoare".

El e conștient deasemeni că huzurul boierului e întotdeauna în dauna poporului muncitor: „...pe cât boierul crește în idei și în învățătură, pe atâta poporul rămâne în urmă".

Spre sfârșitul studiului, îl fură amintirile unui 1 Mai din vremea copilăriei, petrecut la țară, asupra cărora va reveni și în „Amintiri".

STUDIE MOLDOVANĂ [1])

I

Oamenii care se învârtesc astăzi în frumoasa noastră patrie, sunt aceia oameni cari cu 15 ani mai de vreme erau cunoscuţi sub generala denumire de Nemţi, adică într'un cuvânt mai lung de *stropşiţi* [2]).

Bătrânii, stavile neurcătoare, au părăsit încet câte încet lumea, unii prin neputinţa vârstei, alţii şi-au trăit traiul şi şi-au mâncat zilele, adică moldoveneşte mălaiul.

Curioasă socoteală! sunt oameni mulţi, cea mai mare parte din generaţia de faţă, copilaşii cu mustaţă, barbă şi plete lungi dela 1835, cari şi astăzi tot tineri se numesc; pentru dânşii vremea a stat locului; şi să îngâmfesc[3]) în denumirea de *bonjurişti*, poreclă ce rămăşiţa bătrânilor ne-a lăsat la 1848 drept moştenire, împreună cu datoriile lor, în ziua călătoriei vecinice.

Vai de tinerimea aceea şi de tinereţele aceeaşi tinerime! Veacul n'a stat locului pentru dânsa! Intre 1836 şi 1852 sunt şaisprezece ani. Astăzi Nemţii, Franţujii dela 1836, bonjuriştii dela 1848 sunt albi, suri, cei mai tineri sunt obosiţi, care cu 40, care cu

---

[1]) Studiu moldovean sau moldovenesc; [2]) Zăpăciţi; [3]) Ingâmfă.

37, cei mai jos cu 32 ani în spinare, tocmai vârsta celor bătrâni dela 1835.

Bez [4]) socoteala aritmeticească a anilor, aş pune un rămăşag pe o cvestie psihologică. Tânărul cel mai tânăr din oamenii dela 1835 este mai bătrân decât cel mai bătrân din bătrâni, fie acel bătrân din vremea celor întâi Muscali. In 16 ani, dela 1835 până la 1851, mai mult a trăit Moldova decât în cele cinci sute ani istorici dela descălecarea lui Dragoş la 1359, până în zilele părinţilor noştri. Vieaţa părinţilor a trecut ca şi vieaţa strămoşilor lor, adică lină ca un râu ce curge prin livezi şi grădini şi se pierde fără vuet în Siret. Intâmplările lumii deprimprejur mureau la graniţă, vălmăşagul veacului îi găsea şi-i lăsa liniştiţi. Vieaţa noastră nu are legătură cu a lor, am putea să zicem mai că nu suntem fiii lor. Părinţii noştri au deschis ochii în leagănul strămoşesc; oamenii dela 1835, cari inaugurează generaţia de faţă, au răsărit în larma ideilor nouă. Este o vorbă ţărănească, ce seamănă a fi în Moldova de când Papură-Vodă: *Sireacu Ştefan Vodă, unde-i să vadă?* Aceastâ vorbă mult m'a muncit cu gândul, (gândurile pe) care n'am vreme să le spuiu toate decât unul. Imi închipuesc câteodată că a ieşit din mormânt un strămoş de ai noştri, un Vornic de ţara de sus, un boier de Orhei, un Hatman, un Căpitan de Târg, sau măcar cel mai ascuns postelnicel din Adunarea ţării, care a iscălit desrobirea vecinilor [5]) la 1772, în biserica Trei-Sfinţilor [6]). Oare hatmanul acela ar putea să-şi cunoască urmaşii în oamenii de astăzi?... Hainele, năravurile, pământul au luat prefacere... până şi numele. Astăzi nu mai suntem fiii Hatmanu-

---

[4]) Fără, pe lângă; [5]) Clăcaşilor; [6]) Trei-Ierarhi din Iaşi.

lui Baltag sau a Căpitanului Dragomir, dar Domnul de Baltag, Domnul de Dragomir, Domnul de Lozonschi. Cât despre Ştefan Vodă e mai uşoară treaba. Lozoncheştii, Dragomireştii, s'ar mira, Ştefan Vodă s'ar crede în ţară străină.

Intâi şi'ntâi de-ar mai putea veni un Ştefan Vodă pe calul lui cel voinic dela Valea Albă, dela Târgul Băii, din Codrii Bârladului, dela Dumbrava Roşie, sunt încredinţat că nu l-am înţelege... vorba lui n'ar fi vorba noastră!... Văd parcă în foiletonul *Zimbrului* imnul următor:

„Erou ilustru, trompeta gloriei tale penetră [7]) animile [8]) bravilor Romani de admirăciune [9]) grandioasă şi indifinisabilă [10]) pentru meritul neinvincibilităciunii [11]) tale!...".

Şi alte cauze şi mai frumoase la care bietul Ştefan ar holba ochii lui cei înfricoşaţi... Tare mi-e teamă că în ziua de pe urmă, când trâmbiţa cerească ne va chema la judecata cea mare, nu ne vom putea înţelege cu strămoşii noştri, nici în limbă, nici în ideie, — Moldova s'a schimbat în 16 ani din talpă până în vârf, limbă, haine, obiceiuri până şi numele... nu mai suntem Moldoveni, ci Romani.

II

Să spuiu drept, risipirea cea iute a trecutului mă pătrunde de jale; lupta intereselor, nevoile vieţii nouă, iuţeala sângelui au năruit risipă peste risipă în societatea moldovenească casnică, fără să ne uităm înapoi, fără să ne simţim? Dar sunt ceasuri când inima se întoarce în urmă şi îşi aduce aminte de

[7]) Pătrunde; [8]) Inimile; [9]) Admiraţie; [10]) Ce nu se poate defini; [11]) Neînvingerii.

câteva fizionomii, de câteva obiceiuri ce plutesc pe nămolul risipilor. *Repegiunea cu care se stinge trecutul dintre noi este cea mai straşnică giudecată a acelui trecut; ceea ce este vrednic de vieaţă nu moare niciodată; nevrednicia se şterge din aducerea aminte a oamenilor într'o clipală!* Unde sunt faptele dela 1772 până la 1835, care vor rămâne drept falǎ şi folos în hronicile ţării? Unde sunt numele neuitate de poporul moldovan?... *Trecutul dar îi mort şi de tot mort.* Până a arunca ţărâna veşnică pe sicriul lui, să ne mai uităm la dânsul; nu se întâmplă adeseori în lume într'o casă un mort, care, în vieaţă fiind, nu-l iubeau casnicii? însă copiii, rudele, megieşii[12]) se strâng, se uită încă odată la dânsul, îşi aduc aminte numai de bunele însuşiri a răposatului şi spre veşnica ziua bună cuvântează un frumos şi creştinesc *Dumnezeu să-l ierte.*

Aşa zicem şi noi Dumnezeu să ierte trecutul, întâiu pentrucă a murit, şi al doilea pentrucă suntem ca megieşii cei buni, şi am scociorît în vieaţa lui ce-a fost mai bun.

Suntem de ieri, putem încă să ne rememorim câteva din obiceiurile copilăriei noastre... adevărat că am fost copii amfibii (în doi peri): ne-am născut în Moldova şi am supt străinătatea, capul ni-i este de Neamţ, de Franţuz, dar inima ne-a rămas tot de Moldovan; avem o datorie fiească de a arunca câteva flori pe mormântul grabnic al părintelui nostru trecut; va veni vremea, dacă n'a şi sosit, în care şi noi tinerii dela 1835, tinerii şi bonjuriştii suri de astăzi, vom fi chemaţi „bărbărie", vom fi giudecaţi nu după ceeace am făcut, dar după ceeace ar fi trebuit să facem, vom fi osândiţi nu după greutatea vremilor,

---

[12]) Vecinii.

dar după patima nădejdilor, partizilor şi a opiniei mulţimii, opiniei, armă nouă ca şi cuvântul cu care am îngropat părinţii noştri, şi care la rândul nostru are să ne desgrume... Noi încale ne măgulim că am prefăcut Moldova în 16 ani... aşa... încât mii de ani n'a preface-o.

Rămăşiţa trecutului, ce întunecă când şi când o parte din vieaţa noastră zilnică, se răreşte. Moldova veche mi se înfăţişează ca o pădure deasă şi mare, unde toporul a tăiat iute fără a avea vreme de a curăţi locul. *Plugul, adică civilizaţia, stârpeşte zi de zi rădăcinile şi preface codrul în curătură, curătura în lan frumos, iar lanul în câmpii roditoare.*

Dar strămoşii noştri, săracii, cu ce să-i mângâiem? Florile care aş vrea s'arunc pe ţărâna proaspătă a trecutului sunt culese nu în vieaţa lui politică sau morală, dar în cele multe obiceiuri casnice care ne-au legănat în faşură. Multe s'au dus, multe au rămas dar sărmanele, vai de ele! fricoase, ruşinoase, ele se ascund şi se pierd de frica bontonului [13]). In stârpirea codrului, de care am zis mai sus, nu doresc nici caftanul, nici condiţiile civile, morale, politice sau sociale a vremii de atunci, ci numai fizionomia casnică, viorelele şi toporaşii îngropaţi în risipa codrului. Nu numai le doresc, dar i le găsesc de neapărată nevoie. Nimica nu ne mai leagă cu trecutul, şi fără trecut o societate este şchioapă. Naţiile care au pierdut *afiliaţia* năravurilor părinteşti îs naţii nestatornice sau, precum zice vorba cea proastă, nici turc, nici turlac.

Obiceiurile părinteşti au părăsit clasele boiereşti; să mărturisim un adevăr adânc: ele s'au depărtat de fizionomia poporală, pre cât s'au depărtat de tradi-

---

[13]) Lumea distinsă, elegantă.

țiile boierești; în vreme ce în zilele părinților noștri obiceiurile acoperă sub o singură mantie toate treptele poporului moldovan. Credința, vorba, era una la boieri și la plugari; acea legătură s'a întrerupt, o prăpastie adâncă desparte boierul de astăzi de popor; acea prăpastie se chiamă știința; *pe cât boierul crește în idei și în învățături, pe atâta poporul rămâne în urmă.* Pe vremea trecută boierul vorbea, trăia cu țăranul, precum ar fi vorbit cu alt boier, se înțelegeau amândoi în limbă și în idei, astăzi înțelegem poporul cu inima numai; el nu mai este alta pentru noi, decât o studie curioasă, morală sau pitorească. Pentru părinții noștri studia pitorească nu era pe lume.

Avem dar o datorie sfântă, fiească și națională a culege vieața părintească privată; nenorocirea literaturii pedantă în silogism, pedantă în condeiu, pedantă în idei, care ne înneacă și omoară în țările române închipuirea sub o *ridicolă ingeniozitate* [14]) a cuvintelor, nu vine din altă pricină, decât din neștiința tradițiilor vieții strămoșești. De abia născuți la lumină, nu ne uităm la leagănul copilăriei noastre, am ajuns în halul poeților, învățătorilor și teologilor imperiei răsăritene; sau pentru înțelegerea versificatorilor, gramaticilor și neologilor Moldoveni, Ardeleni, Bucovineni și Bucureșteni suntem Trisotinii și Vadiușii [15]) veacului al 19-lea.

Pentru cei ce nu ar înțelege ideia mea, i-aș întreba cine oare citește nămolul de poezii, ce se nasc ca muștele vara pe toată ziua?... și cui nu-i place un cântec poporal editat de prietenul meu Alecsandri?

---

14) Dibăcie; 15) Trisotin și Vadius — personagii dintr'o comedie a lui Molière;

Adevărat, *filomela* [16]) e cuvânt poetic, *azura* [17]) îi frumos. *orizontul* [18]) nu-i slut și *elementele* fac bine în *paginile* poeziilor văduve de cetitori. Dar ce folos! *limbagiul, geniul, inspirația* și *filomela cu suavele ei modulații plângeferi* nu ne încântă, sau pentrucă sunt străine iar nu române, sau pentrucă suntem încă prea Barbari și *indemni* [19]) de lirile acestor armonioși, de și *neinteligibili* [20]) Orfei.

Ne învârtim într'o dilemă grea: sau sunt poeții de astăzi prea *sublimi* pentru noi, sau suntem prea proști pentru *accentele divei armoniei nouă*, și dar în tot chipul poeții scriu în deșert; însă nu așa, poezia adevărată este și a fost răsuflarea națiilor, inima popoarelor; fieștecare nație are organizația sa; în acea organizație intră limbă, haine, tradiții istorice sau casnice, obiceiurile care desvoltă plecările bune sau răle; în timp ce tăria lor pe un pământ și cu înrâuririle sufletești și sociale se numește naționalitate. Cei cari cântă latinește, franțuzește, italienește, englezește sau măcar chinezește pot plăcea pedanților, dar nu-s poeți români. *Mioara, Naframa, Mihul* (balada), *Bujor, Toma lui moș Codreanul* vor trăi cât va fi un Român pe lume, iar poeziile D.D... D.D... D.D... D.D... vor trăi vremea cerșită ca să putrezească un colț de hârtie sau cu mare greutate și cu cheltuială să treacă dela librăria d-lui Nica la cofetăria lui Vasile.

Incheierea mea este în puține vorbe: ceeace se face pentru Balade, trebue să se facă și pentru toate tradițiile noastre; cântice și tradiții fac una, ele se tălmăcesc și se întregesc.

Izvorul adevăratei literaturi este aci; dacă aș fi

[16]) Privighetoarea: [17]) Azurul, albastrul cerului.
[18]) Orizontul; [19]) Nedemni; [20]) De neînțeles.

poet şi mai ales poet mitologic, aş edita întâi mitologia română, care-i frumoasă şi purtată ca o rufă lepădată, şi ar fi înţeleasă de tot omul ce ştie numai româneşte.

Am ajuns departe, departe şi nu prea departe, cum zice cântecul. Suntem în minutul *vajnic* unde trebue să facem chipul trecutului, precum se face la ceasul morţii portretul unei rude. Cincisprezece ani încă, şi hainele, limba şi obiceiurile societăţii moldovene de ieri se vor acufunda în uitare; cu ce vom fabrica oda, drama, vod-vilul sau elegia trecutului? Cu ce vom tălmăci istoria, dacă nu vom cunoaşte sufletul mortului? Ce va putea fi propăşirea, dacă nu vom şti de unde a pornit? Ce mângâieri putem simţi noi, ostaşii propăşirii, dacă nu ştim mărimea luptei? Ce soiu de părinţi vom fi, dacă lepădăm clironomia[21]) părintească: cântecele mancilor[22]), stafiile nopţilor, poveştile chelarilor, prieteşugul ţigănaşilor, ocara şi zaharul giupâneselor, greceasca dascălului şi câte şi câte obiceiuri şi credinţi, care s'au dus şi n'or mai veni, sunt legate cu vieaţa politică şi morala obştească, istoria filosofică a vremilor trecute.

III

Arma întâi şi cea mai grozavă care a bătut cetatea trecutului a fost schimbarea portului vechiu. Straiul făcea omul; felul hainei modelează trupul şi mintea şi întipăreşte din părinţi în fii tradiţiile şi obiceiurile. Precuvântarea istoriei moderne a ţărilor române este neapărat schimbul portului; civilizaţia de astăzi este fapta logică a părăsirii hainelor vechi; ideia nouă a năvălit în ţară odată cu pantalonii, şi

[21]) Moştenirea; [22]) Doicilor.

mai straşnici decât năvălirile tătăreşti; încât ai scăpăra, au pârjolit şacşâri[23]), şlicuri[24]), mestii[25]), giubele[26]) şi toată garderoba strămoşească.

Ivirea pantalonului în Principate, ca tot lucrul menit de a preface societăţile, fu întâi ruşinoasă, râsă [27]), hulită şi batjocorită. Cel întâiu Român care şi-a schimbat hainele pe un frac şi o pălărie a fost multă vreme pentru curţile boiereşti din Iaşi şi din Bucureşti un soiu de caraghios, sau, după limba rusă, un bufon. Vatavii [28]) de prin ogrăzi râdeau, rândaşii şi ţiganii s'ar fi ruşinat să-şi ia căciula înaintea unui frac, iar boierii netezindu-şi bărbile mari şi tufoase după rang şi cin, strigau: — Măi Neamţule! cu un haz nespus. Iarna ştrengarii alungau surtucile pe uliţă... „cald... cald... Domnule" şi alte multe frumoase iscodiri a duhului de pe acea vreme. Boierii şi cucoanele leşinau de râs. Un boier mare din capitală, în ziua care mai mult de glumă decât dinadins se şfăbise[29]), ieşi pe uliţele Iaşului; i se păru lumea cu totul alta; până în acea zi soarele şi lumina nu avusese putere să răzbată prin tacliţuri [30]), scurteici; boierul, deşi deprins în hainele egalităţii, cum le numesc autorii de astăzi, sufla însă mai slobod şi mai voios. Ce gândea boierul în hainele egalităţii nu se ştie, el singur a uitat impresiile momentului, căci în mijlocul vioşelii[31]) sale o mână neagră şi vânoasă îl apucă de mâneca surtucului [32]), şi un glas îi strigă în ureche: „A! ce dracul!... Domnule... parcă eşti surd... de când te

---

[23]) Sau *ciacşiri,* jambiere; [24]) Potcapii cu fundul mare şi rotund: le purtau boierii; [25]) Sau *meşi,* pantofi de lână, care se purtau prin casă; [26]) Haină lungă peste contăş (haină scurtă); [27]) De râs; [28]) Vătafii; [29]) Se nemţise; [30]) Şaluri, broboade; [31]) Voioşiei; [32]) A hainei.

strig!... hai de grabă să dregi trăsura, că aşteaptă boierul să iasă la Copou!..." Boierul se întoarse cu o vorbă lată şi curată moldovenească... iar vizitiul, înspăimântat, se depărtă mârâind din dinţi: „pas de cunoaşte acum care-i boier şi care nu-i, dacă s'a nemţit şi stăpânul meu!..."

Vizitiul luase pe boier sadè[33]) de caretaş!

O, egalitate! iată faptele tale...

Nu trecea prin cugetul epocii că în ziua aceea un vânt mare trecea peste Moldova şi-i schimba faţa... astăzi hainele vechi au rămas un suvenir de care ne mirăm când se mai ivesc pe teatru.

Precum primăvara rupe ghiaţa, umple pâraele şi porneşte puhoaiele, aşa schimbarea costumului fu semnul pornirii duhului de deşteptare. Ideea şi progresul au ieşit din coada fracului şi din buzunarul jiletcii; repegiunea revoluţiei fu măreaţă, furioasă, dărmând în dreapta şi'n stânga bunul şi răul, clătimând toate obiceiurile şi toate credinţele oamenilor vechi; şalvarii încurcau slobozenia mişcării, calpacile[34]) şi şlicile îngreuiau capul, de aceea rămăsesem în urma civilizaţiei; am trântit tot la pământ, să alergăm mai iute; prefacerea hainelor a prefăcut de îndată condiţiile sociale a lumii noastre, precum şi relaţiile familiei. Emancipaţia copiilor de supt frica şi palmele pedagogului se trage dela pantaloni. Inrâurirea morală a pantalonului a fost nemărginită. In vremea veche un copil până la 25 ani nu avea voie, nici îndrăzneala să şadă gios fără porunca tatălui; cât a fi fost de bătrân, burlac sau însurat, ieşit sau neieşit din casa părintească, tot copil era: un boier cu barba albă istorisi într'o zi că, fiind o-

---

[33]) Pe adevăratul boier; [34]) Legăturile împrejurul capului (ca la vechii Turci).

dată la drum cu nevasta lui, doi copii şi părintele lui, s'a ascuns în dosul trăsurii să tragă un ciubuc de chef[35]... şi găsindu-l tata-boier, i-a rupt ciubucul de spate!... De când pantalonii, sistema educaţiei s'a schimbat! frica, varga şi ciubucul au lipsit[36].

In relaţiile sociale, schimbarea a fost mai mare, mai simţitoare, fracul a introdus dignitatea[37], pantalonul a silit oamenii a-şi măsura coloveranţiile[38] ce le făceau celor dela care aşteptau vr'un folos.

Straiul oriental, moale, larg, se pleca la tot soiul de îndoială[39]... straiul de astăzi, prins în curele, supiele, gâtul desgrumat de legături, împiedică îndoiturile de şale şi de cap; de voie, de nevoie, oamenii sunt siliţi a nu se pleca pe cât poate ar vrea... între doi oameni cu fracuri, pantaloni şi pălărie, pas de cunoaşte care-i de viţă, care-i om nou; educaţia şi pantalonul au astupat şanţurile ce despărţă[40] clasele boiereşti. In vremea de mai înainte, haina era răvaşul de drum a omului, care-ţi spunea de departe măsura închinăciunii, sau te silea să dai dreapta sau stânga pe drumuri. După barbă rasă de tot, mai mult sau mai puţin rotunjită, sau după soiul căciulei ştiai cu cine ai de-a-face; cu cât căciula era mai mare, cu atât omul era mai însemnat; pe cât şlicul se urca în lăţime şi'n lungime, cu atât capul aflat dedesubt era tare şi mare şi straşnic în vieaţă.

Un om pe vremea aceea putea fără ruşine să nu ştie carte, dar pentru un şlic, mai ales să fi fost acel şlic înalt ca obeliscul din grădina publică, s'ar fi dat în vânt.

---

35) Gust; 36) Pierit; 37) Demnitatea; 38) Ploconelile; 39) Indoitură; 40) Despărţeau.

Costumul însemnat aici va părea urmaşilor noştri o poveste din halimale!... poate că străbunii noştri ne-ar fi strâns de gât, să fi gândit ei că vom fi cu capetele pletoase, nerase şi nevrednice de şlic şi de calpac! Halima va părea viitorului slava lăutarilor, precum ni se pare halima astăzi, când povestesc babele şi moşnegii de taefetul bătrânilor: un boieraş are 20 slugi, un boier şlicar dela 20 în sus, calpacile se urmau peste sută! De şi mamele noastre strângeau oalele cu unt şi smântână sub divanuri, economia era cuvânt şi lucru necunoscut; petrecerile erau uriaşe, vieaţa dela ţară o veselie îndelungată! Ospitalitatea de care ne fălim astăzi ca o dreaptă, sfântă şi nemuritoare moştenire a sângelui roman... este umbra numai a ospitalităţii părinteşti... hanurile, tractirurile[41]), hotelurile, au intrat în ţară în frac şi în pantaloni.

IV

Aceste sunt suvenirurile care le jelesc; parte s'au dus, parte se duc... cu cât vremea trece mai iute şi le acoperă de uitare, cu atâta par mai frumoase. Nu mai înţelegem vieaţa dela ţară; părinţii noştri singuri o cunoşteau. Vara şi iarna, porţile curţilor scârţâiau, orzul şi ovăzul nu ajungeau la musafiri, pivniţa era plină până în gât de vin vechiu, de Odobeşti şi de Cotnari, iar pelinul voios se scotea cu mare ceremonie la zi întâiu Mai. Boierii deprimpregiur în chiotele surugiilor, în pocnetele harapnicelor[42]), în împuşcăturile feciorilor boiereşti se adunau când la unul, când la altul. Ţiganii trăgeau la manele[43]) de se omorau, cucoanele sulemenite oftau, iar boierii aşezaţi pe covoare beau vutcă[44]) în

---

[41]) Restaurantele; [42]) Ale bicelor; [43]) Cântece orientale; [44]) Rachiu.

papucii amazoanelor; își svârleau în sus fesurile și se sărutau cu lăutarii; când nu erau nici musafiri, nici lăutari, nici amor, rămânea frica tâlharilor.

Gătirea unei familii boierești de țară[45]) era un eveniment serios, la care cucoana gândea cu cinci luni mai 'nainte; pornirea era o băjenie[46]) întreagă. Astăzi ducerea la țară seamănă o preumblare la Copou; cel mai ahotnic[47]) șade două sau trei luni între gazete, reviste și publicațiile nouă a Parisului și a Iașului; poarta îi încuiată, boierul cască pe un divan, cucoana pe celălalt, când și când câte o rară vizită întrieşte mai mult decât împrăștie urîtul; boierii nu mai au prin sat nici cumetri, nici fini, nici finișoare; nici că se mai învârtește prin ogradă, hora sătească, de abia s'au zărit boierului când ajung și când pornesc. După trei luni de zile, boierul și cucoana se întorc în colbul[48]) Iașului, și nouă luni suspină iarăși după petrecerea și frumusețea dela țară.

Când îmi aduc aminte de vremile acelea, de veselia familiilor, de credințele casnice, de obiceiurile traiului, mi se pare că Moldovanul era vioiu, vesel, cu inima deschisă ca și casa; fracul ne-a deșteptat mintea dar ne-a strâns inimile, ca și piepturile; veselia noastră e păcătoasă, visul nostru e jumătate de vis; fudulia părintească era măreață, pompoasă și boierească, a noastră e oțărită[49]); veselia cuprindea știuții, cunoscuții și necunoscuții; se vedeau și erau prieteni, noi suntem reci și cât s'ar putea mai străini unii de alții; șlic și șlic se iubeau, noi nu știm dacă sub oricare frac este un om; de aceea prietenia în acea vreme era multă și șaga[50]) lungă, astăzi pri-

---

[45]) Pregătirea ca să se așeze la țară; [46]) Refugiu pe mai multă vreme; [47]) Habotnic, stăruitor; [48]) Praful; [49]) Ințepată, țanțoșă; [50]) Gluma.

cteşugul e rar, dar şaga e mai bună; cu şaga, veselia şi traiul de atunci numai ţara[51]) putea să le placă părinţilor noştri. Salonul ii nou ca şi noi. Cu cât erau slobozi şi şagalnici[52]) cu femeile în adunările lor începute şi sfârşite cu mese mari şi lăutari, cu atât suntem politicoşi şi rezervaţi cu damele[53]); gluma şi gluma groasă era duhul de atunci; galanteria lor nu s'ar primi nici măcar într'un bal public din Păcurari[54]) sau în vestitul şi răposatul Şusterbal dela Pârlita... Câte şi câte alte obiceiuri care nu le ştiu; nu vorbesc de vremile încă mai vechi unde echipajurile giupâneselor erau un car în doi sau în patru boi, trăsurile boierilor un cal umblător, cofetăriile o rachierie-cârciumă, unde boierii cinsteau un pahar de rachiu şi luau un covrig până a nu merge la divan; aceste vremi sunt timpurile eroice, adică fabuloase a societăţii moldovene.

Socotesc în opinia mea că mult aş face pentru luminarea istoriei, pentru desvoltarea adevăratei literaturi naţionale, de aş putea culege zi pe zi, ceas pe ceas, impresiile, hainele, traiul strămoşesc, sau măcar de-aş putea ţinti gândul oamenilor de talent de a o face.

Nu numai că nu-s bătrân... dar încă sunt tânăr dela 1835.... şi tot îmi aduc aminte de câteva lucruri. Una din cele mai vii întipăriri a trecutului îmi este serbarea a zilei întâiu Mai. Dacă aş fi cât de puţin pedant, nu mi-ar fi greu să leg astă serbare naţională cu sărbătoarea unei Dumnezoaie a câmpiilor latine de pe vremea strămoşului nos-

---

51) Viaţă de ţară; 52) Glumeţi; 53) Doamnele; 54) Pe atunci mahala în Iaşi, azi cartier frumos.

tru Traian și suitorii lui până la bunul Evandru [55]); de nu mai jertfim pe altar un miel, fruntea turmei, și o juncă albă, fudulia imașelor, de nu mai dăm zânei colivi făcute de miere și fructe de făină în ziua aceasta, dar obiceiul tot a păstrat florile și veselia. Fie această zi serbarea Maiei, sau precum își place a gândi a [zeiței] Floris, câți flăcăi și câte fete mari sau codane în țările românești, toți și toate se împodobesc de flori, cari la pălării, cari la codiță, cari la sân; Moldova, Ardealul și Țara Muntenească în acea zi sunt flori mișcătoare; de-cu-seară fetele se lau, flăcăii se piaptănă, în zori de ziuă când Flora, vreau să zic ziua întâiu Mai, surâde (mă rog de iertare), văile clocotesc de chiote, pocnete de frunze, de râsuri, de fluiere, băieții după fete; mesele se întind pe supt copaci, doinele răsună, pe coastele dealurilor nevestele șed la vorbă, iar seara o horă neobosită se învârtește la scrânciob în preajma crâșmei.

De și boierii, părinții noștri, erau Moldoveni, vieața câmpeană fiind adevărata lor vieață, sărbătorile aveau tot aceeași primire în curtea boierească și în bordeiul sătesc; epocile mari a anului, adică sărbătorile bisericii și serbările obiceiului, erau bucuria boierului și bucuria țăranului; precum umbra, urletul cânilor noaptea, stafiile și strigoii (nu dela Teatrul Național), dar strigoii dela Sf. Andrei [56]) îi umpleau de spăriet pe amândoi.

La ziua întâiu Mai era huet mare în curțile boierești; țiganii, până și bucătarul, se fuduleau în cămăși din întâmplare curate, chelarul, chelărița, lăptărița, surugiii, oamenii ogrădași albi ca omătul

---

[55]) Aluzie la unii partizani ai școalei latiniste, care țineau să explice toate obiceiurile noastre prin ale Romanilor; [56]) Din noaptea Sf. Andrei.

şi raşi; ograda se mătura, ţigăncile de prin casă n'aveau încă vreme să rupă rochiile roşii şi tulpanele galbene dela Paşti.

In sfârşit, toată casa era plină de mişcare, toată feţele pline de bucurie; în asemenea zi giupânesele dela cămară ţipau şi nu prea băteau, cucoana da două palme în loc de trei; după mult învălmăşag şi ameţeală a nenumăratelor slugi, trăsurile cu cai împovăraţi trăgeau la scară: în una se suia cucoana, coconul şi arnăutul cu ciubucul, în alta giupâneasa cu vutca [57]) şi dulceţile, în alta sofragiul cu talgerile [58]), cuţitele, tacâmurile şi ţigănaşul clasic, în alta stolnicul [59]) cu vinul, cafeaua şi pâinea, în alta bucătarul, în alta proviziile, şi în sfârşit slugile, femeile şi coconaşii [60]). De se întâmplau musafiri, precum şi era obiceiul, adunarea nu se mai număra, drumul se acoperea de trăsuri, strânsura cu răcnetele şi chiuitul ei semăna a o nuntă de cele huioase, precum numai părinţii noştri ştiau face; călăreţii, baloanele [61]), braşovencele [62]) şi căruţele ajungeau într'o poiană mare şi frumoasă în mijlocul codrului, unde iarba îi frumoasă ca mătasa şi în vârf se găităneşte [63]) nu departe de un izvor rece, în care sticlesc fedeleşele [64]) cu vin. Mesele se întind după o dulceaţă: masa boierească, masa giupânesei, a feciorilor, masa oamenilor şi masa ţiganilor; sub poalele codrului verde se vede un foc uriaş şi împregiurul focului bucătarii asudaţi muncesc cât pot: miei întregi se întorc în frigări de lemn, iar părpălacul [65]) umple

---

[57]) Rachiul; [58]) Talerele sau farfuriile; [59]) Ingrijitorul pivniţei şi al cămării; [60]) Copiii; [61]) Trăsuri închise; [62]) Căruţe mai elegante (de Braşov); [63]) Dă în spic; [64]) Lucesc butoiaşele (de curate ce sunt); [65]) Frigerea mieilor.

pădurea de miros. Lăutarii cântă, lăutarii bucuria inimilor, veselia urechilor părinteşti, tot soiul lăutarilor de astăzi, care numai la vedere ne umpleau pe noi de spaimă şi frică ca buhaiul urător în agiunul Anului nou.

Boierii se puneau la benchetuit şi-i trăgeau o veselie mai omerică decât cele din Iliada, boierii cei tineri cu arnăuţii dau din puşte, cucoanele cântau un viers frumos cu ahturi nesfârşite şi cu ochii înecaţi în amor, slugile huiau şi se băteau în capete, surugiii se îmbătau; porneala era un sgomot şi o amestecare nespusă.

La întoarcere, popasurile se îndesau, închinarea paharelor era un act serios şi beţia o faptă măreaţă.

Generaţia noastră îi posomorîtă, lumea era sgomotoasă şi cerul neguros, când ne-am născut... O zi e ca şi alta; nici una nu se aşteaptă cu nerăbdare, nici una nu trece cu mulţămire deosebită; ar veni sau nu, tot atâta ne-ar fi. Bucuriile şi necazurile oamenilor trecuţi nu le înţelegem; anul nou sau anul trecut, zi întâiu Mai au altă zi tot acelaşi urît ne aduce, tot acelaşi sacalâc[66]) ne lasă. Petrecerea noastră nu-i veselia, caii, vinul, ţiganii, femeile şi huetul; petrecerea noastră e gândul posomorît; balurile, care ţin loc de adunările cele vechi, seamănă pe lângă ele o îngropare. Dacă culegem câte o floare, dacă vrem câteodată să iubim, facem... o experienţă... o studie a inimii!.. Sunt douăzeci ani de când n'am mai văzut o zi întâiu Mai cum se cade... şi nici nu voiu mai vedea. De abia se simte în ziua aceea o mişcare moale; sărbătorile au sburat.

---

66) Povară, griji.

Societatea educată a Moldovei seamănă a fi o colonie engleză într'o ţară a căreia nici limbă, nici obiceiuri, nici costume nu ar cunoaşte; străinătatea se oploşeşte[67]) între noi; doi oameni se măsură astăzi de două ori din cap până în picioare până a nu rosti un cuvânt. Cu cât câştigăm în propăşiri, cu atâta pierdem în relaţiile private.

67) Adăposteşte, se aşează

CUGETĂRI

CUGETĂRI

Studiul acesta cuprinde două părţi şi a fost publicat în mai multe numere ale revistei lui Alecsandri „România literară", în anul 1855.

Cap. I al primei părţi nu l-am mai transcris aici, deoarece el reia aproape cuvânt cu cuvânt tema trecutului din „Studie moldovană".

In studiul acesta defineşte Russo cu justeţe literatura, ca „expresia vieţii unei naţii" ce trebue „să iasă din graiul civilizaţiei, din aplecarea naţională, din înrâurirea stării morale, sociale şi politice".

Aici se răsboeşte el cu intelectualii ardeleni care au încercat să ne pocească limba, atât cea vorbită cât şi cea scrisă, latinizând-o; aici vorbeşte el de periculoasa mentalitate a unora din noi, de supra-aprecierea de sine şi de subapreciere a meritelor altora; aici, după ce denunţă pe aceia ce vor să ne ducă „la apostazia naţionalităţii", uitând că „latinismul şi neolatinismul au fost un steag politic ce nu mai prinde deloc acum", arată Russo marea importanţă a slavonismului pentru formarea noastră, afirmând că „slavonismul a fost Dunării ce a fost Apusul latinismului" şi că

„slavonismul este o nevoie istorică pentru limba noastră, precum germanismul, arabismul au fost nevoile istorice a celorlalte limbi neo-romane".

Studiul e plin şi de alte judicioase observaţii şi dovedeşte spiritul unui om total descătuşat de prejudecăţi. Aşa, de pildă, lupta lui contra „pedantismului cuvintelor": „Pedantismul are multe ramuri, dar niciunul nu-i mai aprig ca pedantismul cuvintelor, pentrucă-i cel mai uşor... Cuvântul e bogăţia celor săraci, fără învăţătură". (Subînţeles: nu le-o răpiţi!) — Parcă asistăm la campania noastră de azi împotriva „formalismului verbal" steril, al diferitelor „isme" literare decadente: hermetism, futurism, suprarealism, dadaism, — care înstrăinează literatura de popor, răpindu-i „bogăţia celor săraci, — cuvântul".

CUGETĂRI

Partea întâia

. . . .

II

Când își aruncă cineva ochii pe ceea ce se chiamă literatura română, puține și rari producții pot a-i opri cu plăcere; puține îndestulează mintea și inima; cele multe sunt copilării, cercări fără formă, a căror preț stă numai în costul tipografiei și în încrederea ce au autorii lor că nu se pot găsi lucruri mai frumoase în lume.

Pentru a înțelege pe alții, trebue gramaticile și lecsicoanele a feluritelor limbi neo-latine de astăzi, sau de nu, ești silit a ghici, ca cimiliturele d-lui R., înțelesul cuvintelor schimosite de sistemele geniilor lor.

Când mă aștept la vr'o ideie nouă, lămurită, izvorîtă din mintea română și scoasă la lumină în limba română, îmi aduc aminte că ideia aceea am cetit-o în autori franțezi sau nemți, cu deosebirea însă că aceștia o exprimaseră lină, frumoasă, fără silă, și ai noștri o prefac în logogrif [1]). Unul preface toată limba în *iune*, altul în *ție*, altul în *iu*, altul în *int*... de nu știi cum să te întorci între aceste patru puncte cardinale a gramaticilor.

Nu mai este iertat Românilor a grăi românește,

---

[1]) Pasaj obscur.

sub osândă de *ignoranţă;* o mare parte din acei ce se încearcă a scrie şi-au dat cuvântul a schimosi ce este şi mulţi voesc a face o limbă nouă: cei *procopsiţi* [2]), sub cuvânt că sunt *procopsiţi* şi au idei, cei neînvăţaţi pentrucă doresc să pară învăţaţi; nici unul nu gândeşte că limbile se fac prin vreme, prin scrieri bune, după rândul şi spiritul naţionalităţilor! Adevărat, nevoile nouă cer mijloace nouă, şi ideile nouă au trebuinţă de cuvinte nouă, dar nevoia trebue să le dea la iveală, să le creieze şi să le împământenească. Să fim siguri că unde ne-a trebui un cuvânt, nevoia îl va iscodi, nu după sistema cutăruia sau a cutăruia, dar după logica limbii, pe care nu o fac nici învăţaţii, nici lecsicoanele.

In veacul al XVI, când Europa era la punctul unde suntem noi de vr'o douăzeci de ani, la renaşterea ştiinţelor şi-a artelor, pedantismul ameninţa limbile de o soartă ce are multă asemănare cu soarta lumii noastre. Latinismul înneca spiritele; neologismul ţinea loc de talent; iscodirea de cuvinte era *geniul!* Cu cât o carte era plină de sisteme, cu cât era mai neînţeleasă, cu atât se părea mai frumoasă şi mai *sublimă!* Pedanţii se felicitau unii pe alţii... era epoca lor!... Pe acea vreme trăia Rabelais, un om care ştia latineşte, dar vorbea curat franţuzeşte, cum s'ar zice astăzi la noi: un om ce ar şti franţuzeşte, dar ar vorbi, cu toate aceste, româneşte. Acest Rabelais râdea de pedanţi, cari despuiau mereu latineasca vrând a schimosi franţuzeasca. De s'ar ivi pe ţărmurile Dunărei un Rabelais, nu s'ar ruşina să zică şi de noi că despuiem franţuzeasca, ca să schimosim româneasca.

---

2) Invăţaţi.

. . . .

Ce este literatura de nu chiar expresia vieţii unei naţii? Inrâurirea literaturilor, ca să fie dreaptă şi legiuită, *trebue să iasă din gradul civilizaţiei, din aplecarea naţională, din înrâurirea stării morale, sociale şi politice;* toate aceste elemente trebue să se înşire dela olaltă.

Când un popor moare, puterea literaturii lui este moartă; rămâne numai o rezervă de idei, care nu sunt a nici unui popor în deosebi, ci a omenirii întregi, fără deosebire de timpuri; iar forma veche întrebuinţată la lucrul nou nu-i alta decât o giucărie. Cine întrebuinţează forma literaturilor vechi, învie poporul acel mort cu gândul şi cu năravurile lui, căci literatura nu poate fi decât haina unei fiinţi.

Dar ce este pentru naţiile ce se rătăcesc în întreitul pedantism a formei, a cuvintelor şi a momiţeriei [8]) străinilor?

De mirare este că Românii au început cu pedantismul când pilda naţiilor putea să le fie de învăţătură. Italienii, Spaniolii, Franţuzii s'au desbătut veacuri întregi în faşele pedantismului de tot felul, până ce în sfârşit şi-au luat de seamă că al XIX veac după Hristos nu seamănă cu al XIX veac înainte de Hristos; că credinţele au luat prefacere şi întindere, că amestecarea noroadelor a amestecat ideile şi au alcătuit odată cu nouă naţii şi limbi nouă după întâmplările nouă a omenirii. Veacul al XVI, zis al Renaşterii, nu-i alta decât reacţia lumii în limbi, ştiinţi şi credinţi, şi răscoala spiritului popoarelor în contra pedantismului. Ce ni s'ar pă-

---

[8]) Maimuţării.

rea oare să întâlnim pe uliţi o manină[4]) cu mestii[5]) turceşti, cu frac, şi pe cap cu coif roman? Pe[6]) teatru asemenea îmbrăcăminte se chiamă anahron[7]), în literatură pedantism.

Pedantismul are multe ramuri, dar nici unul nu-i mai aprig ca pedantismul cuvintelor, pentrucă-i cel mai uşor... Cuvântul e bogăţia celor săraci, fără de învăţătură.

. . . .

III

Intr'un ţinut a Ardealului se ivi la 1848 o zi frumoasă pe un câmp întins, unde patruzeci mii de Români stau să asculte, sub aripele unui steag în trei culori, cuvântul *inteligenţei ardelene.* Moldoveni şi Munteni, pribegi a tulburărilor din *Ţări*[8]), priveau cu bătaie de inimă adunarea, oştită grămadă câte grămadă, după satele şi ţinuturile de unde veniseră oamenii: un popor întreg, de acelaş port şi aceeaşi limbă ca şi a poporului nostru, sta măreţ în lumina soarelui, şi printre sucmane se vedeau amestecate multe surtuce; aceste surtuce acopereau piepturile tineretului de frunte ieşit din Blaj şi din şcoalele Ardealului, tineret cu mare curaj şi mare iubire de neamul românesc! Multă mirare[9]) insufla pribegilor spectacolul frăţiei curate între surtuce[10]) şi sucmane[11]), frăţie nu numai de sânge, dar frăţie în traiu şi în obiceiuri, şi în toate relaţiile. Societatea în Principate, ca toate societăţile vechi, este întemeiată pe nepotriviri, pe

---

[4]) Namilă; [5]) Meşi, pantofi de lână pentru casă; [6]) In; [7]) Anacronism = greşeală de timp; [8]) Din Moldova şi Muntenia; [9]) Admiraţie; [10]) Orăşean (purtător de surtuc); [11]) Ţăran (care poartă suman).

interesuri ce se prigonesc şi pe ierarhii. Ardelenii toleraţi numai pe pământul ce-l ocupau până la 1848 [12]), şi privind cu duioşie de peste munţi la *Ţări*, adică la Moldova şi Valahia, alcătuiau numai o familie, şi o familie patriarhală. Noi Moldovenii, treptaţi [13]) de întâmplările istoriei, mazili, neamuri, bresle, gloate, boieri şi feciori de boieri [14]), viţe prăpădite în întunericul descălecării [15]), nu putem forma o familie patriarhală ca acea ardeleană dela 1848. Pribegii dar, înfăţişătorii luptei în Principate, a egalităţii drepturilor, iar nu a oamenilor, urmară cu ochii plini de mirare uimitoare frăţia aceasta, şi mai că, într'un minut de înfocare, ar fi dorit să nu se fi născut feciori de boieri.

In ziua acea frumoasă un lucru însă lipsea pe câmpul Blajului... limba! *Inteligenţii* [16]), fraţi şi fii ai miilor Români adunaţi, de pe tribunele câmpului *libertăţii*, nu vorbeau româneşte, şi vântul învietor al acelei zile mărețe purta pe deasupra capetelor o babilonie de cuvinte stropşite şi smulse din latineşte [17]), pe care bieţii Români nu le înţelegeau nicidecum, de şi le primeau ca semne de mântuire zicând: „o fi, dar... aşa o fi" !

Intr'o sută sau două de inteligenţi ce se aflau a-

---

[12]) Până la 1848 numai toleraţi...; [13]) Aşezaţi în trepte; [14]) Feciori de boieri ce se potriveau în idei cu părinţii lor; [15]) Al întemeierii Principatelor; [16]) Cărturarii, intelectualii; [17]) Vezi *Organul luminării* din Blaj (Nota lui Russo). — Iată un pasaj din acest ziar: „*Blasiu*". Ce va se lucreze Adunarea nationale? Ce vor fi poftele, conclusele ei? Cum se va porta şi acum a doua or'a poporulu adunatu? etc. etc. Aste si mai multe asemene întrebatiuni—şi pune fie care unul altuia si sie insuşi, fora de a-şi afla doritulu respusu. Multi vaticineza de acum, cum ça adunarea va fi nespusu numerosa, şi ca într'atata multime nu voru potea lipsi escesuri, cum ca Romanii se voru desbina cumplitu (28 Aprilie, 1848, pag. 395).

tunci la Blaj, numai pe doi bărbaţi i-am auzit grăind româneşte cu Românii, şi aceştii, când îi asculta vorbind, strigau: „aşa! aşa e!“ iar nu „o fi... aşa o fi“. — Unul din acei doi zicea: „Ungurii vreu Unio!... ştiţi ce vrea să zică Unio? Vrea să zică că până acum ei ne-au încălecat pe păr şi acum vreau să ne pue şi şeaua în spinare!“ Al doilea striga: „Uitaţi-vă pe câmp, Românilor! suntem mulţi ca cucuruzul brazilor, suntem mulţi şi tari, că Dumnezeu e cu noi“! — Dintre aceşti doi Români, cari grăiau româneşte, Ungurii l-au spânzurat pe unul, iar pe celălalt Românii l-au numit cu falä: Impăratul munţilor [18]).

Fraţii ardeleni se fălesc că au fost deşteptătorii României şi restauratorii limbii; adevărat este că sistemele limbistice s'au născut în şcoalele latine din Ardeal; de acolo peste munţi, ca un puhoiu, s'au revărsat în şesurile noastre şi au dat mâna cu pedantismul moldo-român. Pedantismul moldo-român, mult mai superficial, a produs o literatură fără vieaţă, expusă criticei, şi care niciodată nu va câştiga dreptul de împământenire în sânul unui neam ce a improvizat minunatele balade (cântece bătrâneşti) culese şi scoase la lumină de V. Alecsandri. Gramaticii ardeleni socotesc că scăparea şi fericirea României stau numai în sistemele limbistice; de aceea Ardelenii s'au osândit a se împărţi desăvârşit în două naţii: una latinească, al doilea românească; de aceea nici o carte nu se tipăreşte în Ardeal care să poată fi cetită şi înţeleasă de toată românimea.

Privelişţea adunării dela Blaj, auzirea cuvintelor româno-latine ce s'au rostit pe câmpul libertăţii şi

18) Avram Iancu.

cetirea scrierii d-lui A. Papiu (Istoria Românilor din Dacia superioară [19]), ne-au întemeiat în ideia că sistemele limbistice au ameţit capetele a multor Români cu cap, încât aceştia par a nu mai şti nici scrie, nici grăi.

Istoria d-lui Ilariu e personificaţia unui sistem; această istorie nu poate sluji de învăţătură Românilor, căci sistemul limbii înneacă sujetul. Dacă şefii nu vorbesc limba soldaţilor, dacă învăţaţii şi autorii nu scriu pentru poper, apoi de ce mai pierd vremea în vorbe şi în scrieri neînţelese?

Nu zic nimica despre spiritul duşmănos a istoriei Românilor... socot însă că e vremea ca să ne oprim pe această cale de partide; *de mult ce ne vom lăuda, de mult ce vom huli celelalte neamuri, Românii vor socoti că sunt buni şi mari din născare, şi se vor acufunda iarăşi în somnul lor adânc.*

IV

De demult caut a-mi da seamă de haosul limbistic din Ardeal şi nu izbutesc decât a mă pierde într'un haos de gândiri. Asemine anomalie nu ar fi de mirare în Principate, unde treptarea [20]) poporului, întemeiată de îndelungată vreme, şi împregiurările politice au putut aduce instituţii şi elemente felurite din toate părţile unde educarea cu totul franţeză, de treizeci ani încoace, a putut aduce în rătăcire forma şi stilul scriitorilor, precum

---

[19]) A. Papiu Ilarianu, *Istoria Romaniloru din Daci'a superiore, Vienna, 1851.* Iată cum începe: „istori'a preste totu, şi deosebi istori'a natiunala... de legi şi resbelle, o grammaditura de nume şi ani, unu aggregatu de fapte, unu magazinu de documente..."; [20]) Organizarea pe trepte, clase.

educația grecească a veacului trecut a lăsat urme vederate; — dar Ardealul nu ne poate da tălmăcirea istorică a rătăcirii sale, și este greu de înțeles cum o familie patriarhală, unită într'un singur gând, sentimentul nenorocirii sale, a ajuns la *comedia limbistică de pe câmpul Blajului!* Cu durere o mai spunem odată, Blajul a fost o tribună unde multe din căpetenii păreau a se lupta mai mult pentru un sistem scolastic, decât pentru drepturile neamului românesc.

Când și cum au răsărit sistemele?... Veacul al XVIII a dat Ardelenilor doi autori românești: *Șincai* și *Petru Maior*. Șincai, de și pe ici-colea se încearcă cu limba, însă, dedat cu cronicarii români, este Român în limbă, în idei, până și în formă; cevași din măreața simplitate a cronicilor noastre se revarsă în *Hronica Românilor* a sa.

Petru Maior, ce trece în opinia Ardelenilor înaintea lui Șincai, deși încă Român, dar se uită cu dragoste la limba latină și lucrează la deschiderea erei aște nouă, care nu a produs nici o carte românească. Pildele vor arăta mai bine ceeace vroim a spune decât cuvintele. Iată cum scrie *Miron Costin* în *Letopisițul Moldovei*:

„Inceputul țărilor acestora și a neamului moldo-„venesc și muntenesc și în țările ungurești cu acest „nume de Români, până astăzi de unde sunt veniți „întru aceste părți de pământ, a scrie multă vreme „la cumpănă au stătut cugetul nostru. Să încep os-„teneala aceasta după atâtea veacuri dela descăle-„catul țărilor dintâi, dela Traian Impăratul Râmu-„lui cu câteva sute de ani preste mie trecute, se „sparie gândul. A lăsa iarăși nescris, cu mare ocară „înfundat neamul acesta de o samă de scriitori, „este inimii durere".

„După multe solii ce trimesăse Bogdan Vodă la „Craiul Leşesc pentru sora sa Elisafta, pe care o au „cerşit, şi văzând că nu vra să i-o dea, au socotit „că are vreme să-şi răscumpere ruşinea sa despre „Craiul Leşesc cu sânge nevinovat, şi-au început a „strângere oaste. Când văzu Craiul Unguresc vrajba „ce intrase între dânşii, şi simţind că Bogdan Vodă „face oaste asupra Leşilor, au trimis sol pe Telenţnl „ca să-i poată împăca“... [21])

Asta e limba moldovenească din al XVII-lea veac. Intre limba aceasta şi limba lui Petru Maior şi a lui Şincai deosebirea este neînsemnată!

Urmaşii lui Şincai şi ai lui Petru Maior zic:

„In contra lui Ştefan din Moldavia *se persecută* [22]) „*planul perfid* [23]) din partea lui Albert şi Vladis- „lav. Acela *se prepara* [24]) neîncetat sub *pretext* de „a purcede în contra Turcilor. Prefectul Transilva- „niei Dragfi, şi Comitele Temişoarei Ioza căpătară „ordine dela Vladislav să stee *paraţi* [25]) spre a in- „tra în părţile transalpine. Inceputul anului R. 2250 „(Hr. 1490), Albert provoacă pe Ştefan să-şi strân- „gă oştile spre a lucra *în comun,* contra Turcilor, „ca să-şi recapete Chilia şi Cetatea Albă. Aceasta „*se deschiseră* a fi *parat la toate*“ [26]).

Mai departe:

„Sultanul mulţemit cu *deputăciunea* ce avusese „diverse daruri, *cu onoare restitui* darurile, *promi-* „*ţând* ţării pace şi Moldovenilor *amiciţie.* In anul „R. 2258 (Hr. 1505) Bogdan *peţi* dela Alexandru, „regele Poloniei, pe sora sa Eliza de soţie, însă

---

[21]) Pasajul este din Cronica Ureche-Simeon Dascălul; [22]) Se urmăreşte; [23]) Mişelesc; [24]) Se pregătea; [25]) Pregătiţi; [26]) E vorba de *Istoria Romanilor* de A. Treb. Laurian, Iaşi 1853 — Pasagiul citat se găseşte în partea III, pag. 21.

„mama Regină precum şi Principesa *recuzară*[27]) „căsătoria, fiindcă Bogdan era *luscu!*[28]) dar re- „gina *nu mai trăi mult şi muri*[29]). Atunci Bogdan „care ştia că aceasta fuse cauza principală de i „se recuzase mâna Principesei, reînoi peticiunea[30]) „în anul al doile[31]), însă, căpătând şi acum răs- „punsu negativ, irrupse[32]) în Pocuţia şi ocupă ce- „tăţile[33]).

Trei tomuri de aseminea... Iată cum se scrie istoria, adică o carte de învăţătură pentru cei lipsiţi de învăţătură, pentru cei ce au nevoie de a înţelege faptele strămoşilor! Cât pentru Românii cei învăţaţi avem încă ceva mai frumos:

„Definiţiunea e substituţiunea certoru desemnă- „ciuni caracteristice în locul simplei denumiri a „unui obiect sau a unui fapt".

„Attenciunea e actul prin care aplicăm cu voinţă „şi cu adăpărăciune una din facultăţile noastre cele „intelectuale spre un obiect determinat. Dacă appli- „căciunea e internă atunci vorbei attenciune se sub- „stitue vorba reflexiune. Attenciunea rezultă din o „intervenţiune energică a voinţei în lucrarea inte- „ligenţei"[34]).

---

[27]) Refuzară; [28]) Chior; [29]) Vezi cântecul franţez a domnului dela Palisse:

Monsieur de la Palisse est mort,
Mort de maladie.
Un quart d'heure avant sa mort
Il était encore en vie! (Nota lui Russo).

[30]) Cererea; [31]) In anul următor; [32]) Năvăli; [33]) Extras din *Istoria Romanilor* de A. Treb. Laurian.

[34]) Este un alt exemplu de limbă ridicolă creiată de unii cărturari ardeleni din vremea scriitorului (e vorba anume de limba recomandată de Aron Pumnul şi şcoala lui, numită „ciunistă");

Ne aducem aminte că un om cu spirit îşi cerceta pe un al său nepot, de curând sosit din străinătate: „Hei... fătul meu, spune-mi: *învârtita* cum se chiamă franţuzeşte?... *Invârtision* răspunse nepotul. Româneşte învârtita se chiamă astăzi *învârtăciune*".

Petru Maior au restălmăcit cuvintele dascălului; limbii româneşti îi este lipsă mai înainte să aibă cunoscute întâmplările limbii latineşti". Ucenicii lui Petru Maior au restălmăcit cuvintele dascălului; afundaţi în cărţile latine, colbul[35]) gimnaziilor le-a ascuns lumea; ei s'au uimit şi s'au împietrit în fantastice teorii, s'au uitat la materialul zidirii în loc de a îmbrăţişa armonia liniilor, au învăţat limba într'o închipuire retrospectivă, în loc de a o învăţa la izvorul ei adevărat, la şcoala trebilor, a nevoilor şi a istoriei neamului. In Principate, sistemele în luptă cu lumina, cu mişcarea publică, cu grijile politice, cu critica, cu dispreţuirea a unor din scriitorii cetiţi, supuse a fi giucate pe teatru, s'au desfăcut şi se desfac din zi în zi rămâind din ele numai o înlesnire pentru împământenirea cuvintelor de lipsă. Adevăratul spirit a deşteptării românismului a avut şi are cuibul său în Principate, unde elementele străine s'au ros şi au slujit a ne întări. Generaţia trecută, de şi legănată în îndoita înrâurire grecească şi a literaturii franţeze din al XVIII-lea veac, ne-a lăsat însă pagini frumoase româneşti; generaţia de faţă se luptă încă în haosul sistemelor, dar haosul va fi învins până în sfârşit. Afară de cărţi grele de disertaţii şi de argumente, Ardealul nu a dat României până acum o singură carte de închipuire şi care să răzbată inimile.

---

[35]) Praful.

De aceea socotim că literatura română se împarte astăzi în două şcoli: una ce-şi are cuibul în Bucureşti, unde se cultivă cu entuziasm toate sistemele, în orice ţipăt discordant, ce sfârşesc în *iune, io, înt,* etc., al doilea, ce s'ar putea numi ecletică, are mai mulţi partizani în Moldova. Aceasta este şcoala celor ce doresc mai înainte de toate a scrie pentru Români şi româneşte, şi a face o literatură numai din viţele noastre, iar nu din limba Franţezilor, a Italienilor şi a jargonului neînţeles din Ardeal.

Neputând crede că acest jargon va putea învinge vreodată vestita dreaptă giudecată a Românului, neputând crede că copiii Românilor vor agiunge a nu se înţelege cu părinţii lor, neputând închipui că gramaticelor vor fi mai tari decât veacurile, că sistemele vor putea dovedi[36]) natura, putem să nu ne îngrijim de a vedea întronarea a unor din sistemele ardelene în şcoalele noastre. *Va trece şi ardelenismul, cum au trecut multe alte sisteme încâlcite, şi va rămâne numai românismul! căci limbile care se înţeleg numai prin tipar sunt limbile moarte,* şi Românii sunt încă plini de vieaţă!

V

„Cine vrea să cerce începutul limbii româneşti îi „este de lipsă mai înainte să aibă cunoscute întâm- „plările limbii latineşti". Să fi înţeles pe Petru Maior, fraţii ardeleni nu ne dau probele văzute mai sus şi nu ne puneau în cumpănă a socoti că pedantismul şi învăţătura sunt sinonime cu studia serioasă a vechimii romane, ci dimpotrivă. Acea studie este de lipsă, cum a zis Petru Maior, decât (în) împru-

---

[36]) Birui.

mutarea ei, să luăm ceeace este partea veacurilor; împrumutarea aceea plămădită cu duhul epocei, cu schimbarea năravurilor, cu prefacerea credințelor, cu istoria și viețuirea, alcătuește aceea ce Franțezii numesc... le jugement et le goût; tocmai giudecata dreaptă, simțul firesc și gustul au lipsit din început în scrierile române. Orbirea unora în sisteme și neînvățătura multora au aruncat și pe unii și pe alții în frazeologie fără mărginire, fără alegere, cu care strică publicul. Moldo-Românii aveau la început sau a urma tradițiilor pământești, sau a oțeli literatura în prefacerile politicești întâmplate la 1821; dar legislatorii Parnasului[37]), ca să vorbim limbagiul clasic, neînțelegând că vieața nouă se tălmăcește prin literatură nouă, au apucat unii pe calea veche a pedantismului, alții au picat în pedantismul cuvintelor; din nenorocire au rătăcit cu ei o mulțime de tineret. Luat-ați seama la iarmaroace?... puteți pune rămășag că din două rochii, una frumoasă, dar simplă, alta urîtă, dar stacojie, țărancele vor cumpăra aceea care bate la ochiu. Asemenea și legislatorii noștri au ales în iarmarocul literaturilor ce-au socotit mai strălucitor.

Pentru noi Românii, studia antichității este o studie de neapărată nevoie; însă *nu vra să zică să luăm Romanilor limba și literatura ca s'o schimosim într'un* jargon *fără originalitate.* In antichitatea romană stau arhivele noastre: arhiva nașterii a instituțiilor fundamentale a societății și arhiva limbii... dar într'o măsură istorică. *Să studiem iar nu să prefacem,* pentrucă-i un lucru peste fire; *lumea merge înainte și nu se poate întoarce; fiul nu poate fi tată sau frate părintelui său;* de aceea trebue să rămâ-

---

37) Criticii literari; Parnasul: munte în Grecia, consacrat muzelor inspiratoare ale poeților.

nem Români, iar [nu] Romani. Antichitatea romană merge pentru noi până la punctul acela care leagă lumea veche cu lumea nouă; o mai departe păşire se chiamă împresurare, şi ar fi tocmai ca şi când am lega un om viu de un trup mort. Mai cu cale şi mai logic ar fi dar, în dragostea noastră de latinism, să lepădăm limba română şi să luăm limba latină, şi prin urmare să schimbăm pantalonul şi surtucul pe togă, să ne chemăm *Cincinatus* şi *Brutus* în loc de Costachi şi Dimitrachi, şi să cerem înapoi stăpânirea lumii de odinioară.

Răul n'ar fi fost mare, dacă oamenilor cu sisteme limbistice le-ar fi plăcut a produce numai gramatice şi sisteme; răul este că au scris multe şi de toate după visurile gramaticale, şi au deschis era literaturii cu *patosul*. De se mărgineau în sintaxe, în ortografie, limba putea să scape la largul ei, să-şi plămădească, după nevoie şi sporul ideilor, cuvintele şi vorbele fără a trece prin patimele de faţă... Dar gramerianii, pe lângă fiecare sintaxă, au alăturat, cum s'au zis, producţiile lor şi câte un lexicon de cuvinte ideale, care fac din limba de astăzi o amestecare foarte curioasă la auzire şi mai curioasă la analis [38]. Cum sare peste un şanţ toată turma când a sărit o oaie, asemenea o turmă de copii, aprinşi de focul lui Apolon şi însuflaţi de flacăra muzelor, s'au aruncat după producători spre a *conchera* [39] (tot stil român) templul gloriei şi a imortalităţii! Ne este milă de cetitori, alminterea am încărca câteva coale de cuvinte culese în potopul cuvintelor străine ce înneacă literatura, cuvinte care n'au nici noimă, nici rudire cu ideia care autorii vor să dee la lumină. Mulţi din scriitorii de astăzi, autori sau poeţi, şi-au pus gloria

[38]) Analiză; [39]) A cuceri.

nu a traduce o ideie oarecare într'o limbă înțelegătoare, ci a înăbuși, a speria, și a câștiga mirarea[40]) păcătoșilor români cu cuvinte cât mai strălucite și mai sturluibatice[41]).

Iert copiii cari au călcat pe urme rele și au ridicat astă literatură tigărită și șonțită[42]), fără noimă, fără cap și rădăcină; îi iert și-i putem jeli, căci strădania lor, talentul, pentru cei cari ar fi putut avea talent, se cufundă de pe acum în uitare... Puține file, puține linii și puține glorii contimporane vor rămânea. Cei mai nenorociți se vor ascunde, în colbul[43]) bibliotecilor, și din când în când câte vr'un anticar sau vr'un bibliofil a da la iveală, peste vreo 50 ani, câte o filă ca o *hinezărie*[44]): dar pe grameriani nu-i iert; sistemele lor toate au început cu vânarea cuvintelor străine, și au ajuns a pune alte cuvinte străine în loc, sub cuvânt că limba română, fiind izvorîtă din cea latină, este de nevoie ca cuvintele să fie latine; giudecata pare a fi dreaptă la întâia vedere, însă îi mai mult o părere decât un adevăr. Dacă ar fi ca limbile să urmeze după acest principiu, apoi, cum am zis odinioară, să ne întoarcem la limba mamă; toate limbile din lume, vechi sau nouă, se cobor dintr'o singură limbă primitivă. Sau filologii români nu cred bibliei și științei filologice, care a străbătut și strecurat toate limbile globului, sau, în ipoteza rezonementului[45]) domniilor-sale, ar trebui ca lumea întreagă să aibă numai o limbă și felurítele limbi a Europei, a Asiei, etc. să se înnece din purism în purism în limba primordială[46]) a omenirii.

Limba grecească, limba latină, limba germană se

---

40) Admirație; 41) Trăznite; 42) Searbădă și pocită); 43) Praful; 44) Chinezărie, ciudățenie; 45) Raționamentului; 46) Cea mai veche.

rudesc [47]); cum să tălmăcim aceasta? Imprumuturile ce-şi fac limbile nu pot alcătui o rudire aşa de aproape; suntem siliţi dar a crede că au un împreun izvor; însă cum se face că limba latină nu seamănă cu limba germană? şi cum se face că un Grec nu înţelege pe un German sau pe un Latin?... Istoria ne-o tălmăceşte:

Când sosi ziua în care familia omenească înmulţită se împrăştie prin lumea pustie, acea familie s'a desfăcut în ramuri, care ramuri apucară, după nevoie, la Apus, la Răsărit, în dreapta şi în stânga, cu turmele şi cu limba lor. Acele ramuri, agiungând la locuri de hrană îndemânatice: câmpii, munţi, codri, ape, s'au aşezat şi, cu vreme, s'au prefăcut din familie în neamuri şi din neamuri în noroade. După întâmplările vieţuirii pacinice sau tulburate, după înlesnirile hranei, după condiţiile topografice, noroadele şi-au mărit nevoile, şi-au sporit gândurile şi au desvoltat limba lor mărginită în ziua împrăştierii.

In climele frumoase, ca a Greciei şi a Italiei, limbile se îndulcesc, se modifică şi cresc odată cu activitatea. Tot acea influenţă din afară a climei şi a hranei dete măsura şi gradul civilizaţiei, care consacră statornicia şi prefacerea limbilor de acum înfiinţate. In Asia, leagănul omenirii, religia, artele şi ştiinţele; din Asia, civilizaţia se revarsă, se naşte civilizaţia, adică: ocârmuirea politică, limba, în Egipet, şi Egipetul prin colonii o trimete Europei. Grecii şi Latinii desbracă acea civilizaţie de făşurile copilăriei, o prefac după spiritul lor, şi aşa omenirea legănată de un şir de împrumutări prefăcute după locuri şi epoci, constituează unitatea ei şi moştenirea propăşirii. Ceeace înţelegerea dreaptă a istoriei ne spu-

---

47) Se înrudesc.

ne despre despicarea întâi a familiei omeneşti şi naşterea limbilor vechi, urmează a ne lumina asupra limbilor din ziua de astăzi. Studia istoriei neamului român ne va spune de unde vine limba noastră şi ce trebue să fie după logică acea limbă; şi aşa numai vom rămâne în înţelesul cuvintelor lui Petru Maior.

VI

Să ne oprim puţin în calea grunzuroasă a limbii, simţind nevoia de a tăia deocamdată şirul ideilor din urmă, pentru a ne uita la urieşii cari clădesc temelia ei. Când în *România Literară* [48]), ce a luat drept steag „limba înţeleasă dela Tisa la ţărmurile Mării", a picat cuvântul de *pedant*, mulţi s'au întristat de războinica ameninţare, mulţi nu au înţeles cuvântul, iar mulţi au gândit sau gândesc la răzbunare. Vremile însă de răzbunare au trecut; este nevoie de a întemeia critica şi de a cumpăni de acum înainte bunătăţile scrierilor şi tăria sistemelor. De douăzeci ani încoace, dela zilele de pe când strigam cu toţii: „scrieţi, scrieţi, bine sau rău, dar scrieţi", de pe când Românii, însetaţi de cărţi, priveau o carte ca Evreii mana în pustietate, şi, în bucuria lor, primeau bunul şi răul fără osebire, cărţile au plouat, scriitorii au răsărit ca ciupercile, şi *scrierea*, care începuse cu limba românească, s'a prefăcut în meserie, intrată în concurs cu toate meseriile hrănitoare a vieţii, precupind astăzi o limbă străină. Pe atuncea critica putea fi o personalitate; acum critica e dritul [49]) obştesc de a adeveri bunătatea mărfei.

---

[48]) Revista în care Russo şi-a publicat *Cugetările*. Apărea sub direcţiunea lui V. Alecsandri; [49]) Dreptul.

Nu de astăzi a simţit neamul român alunecarea limbii din matca ei; de pe la 1834, urechile pedantismului se arătau cu vânarea cuvintelor. Un om ce scrie frumos româneşte în proză şi în versuri, adăpat în inspiraţiile sale de izvoarele şi obiceiurile limbii, de şi deprins cu învăţătura şi cunoştinţa literaturilor şi a limbilor străine, înseamnă primejdia într'o scrisoare ce va rămâne nemuritoare. Acest om, Logofătul Conachi, are neologisme, dar hultuite[50]) pe tulpină românească sau, cum zice singur el „pe teapa noastră“[51]).

Să tălmăcim dar ce înţelegem prin pedantism, căci ar fi mare durere ca Românii să-şi închipuiască că pedantismul şi învăţătura, ştiinţa şi erudiţia sunt tot una. Pedantismul pentru noi nu este nici gramaticile ce ar da regule de ortografie şi de ţesătură, nu este nici lexicoanele ce ar fi arhiva limbii, pedantismul nu este nici silinţa de a îmbogăţi limba cu cuvinte nouă de lipsă, căci am zis din început că idei, vremi şi nevoi nouă cer şi gânduri şi cuvinte nouă; pedantismul nu este nici încrederea că limba trebue a rămânea în limba cronicarilor, — limbă epică ce îşi dă mâna cu limba cânticelor populare; ştim că veacurile prefac limbile din epice în sintetice, din povestitoare în învăţătoare, precum anii prefac copilul nebunatic în omul cu mintea coaptă; dar nici omul, nici limbile nu cresc într'o zi şi nu-şi pot schimba firea fără a pieri sau a nu mai fi. Pedantismul este voinţa de a statornici prin logică gramaticală, cursă din regulele gramaticei latine, tâlcuirea şi forma cuvintelor vechi şi nouă; pedantismul este de a lega limba noastră de modul declinaţiilor unei

---

50) Altoite; 51) E vorba de „Scrisoarea adresată către Mitrop. Veniamin“ de Logof. C. Conachi, publicată în *România Literară*, 1855, pag. 213.

limbe străine de noi prin țesătura și regulele ei; sunetul și forma până și noima, adică sufletul cuvintelor, este dreptul scriitorilor și a neamului, marele plămăditor de limbi și de cuvinte, iar nu a gramaticilor, ce sunt numai arhiviști.

Prin pedantism și pedantism anti-român înțelegem iarăși cercarea de a împărți neamul în două limbi, când dimpotrivă încercările ar trebui țintite la înrudirea limbii obștești. Este serios de a rosti oare că nu se poate scrie în limba țăranilor și a întreba dacă Schiller și Pascal etc., au scris în limba populară? Și Schiller și Pascal au scris în limba populară, însă limba lucrată, înmulțită, îmblânzită, întinsă și întrebuințată de o mie de scriitori ce au fost înaintea lui Schiller și Pascal, încât niciodată Germanul sau Franțezul nu și-au pierdut mintea din ochi; neînțelegerea între țărani și Schiller este numai în știință și neștiință; în idei, iar nu în cuvinte; căci nici la Franțezi, nici la Nemți gramaticii nu au întemeiat gramaticile lor pe gramaticile străine, nici s'au îngrijit mult din ce declinație le vin cuvintele și ce ascuțire cer acele cuvinte; toate idiomele, toate dialectele germane, celtice, latine, care cu vremea s'au amestecat și înrudit și au concurat a forma limba Franțezilor, au introdus câte un cuvânt, câte o zicătoare; urechia obștească a prefăcut cuvântul latin după auzul nou, a sucit fără regulă hotărîtă cuvântul celtic sau german și așa, cu veacurile și cu cărțile, s'a format limba de astăzi, limba diplomatică, cum ziceau Ungurii la 1848. Pentru noi dovezile istorice ne îndeamnă a crede că de bine ce avem norocul de a fi numai o limbă, pentrucă toate spițele noastre s'au rezumat de una mie de ani într'un singur neam, nevoia ne-ar fi de a mări, iar nu a schimba, de a ne uni în limbă ca și în gând, iar nu de a

ne deosebi, a adăogi, iar nu a lepăda. Ce înţelegem prin limba poporală?... Doară luăm de limbă oarecare alteraţii a cuvintelor întrebuinţate, dar conjugaţia, articolul şi ţesătura ţăranului în cât se osebeşte de a *sapientului* [52])?... Simplicitatea ţesăturii române putea să ne dea nădejdea că osebirea între limba scrisă şi limba zilnică nu ar fi fost niciodată mare. Din nimica D-zeu a zidit lumea; cu cevaşi gramatici, Românii au agiuns la haos, călărind pe gramaticile latine. Credem că astăzi, pentru a scrie româneşte, nu trebue gramatici, trebue râvnă, idei şi giudecata dreaptă a lucrurilor; după înmulţirea avuţiei, gramaticii vor veni şi vor zice: cutare a scris frumos, bine, după rândul limbii şi firea neamului, şi vor zidi gramaticile române, iar nu latine. Fost-au, mă rog, oameni vrednici ai românimii: Ureche, Costineştii, Klein, Şincai, Mitropolitul Dosoftei, Petru Maior, etc., etc. ? In ce limbă scriau?... în limba poporului? Ni se pare că este greşeală; toţi aceştia au scris în limba obştească; de aceea şi sunt mari, nemuritori şi vrednici, pentrucă toţi îi înţeleg, mici şi mari, neştiutori şi învăţaţi. Ceea ce pedantismul numeşte limba populară e numai o rea deprindere, o osebire mică de ţinuturi şi de laturi, dar cum e limba cea obştească, ce se scrie şi se aude pretutindene unde sunt Români; limba aceasta în care se contopesc toate idiotismele nu se preface cu sisteme latineşti. „Conştiinţa fiecăruia", zice d-l Victor Cousin, „prenăscută şi aruncată în neamul omenesc întreg, „se chiamă giudecată dreaptă (le bon sens); giudecata „dreaptă este care a făcut, care susţine şi care „mlădeşte limbile, credinţele fireşti deapururea stătătoare, societatea aşezămintelor fundamentale. Nu

[52]) A învăţatului, a intelectualului.

„gramaticii au iscodit limbile, nici legislatorii socie-„tăţile, nici filosofii credinţele fundamentale; cine a „făcut aceste toate? nu este nimeni şi este lumea în-„treagă, duhul omenirii".

Partea a doua

I

Simţul firesc a Românului seamănă a fi amenințat de întreagă stingere. Sisteme se ridică în contra sistemelor, şcoalele se ridică una asupra alteia şi se întreabă în furia polemicei stârnită de câteva luni: Cine a dat născare *jargonului?*... Tu?... eu?... Bucureştii sau Blajul. Sau jargonul nu ar fi oare limba reacţionarilor, aristocraţilor, slavonilor şi rusolatrilor [1]) moldoveni, cari, după concluziile neconcluzând a d-lui B... [2]), au slăbiciunea *absurdă* şi *retrogradă* de a crede şi propovădui că instrumentul cu care s'ar putea cânta latineşte este bun, dar că meşterii nu sunt vrednici. Noi care credem că glasul a opt milioane de suflete are mare putere în cumpăna logicei, şi putere mai mare decât logica sistemelor ce se întemeesc pe gramatice străine şi pe ure politice fără ştiinţă astăzi, noi care credem că glasul acestor opt milioane de suflete este mult mai mult decât o *coterie* [3]), cuvânt mai mult artistic şi glumeţ decât drept, aruncat de D-l B... cu *desinvoltura* [4]) ştiută a limbagiului bucureştean, ne-am încredinţat, după pătrunzătoare cercetare a lecsicoanelor, că *coterie* în-

---

[1]) Admiratorii Ruşilor; [2]) Vezi *Patria* No. 30. (Nota lui Russo). [3]) Grup de persoane cu aceleaşi interese meschine; [4]) Turnură plină de graţie.

semnează societăţi mici (româneşte: adunări), sau prietenii literare şi altele, sau şcoale sistematice, ce se încearcă a trăi afară din vieaţa obştei, şi a se deosebi de tralul tuturor, bunăoară *cuacării* şi pedanţii.

Cât de frumoase sunt sistemele şi rodurile lor, sunt Români nătângi, convinşi că *o limbă, fie ea turcită, grecită, franţuzită şi slavonită, când vorbeşte de neam şi s'a născut cu el, când spune de trecutul, de patrie, şi în fiecare cuvânt stă o tradiţie istorică, o durere, o falã sau o simţire, e o limbă nepieritoare şi cu anevoie de a stârpi.*

. . . .

Deosebitele şcoale despărţitoare lumii române se unesc în socotinţa lor despre puţina ştiinţă a limbii Slovenilor, şi prin Slovenii aceştia ne măgulim a crede că se înţeleg reacţionarii moldoveni a „României Literare". Ce vor să zică şcoalele cu cuvântul de ştiinţă a limbii nu se prea pricepe, căci ţesătura, legătura părţilor unei fraze, singularul şi pluralul sunt astăzi ştiinţe a copiilor şi nu se cere nici barbă, nici ani pentru a lor învăţătură. Purechetul unei virgule, lipsa unei vocale, greşul unei perioade sunt lucruri serioase, mărturisim, şi vrednicesc refutaţii [5]) şi nopţi de neodihnă a capetelor învăţate, dar să fie îndurare şi iertare când cetitorul va putea culege ideia prin greşelile limbii. — Nu corectura scrisului face cărţile bune în deosebi pentru limba română, unde să căutăm regulele ei? In şcoale... [6]) Dar şcoalele se deosebesc toate prin sistema de ţesătură şi de ortografie, şi toate pornesc dela analoghii străine, unele italiene, altele latineşti, altele franţuzeşti. — In cărţile bisericeşti, în cronicari, în pildele lui Şincai.

---

[5]) Discuţiuni; [6]) In sistemele linguistice?

lui Klein, lui Maior, a puținilor cărturari în urma acestor poeți ca Cârlova și Scavinski?...[7]) Dar școalele, ca să fie logice, trebue să respingă și pe unii și pe alții, că ei sunt barbari, și nu sunt Români, după Blaj sau după București[8]).

Dacă cărțile și manuscrisele cele mai vechi nu ne dau altă limbă decât aceea ce umblăm a lepăda astăzi, putem oare să presupunem regulele, rădăcinile, terminațiile și schimosituriile combinate și complicate ce ne impun școalele, și putem crede ca cuvânt de Evanghelie, că Iașul, Blajul sau Bucureștii au găsit[9]) România prăpădită?

Nu. — Cărțile cele dintâi erau izbucnirea duhului neamului, ce își găsise întregimea lui după frământarea nevoită a veacurilor, era revoluția învingătoare a ideii României, ce se mișcă în sfârșit în veacul al XV și vine la lumină în veacul al XVI, cu limba cu aplecările, cu civilizația, și presimțirea de tărie a ei. Până a nu luci la soare, naționalitățile mocnesc veacuri, și odată răsar cu toate armele lor, credință religioasă, credință politică, civilizație și limbă.

Ideia României, născând în veacul al XVI, se preface în revoluție politică și pornește regulat analele naționalității prin tipărire de cărți; dar temelia acelei revoluții este tradiția orală.

Tradiția orală a neamului nostru cuprinsă în cântecele vechi, zise astăzi balade, ne dă tot românismul cărților bisericești și a cronicarilor, iar nici cum românismul nou. Astă tradiție orală, neținută în seamă de școale[10]), astă tradiție pe care este zidită na-

---

[7]) Daniil Scavinski, de care vorbește C. Negruzzi în *Scrisorile* sale; [8]) Barbarus ego sum quia non intelligor illis (nota lui Russo) = Sînt barbar pentrucă nu-s înțeles de ei; [9]) Au descoperit-o; [10]) Sisteme linguistice.

ţionalitatea română împrăştiată într'o minunată asemănare şi unire pe toate laturile româneşti e limba. Câtă osebire ar fi între provincialismurile moldo-ardealo-române, am avut şi mai avem încă o limbă mai presus, o limbă cu care ne putem înţelege delaolaltă, Moldoveanul cu Tiseanul, Ardeleanul cu Craioveanul.

Decât vom discuta şi argumenta latineşte despre sisteme negăioase, care ostenesc, — suntem în încredere, — şi pe dascăli şi pe ucenici, ne închipuim mai bine că Românii nu ştiu nici latineşte, nici franţuzeşte, nici italieneşte; şi se mulţumesc a spori înainte, în rod şi în frumuseţe, limba aceea care le-au făcut veacurile.

Nici Racine, nici Pascal, nici Schiller, nici Omer, nici Dante, nu au făcut gramatice; unii din ei au scris până a nu fi gramatică în limbile lor, şi scrierile lor au slujit de a face gramatice, şi fac podoaba neamurilor lor şi a omenirii. Naţionalitatea nu stă nici în gramatică, nici în rădăcine, nici în terminaţiile unei limbi, dar în limba uzuală; Românilor numai le-a fost dat a începe vieaţa cu cărţi nepotrivite şi a slăbi naţionalitatea cu sisteme şi cvestii înoite din gâlcevirile retorilor picării[11]) Grecilor şi a Romanilor şi din sfezile scolastice a veacului din mijloc.

De unde au pornit împotrivirea biruitoare în contra calvinismului, de acolo *trebue să pornească* şi *reacţia mântuitoare în contra scolasticăi latineşti, ce ne duce la apostasia naţionalităţii. Uităm că latinismul şi neo-latinismul au fost un steag politic, ce nu mai prinde loc acum;* între Români, Moldovenii; şi între Moldoveni, colaboratorii „României literare"

---

[11]) Căderii.

sunt singuri ce nu au impus Românilor nici gramatice, nici altă scriere după iscodirile închipuirii lor; singură Moldova, ca și în lupta naşterii, a sprijinit tradiția orală. Este iertat dar Moldovei a cerceta titlurile necontestate vechi şi a cumpăni temeiurile nouă; este iertat Moldovei, care a pus mai multe pietre la zidirea veche a naționalității a se convinge dacă limbile nouă fac cât limba veche, cât de frumoase şi armonioase sunt ele, dacă substituția lor este putincioasă[12]), de nevoie, şi conformă cu țelul la care sunt chemate limbile de a fi un organ de înțelegere nu a unor oameni, dar a oamenilor, şi a se încredința că *latinirea,* sau *franțuzirea,* sau *talienirea*[13]) Românici vrednicește truzile ce am putea întrebuința în cercetări şi lucruri mai serioase.

II

Nici o pricină personală nu ne-a îndemnat a pune pe hârtie micile observații ce au tipărit „România literară" sub nume de „Cugetări"; nici nume, nici profesie de cărturar nu avem. In călătoriile silite, uneori primejdioase, între Români la 1848 am avut prilej a vedea şi a ne dovedi nepotrivirea doctrinelor nouă a limbii cu firea duhului, cu nevoile şi cu obiceiurile neamului; cum zicea D... B... [14]) pe câmpul Libertății dela Blaj de silnica legătură a Ardealului cu Țara Ungurească, că Ungurii puneau la cale de Români fără Români, am putea să zicem şi noi că gramerianii[15]) au pus la cale limba fără a întreba limba[16]). Un lucru necontestat că limbile se prefac, dar se prefac ele singure cu întrebuințarea zilnică, cu sporul ideilor şi nevoile civilizației;

---

[12]) Posibilă; [13]) Italienizarea; [14]) Bărnuț; [15]) Gramaticii; [16]) Poporul.

însă prefăcătura adusă de ani şi de trebuinţă, măsurată pe noima aplecărilor şi a năravurilor neamurilor e nesimţită la uz şi la vedere. Tulburare în limbi, cum a fost revoluţia noastră, pică în baltă, dar nu pică până a nu aduce confuzie în idei, desfrânare în condeiu, cacofonie şi stavilă în inspiraţie. Când revoluţii de aceste năpăstuesc neamurile, sau neamurile pier, sau oamenii de judecată vin din cotrova şi se opun potopului stricător.

Priveala unei polemici aprigă, ce a picat într'o înjosire de idei şi de cuvinte neiertate, ne-a fost întrerupt şirul ideii noastre istorice. Să o urmăm de aci înainte, după cum faptele şi vederea Românilor ne-a arătat-o în câmpul Blajului, a Filaretului, pe şesurile Tisei şi pe malurile Prutului.

Un lucru dovedeşte polemica, că toţi Românii nu sunt poleiţi şi cioplіţi ca Atenienii, dar că au mult din firea Beoţianilor; mai dovedeşte polemica încă, că pedanţii sunt iuţi, şi îndeosebi că o seamă de învăţaţi ai Ardealului apără limba, născută din sisteme, ca limbă ardelenească. Poate să fie ardelenească, dar nu este românească. Judecata dreaptă nu ne îndeamnă a scrie franţuzeşte şi nici un Moldovan nu a propovăduit aceasta. Moldovenii zic că predicile politice de pe câmpul Blajului dela 1848 s'au ţinut într'o limbă necunoscută celor patruzeci de mii de Români adunaţi şi că acea adunare fără Iancu, fără Buteanu şi fără alţi feciori asemenea, ce nu vorbeau după gramaticile şi lexicoanele Blajului, ar fi fost o mare mistificaţie. Facem chemare la mărturisirea celor ce au fost faţă, iar dacă mărturisirea ar putea lipsi, ne îndreptăm la gazetele din acea epocă şi la protocolul adunării din Mai

1848. — Suntem convinşi că înşişi învăţaţii Ardealului sunt astăzi uimiţi de rodurile şi confuzia produsă; simţim aceasta la moderaţia temeiurilor a criticilor din Nr. 21, 22, din „Foaia pentru minte", unde cunosc[17]) că sistemele au trecut hotarul lucrurilor iertate. Nu vom ridica ce este greşit în apreciaţia d-lui G. C., despre autorii franţuzi şi limba franţuzească vorbită în Paris, de şi se pare ciudat că Iaşul şi Blajul să discute aceste obiecte, când e vorba de Românie; însă dacă în Franţa există academie, şi academie folositoare, aceasta vine pentrucă în Franţa nu sunt, nici au fost mii de sisteme şi de şcoli[18]), mii de gramatici, lecsicoane şi opere, după acele şcoale şi sisteme felurite în consecuinţe. Are Franţa academie, pentrucă Franţa în vreme a înlăturat pedanţii, pentrucă gramatica s'a mărginit a da numai regule organizatoare a graiului unei limbi ce se vorbea şi se vorbeşte, iar nu codul unei limbi închipuite. Nu este drept ce zice fratele G. C. de fraţii moldoveni, că nu pricep că limba se schimbă cu vreme. Moldovenii au pus schimbarea ca un acsiom de cele ce nu au nevoie de demonstrare; ne pare rău de a-l îndrepta la nr. din „România literară"; dar acum zicem că, de se schimbă limbile, gramatica însă nu. Critica din nr. 23 „Foaiei pentru minte"[19]) se ocupă mult de alteraţiile şi pronunţiaţiile[20]) Felurile de pronunţare. înţelesul criticului că provincialismele nu sunt limba; dar când oamenii din osebitele provincii ca cronicarii, Klein şi cărţile bisericeşti şi mai târziu Şincai s'au tălmăcit tot într'un fel, fără a pica în

---

17) Recunosc; 18) Şcoli, sisteme linguistice; 19) Ziar ce apărea la Braşov; 20) Felurile de pronunţare.

hiere[21]), fără a mânca *şapă*[22]) şi fără a-şi pierde *pşenea*[23]) etc., suntem siliţi a crede că este o limbă. Am crede chiar într'o gramatică ce s'ar face pe documentele ce avem, dar nu pe documente ce ne închipuim că am avut. Gramatica ce se complică şi, pentru a vorbi mai drept, care porneşte dela filologie, nu dă extrasul limbii vii, ci produce teorii ingenioase câteodată, dar totdeauna imponcişătoare[24]) realităţii. — Românii au dat prea mare însuşire filologiei, sau mai bine cuvântologiei, care e o ştiinţă de anticar, şi au ridicat-o până ce au făcut din ea temelia unei limbi; dar nici Academia Franţeză, nici gramaticile franţuzeşti nu pornesc dela filologie. Lecsiconul a înscris cuvintele vechi sau nouă, ori de ce baştină, introduse de practică, de amestecarea dialecturilor provinciale şi străine, de inspiraţiile şi talentul scriitorilor. Gramerianii, pornind dela realitate, au cules şi statornicit regule organice a ţesăturii, singura misie şi datorie a gramaticii. Când practica leapădă un cuvânt, Academia se mulţumeşte a însemna noima şi etimologia lui şi a spune: cuvânt vechiu ce nu se mai întrebuinţează; când practica a făcut un cuvânt, sau a împrumutat unul, Academia îl înregistrează iarăşi cu noima şi etimologia sa. Polemica însă, cât nu va agiunge în necuviinţă, nu poate fi nefolositoare şi ne-a deştepta într'o zi calea adevărată. Precum fraţii Ardeleni, cărora le cunoaştem multă ştiinţă latinească, sunt greşiţi în apreciaţia lor despre autorii şi limba franţeză, aseminea le este greşită propunerea despre d. Eliad, ca cap de şcoală în Moldova. Moldova e o ţară rece, unde entuziasmul, fie politic, fie literar, nu prinde în clipeală; nici teoriile italiene şi roman-

---

21) Fiare; 22) Ceapă; 23) ?; 24) In contra.

tice a vestitului revoluţionar, nici sistemele ardelene nu au prins rădăcină. Cei din rari şi respectabili Moldoveni, ce s'au încercat în nevinovate *forme*, au avut puţini imitatori, rămânându-le lauda numai că au dat semnul mişcării intelectuale, şi dându-şi lauda mai mare încă, nu cu sisteme gramaticale, dar cu cercetări istorice, cu cercări de poezie şi alte aseminea, ce au aţâţat publicaţiile şi scrierile moldoveneşti de pe la 1840.

Dar şi apreciaţia criticului despre românismul Principaturilor e greşită; românismul până în veacul al XVI era numai în colţ şi staturile române se mişcau în rotirea slavonismului, care, am zis-o odată, era civilizaţia preponderantă. *Slavonismul era Dunărei ce a fost Apusul latinismului.* Ardelenii, ne având fiinţă legală, nu aveau nevoie de a se ţinea de tradiţia politică a vremii; dar dacă arhiva oficială şi biserica au fost slavonă la noi, să nu uităm că relaţiile dregătorilor cu lăcuitorii au fost româneşti, că cărţile[25]) domneşti către dregători erau româneşti, că transacţiile scrise şi giudecăţile se făceau româneşte; şi dacă în Ardeal este colecţia de două sute diplome, toate slavone, în Moldova avem sute de mii de zapise, cercetări, titluri de proprietate şi hotarnice originale româneşti. Erau aşa de Români, că toate hrisoavele sună: „Inaintea noastră şi a boierilor noştri moldoveneşti..." Tălmăcirile uricelor[26]), slobozite odată cu acturile oficiale slavone, sunt încă dovezi a româniei şi titluri a limbii.

Studia istoriei nu este numai în cărţi tipărite; cartea vie a poporului, adică năravurile, obiceiurile publice şi private, portul, muzica şi limba ne vor da poate soluţia ce o căutăm, soluţie ce o simţim

25) Scrisorile, poruncile; 26) Acte particulare.

cu toţi, învăţaţi şi ne învăţaţi, şi care unii o vânează pe pământuri străine. Nu îndelungat poate orbirea sistemelor să întunece mintea unui neam.

Este în obiceiul criticilor, ce simt pământul înfundându-se sub greutatea unor sisteme, a sări din un obiect în altul, şi de a pune în cauză efectul. Aşa şi d. G. C. dela gramatică a sărit la frumuseţile stilului, dela Blaj la Atena şi la Roma; şi dela frumuseţile stilului la clasicii lumii, dela clasicii lumii la cântecele populare... D. G. C. şi toate şcoalele[27]) noastre trebue să urmeze tocma din contra... să pornească de la cântecele ce le hulesc, ca să agiungă la clasici!... Prin câte fazuri[28]) şi prefacere au trecut toate limbile până la clasici!... Numai noi am avut pretenţii de a ne face clasici până a nu începe, de aceea suntem legaţi în felurite sisteme, care au prefăcut toată România într'o arenă de pedanţi. Fiecare fază în existenţa limbilor a avut o epocă de mărire, a produs o operă ce a determinat faza următoare; dar propăşirile nu au venit cu sistemele; nu sistemele au înfiat pe *Ennius Rusticus;* nu sistemele au înfiat pe *Horatius.* Clasicii se chiamă clasici, pentrucă rezumă în ei, cu talentul sau cu geniul, civilizaţia şi calităţile veacului lor. Dar numai prin gramatică nu se fac clasici. Vaugelas nu e numărat între clasicii franţuzeşti şi nu avem nădejde că România viitoare va putea pune în rândul clasicilor gramerianii[29]) de astăzi. Sunt autori cari au scris după toate regulele gramaticale şi nu sunt clasici. Sunt alţii plini de greşeli antigramaticale, dar sunt clasici, pentru ce?... Cea întâi nevoie a omului este a înţelege şi a fi înţeles. Cât de clasic ar fi un

---

[27]) Sistemele linguistice; [28]) Faze; [29]) Gramaticii.

om neînțeles, munca lui e netrebnică și cunoaștem multe opere de aseminea în biata Românie.

Faceți-ne o gramatică a limbii după limba, nu ce ar trebui să avem, dar după limba ce avem, și lăsați-ne să începem dela început, lăsați-ne să ne rugăm lui Dumnezeu, iar nu lui *Dominus Zeus,* care este un Domn păgân, *lăsați-ne să lucrăm în voia sa limbușoara asta turcită, grecită, ungurită, slavonită și ce a mai fi, ce o înțelegem toți, și vom agiunge și noi din când în când a naște câte un clăsicișor.* Noi Moldovenii dimpotrivă simțim că mare avuție, inspirație și limbistică este în cântecele desprețuite în Ardeal, și cu ele și voia criticului vom urma înainte cercetările retrospective. Și Omer a fost orb, și gramerianii de pe vremea lui l-au hulit de barbar și neclasic, cu părere de rău vedem pe Ardeleni mai mult dedați literei lucrurilor, decât duhului, multă erudiție moartă, dar nicicum spiritul filosofic a lucrurilor.

. . . .

V

Intrebuințând porecla dată de d-l M. Kogălniceanu unor „Colombi"[30]) literari de astăzi, am zice cu temeiu că, Petru Maior osebit, toți novatorii[31]) din timpul nostru au fost și sunt Tatari în limbă și în istorie, când s'au silit a ne încredința că suntem fiii Romanilor de pe malul Tibrului și ne-au îndatorit a vorbi latinește. Nici un purist neolog nu poate întuneca adevărul istoric, pentrucă adevărul acesta este vieața ce ne mișcă. Pe lângă izvorul istoric

[30]) Columbi, descoperitori ca Cristofor Columb; [31]) Inovatorii.

trebue să mai ţinem în seamă că norodul alcătuit din colonişti şi legionari, trezindu-se într'o ţară cu păduri întinse, cu felurite zidiri a naturii necunoscute lor, cu climă osebită, cu vecini duşmani înarmaţi şi străini de haine, de limbă, de năravuri. silit de a-şi preface în totul vieaţa înlesnicioasă a Italiei şi a Galiei în vieaţă aspră, muncitoare, au căpătat alte idei, aplecări şi impulsii, şi-au prăpădit accentul dulce; prin urmare dialectele felurite, întrunindu-se, au mai sporit cu cuvinte nouă. Ce fac neologii din cuvintele născute odată cu România... cuvinte ce nu sunt nici latine, nici grece, nici celtice, nici slavone?... Ce vor face din rădăcinile pelasge, ca: *iorum, hora, miros?...* Cu ce dreptate vor svârli sau opri cuvântul *codru,* cuvânt nelatin, dar ce se găseşte în limba franţuzească veche?... *glod,* în limba spaniolă şi alte multe? Bucureştenii şi poeţii din Moldova zic astăzi: *parfum...* Ardelenii au osândit şi pe Petru Maior de Slavon şi ne-au dat lecsicoanele ce le ştim.

Aceste sunt temeliile istorice a limbii şi a neamului. Fapta logică nu poate fi alta, decât o limbă compusă de mai multe elemente. Toate aceste elemente au conlucrat a o produce, prin urmare nici unul nu e străin, şi *slavonismul este o nevoie istorică pentru limba noastră, precum germanismul, arabismul au fost nevoile istorice a celorlalte limbi neo-romane,* pentru a se întregi. Scoate din limba românească ramurile străine... unde e limba... unde e originalitatea ei?... *Orice vom face, mirosul slavonesc are să rămâe;* doară să ne hotărîm a adopta ex abrubto limba latină sau alta în loc. Slavonismul e strigoiul cu care ne sperie reformatorii, dar ni se pare că reformatorii nu au învăţat rolul slavonismului în limba noastră.

. . . .

După socotinţa mea, rolul adevăraţilor învăţaţi ce se vor îndeletnici cu filologia, va fi să se mărginească în definiţia rânduelilor limbii, statornicia sintaxei şi a ortografiei; iar alcătuirea, întrebuinţarea, iscodirea sau depărtarea cuvintelor trebue să rămâe proprietatea urechii, a bunei judecăţi a scriitorilor. Codul limbii nu poate fi mai aspru decât codul politicesc. *Cuvântul fie slav, fie turc, fie latin, ce se va români, are drit de împământenire şi numai obşteasca frământare şi nevoia poate să-i dee indigenatul*, iar nu autoritatea fabricanţilor de sisteme. Oare elementul fundamental german a limbii engleze îi necinstit, de şi limba englezească cuprinde multe cuvinte franţeze, italiene, latine?

Oamenii serioşi, ce privesc literatura ca complementul naţionalităţii, sunt datori să se opue puhoiului de sisteme *cuvântaşe* şi a combate tendinţa literaturii cu cuvinte verzi şi stacojii, ca frunzele copacilor, când le-a bătut bruma toamna, în loc de idei bune... Ideia bună aduce cuvântul... deşertăciunea subt cuvinte sturlubatice[32]) ce nu se leagă unul cu altul îi cangrena noastră... Le faux goût est toujours le faux goût.

Intâi şi întâi până a nu se arunca în bolboacele etimologiei şi a purismului făcut-am de-a-măruntul catagrafia bogăţiei sau a sărăciei limbii? şi al doile, câţi ne-am îndeletnicit cu cvestii gramaticale şi *cuvântate* avut-am deplinele ştiinţi cerşute de asămine obiect...? Să nu ruşinăm fudulia nimăruia, dar subt chip de învăţaţi multă neştiinţă se ascunde, mulţi au svârlit în sistemele lor cuvinte osândite străine, care

---

[32]) Săltăreţe, poznaşe.

ar putea dovedi de o baştină mult mai română, decât baştina osânditorilor.

Când Românii vor întorloca[33]) o societate serioasă, spre aşezarea şi desbaterea cvestiilor limbii, când vor pune pe izvod tot ce au, când societatea aceea va încheia jurnal de toate cuvintele primite, indigenate, lepădate, înnoite sau învechite din ţările unde se vorbeşte româneşte, când se va aşeza sintaxa şi ortografia nu după placul fieştecăruia, dar după duhul istoriei şi a originurilor neamului, atunce literatura îşi va lua sborul şi va fi expresia neamului. Insă, ce va fi şi mai de folos încă până atunce, ar fi să vie în ciuda pedanţilor un soiu de Pascal, Racine să scrie în limba românească, fie aceea limbă *pură* sau pe slavonie în *ţii*, în *io*, în *în*, în *iune*, o carte de inimă şi de duh român... In acea zi pedanţii se vor şterge ca umbrele, că nimică nu omoară pedantismul, ca o carte frumoasă, simplă, de gust şi de idei.

Reacţia contra apucăturii literaturii de astăzi, trebui să vie; judecata şi gustul se vor isca în ziua aceea în care vom înţelege că *literatura este pâinea zilnică a unui neam.* Intr'acea zi se va ridiça furtuna împrăştiitoare a pedantismului. Puţine scrieri vor scăpa; acele scrieri sunt a oamenilor cari s'au oprit pe marginea prăpastiei novatorilor, fără însă să se îmbrace cu totul cu mantaua limbii poporale, tocmai ca oamenii ce înot între două ape... Unii, de şi numai tălmăcitori a ideilor şi a scrierilor străine, şi-au pus încale silinţa a le traduce într'o limbă limpede şi înţeleasă, în care sistemele nouă şi-arată urechile când şi când, ca o pată neagră pe o pânză albă. Sunt însă câteva scrieri care dovedesc

33) Organiza.

o presimţire de misia literaturii şi se deosebesc de operele pedanţilor prin o mişcare slobodă, o aducere aminte de obiceiurile limbii, şi prin urmare au o acţiune morală asupra cetitorilor, dar sunt rari... Totimea literaturii samănă o mozaică[34]), a căria pietricele, nepotrivite în flori şi mărime, nu sunt unite cu ipsos, toate literaturile cunoscute s'ar putea scula şi zice: „Pagina aceasta-i a mea; ideia aceasta, schimosită şi desfrumuseţită, o cunosc; fraza cutare îi furată din operele lui Lamartine, lui Dumas, lui Hugo, lui Byron, fila atâta, rândul al 5-lea sau al 6-lea".

Departe de a împiedeca studia antichităţii şi mai ales acea latină, noi am îndemna din tot sufletul, căci acea studie îi baza dritului nostru istoric. Insă dela studia literară, la aplicaţia ei la starea noastră este o prăpastie de şeptesprezăce veacuri... Sunt mulţi oameni dintre Români cari ştiu latineşte şi chiar numai latineşte; asta nu-i de ajuns. Pe lângă latinească mai trebue tactul care întorlocă[35]) trecutul cu ceasul de faţă, ca să le tălmăcească şi să înţeleagă duhul lucrurilor şi frământarea lumii. Invăţaţii noştri latini s'au uitat în lumea nouă prin ochiana lumii vechi. Răvărsarea popoarelor nouă a prefăcut pământul, cristianismul a prefăcut civilizaţia; rămâne numai a despica în interesurile şi civilizaţia de astăzi înrâurirea vechimii şi măritişul ideilor, interesurile popoarelor nouă cu tradiţiile şi vieaţa veche.

Deci pentru românie, Tacit, Ovid, Virgil sau Ciceronii ce ne vor tălmăci vieaţa romană şi ne vor introduce în vieaţa română... Din ei să luăm ce este dreapta clironomie[36]) a noastră, ca să o adăogim

---

[34]) Un mozaic; [35]) Potriveşte; [36]) Moştenire.

la avutul nostru; iar restul nu-i a nostru, ii un legatum a omenirii întregi, un muzeu unde toţi intrăm fără a putea lua nimic.

. . . .

In învăţătura năravurilor, muzicei şi a poeziei, ne vom putea încredinţa de originile limbii noastre, de naşterea naţionalităţii neamului român, de fireştele noastre aplecări şi de luptele ce coloniile romane au petrecut până a se preface în sfârşit din Romani în Români de astăzi. *Dacă acea învăţătură ne-a dovedi că elementul de baştină latin, elementele celtice şi mai târziu mongoale şi slave, amestecându-să, au dat vieaţă unui nou neam, apoi latinismul pur pică dela sine, şi vom fi încredinţaţi că literatura trebue să se razime pe toate elementele care au intrat în limbă şi în neam.* Latinii ne trebue, cum am zis, ca o întroducere în vieaţa noastră.

AMINTIRI

AMINTIRI

„Amintirile" au apărut pentru întâia oară în 1855, în „România literară", revista lui V. Alecsandri.

In ele, Russo își aduce aminte, cu melancolie, de satul copilăriei lui, de pe malul Bîcului, de petrecerile unui 1 Mai vesel, la țară (v. și în „Studie Moldovană") și de multe altele din tinerețea lui, care îi provoacă o serie de reflecții asupra trecutului istoric, când, după mișcarea lui Tudor Vladimirescu de pildă, boieri pribegiți peste hotare „târguiau cu țara prețul întoarcerei", în timp ce „norodul român, apăsat, dar neuitător de trecut, acel norod care se vedea numai când sosește primejdia și greul", era lăsat mai departe să îndure toate mișeliile despoților dela conducere.

„Amintirile" sunt și ele, ca și celelalte opere ale lui Russo, o dovadă vie a minții clare și cuprinzătoare a autorului lor.

AMINTIRI

I

De ce oare cu cât ceasurile, zilele şi anii se înmulţesc asupra lui, cu atâta mai mult omul se uită în urma sa, şi din căutătură în căutătură se opreşte cu plăcere la cele mai depărtate aduceri aminte, aducerile aminte a tinereţii şi a copilăriei. Nu-i soarele frumos şi astăzi? păsăruicile nu cântă aceleaşi cântece voioase sau jalnice? frunzele nu au acelaşi freamăt? pădurile nu înverzesc ca odinioară? florile nu au acelaşi miros, câmpiile dulcele privelişti duioase ce aveau? mişcarea vietăţilor alinitu-s'a[1]).

Nu; dar nici un soare nu luceşte frumos, nici o floricică nu are dulce miros, nici un fluier pe coasta dealurilor nu răzbate, nimica în lumea de faţă nu are asemănare cu florile şi cu soarele zilelor văzute prin aducerea aminte. Vântul ce bătea atunci, lacrimile ce se vărsau, se uită; din zilele trecute a rămas în închipuire un soare deapurure cu raza strălucitoare şi un miros neşters.

Are dreptate aducerea aminte: nimică nu poate fi pentru om mai frumos decât trecutul, căci trecutul e tinereţea şi tinereţea este fericire!... fericire de a crede în toată pasărea ce sboară, fericire de a

---

[1]) A încetat?

crede în frumosul și în bunul, fericire de a nu se îndoi de cinste și de multe, fericire de a nu gândi la nimica, de a nu ști ce este vieața și ce neagră prăpastie este sufletul omului...

Când se întoarce gândul spre zilele tinereții, inima stă nehotărîtă ce va povesti deodată: bătaia ei dintâiu simțită, îmbătătoarele șoapte, primblarea încântătoare umăr de umăr printre florile ce nu se zăreau în acele minute, dar care acum răsar și împodobesc suvenirul, voiniciile ce își făgăduia patriotismul înflăcărat, visul măririlor căpătate prin osteneală, vrednicie și fapte mari, binefacerile ce se pregăteau a revărsa pe lume, ca un soare luminos și roditor? — lucruri ce se schimbă toate încet câte încet în cevași cu totul dimpotrivă: la unii, bătaia lui Dumnezeu!... nici nălucirea visurilor nu mai este!

Din multele dulci ochiri a tinereții și a copilăriei, două s'au tipărit în inima mea, verzi și vioaie, crescând iarăși, an câte an, ca mlădițele copacilor; primăvara mi le aduce, pe când dă frunza, pe când fluturii încep a se giuca, când trandafirii îmbobociți se deschid, când soarele încă desmiardă și nu arde, când de pe porumbrei[2]) pică ninsoarea mirositoare.

Una din ele, zâmbind în cerul trecutului, cine nu s'a uitat la lună și nu a vorbit cu stelele?...

A doua aducere aminte ce iarăși, ca toate aducerile aminte, dulce lucește între flori și raze aurite, este un sat frumos, rășchirat între grădini și copaci pe o vale a Codrilor Bâcului, cu un păr mare in mijloc. De sunt mulți și nu știu poate de Codrii Bâcului (căci de lungă vreme nu să mai vorbește în Moldova de ei!) și mai mulți vor fi cari nu știu ce

---

[2]) Arbustul care face *porumbre*.

însemnează părul din mijlocul satului. Codrenii erau mândri şi nu purtau numele nănaşilor lor. Cântecul zice:

S'a aflat la Movilău,
De Codreanul cel rău!...

Părul din mijlocul satului era odinioară: când divanul unde sfătuia satul, când locul unde poposea voinicelul străin, până a nu-şi găsi gazdă, când locul giocurilor ale băieţilor, când spitalul unde zăceau bolnavii nevindecaţi, părăsiţi în sărăcia lor de toţi şi de neamuri! Balada lui Donciu spune:

Sub cel păr mare din sat,
Zace Donciu într'un pat;
Şi de mult zace, măi frate,
Nouă ani şi giumătate,
Şi nouă zile de vară.
Şi nouă de primăvară;
Pe-de-o-parte carnea-i cade.
Pe-de-o-parte viermi îl roade.
Neamurile l-au uitat,
Toată lumea l-a lăsat!
Numai soră-sa Stăncuţa,
Numai soră-sa drăguţa,
Nici l-a uitat, nici lăsat,
Nouă ani că l-a cătat.
Pernele că i-a mutat,
Când la umbră când la soare,
Când la cap, când la picioare,
Când la dalbe brăţişoare.

De ce vorbesc de părul satului? Vântul primăverii a bătut; peste dealuri, peste văi, peste ani, dorul leagănului mă agiunge; spre codru mi se întorc ochii, şi zăresc umbra părului copilăriei mele, care îşi întinde ramurile ca nişte braţe şi îşi scutură florile pe inima mea ca o ploiţă recoroasă. Părul, cu locul bătut pinpregiur de vitele satului lui, ce

singure astăzi mai ţin divan[3]); curtea boierească opcină strămoşească ce nu se mai află, albind pe troscotul verde al ogrăzii mari, mari şi întinsă; livada din dosul curţii, biserica cu ţinterimul[4]) pestriţ de iarbă lungă, de sulcină aurită şi de cruci negre; cumpăna fântânei dela poartă, aninată de răchita crengoasă; toate trec dinaintea mea, vii şi în mişcare...

Iată pădurea unde alungam mierle, cireşul sălbatic unde mă băteam cu ţărănaşii; iată colo, colo în depărtare, în zarea luncii pe deasupra pârleazului, ţiganca cu desagii, o stafie uscată, prietenă cu *mama pădurii,* ce vine să iee băieţii, umbre ce mă fac să răsar[5]) şi acum, deşi îmi râd încet şi cu iubire.

Cât de dulci sunt amintirile bătăilor de inimă, cât de învăpăioase sărutările tinereţii înflorite... însă nu desfătează inima, nu descântă durerile lumii, nu mângâie de înşelăciunile vieţii ca dulcele soare a copilăriei, alinit prin depărtare, ca soarele ce se vede prin ceaţa subţire.

Dar serile satului meu, când luna se ridica asupra părului, şi cumpăna fântânii se părea un cocostârc cu pliscul întins... Ce sări senine! Intr'amurg se apropiau cârdurile aducând miroasele câmpurilor cu ele, turmele de oi sbierând cu ciobanii fluierând; focurile se aprindeau dinaintea caselor; fumul stuhului se împrăştie în văzduh cu mirosul teilor ce venea dela pădure; moşnegii spuneau de Turci şi de Tătari, de moşul Adam cu barba până în brâu, ce ţinea plăghiile[6]) pe genunchi, de Ileana Cosinzana, de fraţii din lună, de lupte şi de năvăliri: vedeam în lună chip de om rănit, culcat pe un pat frumos

---

[3]) Sfat; [4]) Cimitirul; [5]) Să tresar; [6]) Crengi aduse grămadă de o apă curgătoare.

de scoarţe şi de lăicere, şi sângele bolborosind îi pica alăturea într'un ciubăr spart; iar pe fratele ucigaş, osândit din porunca lui Dumnezeu, până se va umplea ciubărul, a bea sângele nevinovat ce nu încetează a curge dela începutul lumii... Auzeam picătura sângelui; zăream fraţii amândoi, unul lungit, al doilea cu capul plecat şi cu părul sburlit. De atuncea nu m'am uitat la lună vreodată fără a-i vedea.

Bătrânii spuneau de aceste, fetele şi flăcăii vorbeau de Măriuca... Măriuca! şesesprezece ani, faţă de trandafir şi de spumă de lapte, ochi de mură, cămeşuică de omăt cu altiţioare subţiri ca o creastă de rândunică, şi inimă de lăcrămioară; mult iubită, mult sărutată de un nufăr frumos de pe iaz; ea era drăguliţă tot satului!... dar nuferii sunt înşelători cu unda mirătoare în care se nasc! Al nostru se duse la moscălie[7]) cu fagadă[8]) de întoarcere; lăcrămioara se veştezi... părinţii o alungară... Un an, doi, trei ani, de sub părul satului, Măriuca se uita la drumul mare, bătut de ochii ei; drumul aducea numai dorul. Intr'o zi, Măriuca clăti din cap ca o frunzuliţă vântuită, se culcă la piciorul părului, cu ochii la drum, şi adormi pentru totdeauna!...

II

Pe lângă umbra Măriucăi, pe lângă vântul ce bate prin păr, pe lângă chipurile trecutului ce se învârtesc în ochii-mi şi în inima mea, deasupra satului aud ridicându-se un huet; alte huete răspund şi clocotesc pe dealuri şi prin văi ; huete vesele de fete şi flăcăi ce vin cu flori şi cu cordele. Zi întâiu Mai a sosit

---

7) Armată; 8) Făgăduială.

în sat şi bate la toate uşile, la bordeie, la case şi la curte: ziua Armindinei, în care pelinului se dă cep!.. De aş fi avut noroc să fiu şi eu din cei învăţaţi ce scriu în limba frumoasă, de nu aş fi simţit în cutrieratul lumii că cea mai mare nevoie a omului este de a fi auzit când strigă, de a fi ascultat când cere, de a putea plânge când îl doare, de a vorbi, de a se mângâia şi a-şi aduce aminte în dulcea limbă a mamei, în dulcea limbă a poveştilor, care au întipărit icoane drăgălaşe şi poetice în închipuirea copilăriei, aş fi putut spune că povestea din lună: *e tonnella Danaidelor, tradiţiune ovidică, augumentată de tradiţiunea ebraică a resbelului fratricid, Capitul al IV din Opera primă a celebrului Moze, reformatorul şi legislatorul inspirat al Evreilor;* v'aş spune iarăşi că serbarea zilei — întâiu Mai — se leagă cu serbarea unei zâne a câmpiilor latine, de pe vremea strămoşilor noştri Romanii, şi a străunchiului nostru, bunul Evandru, care Evandru era un fel de Papură Vodă latin; v'aş spune cum se jărtfeau pe altare în acea zi mieii fără pată, fruntea turmelor! giunce albe, mândria imaşelor! şi cum să dăruiau zânei colive de miere şi de făină, de trei ori cernută, de grâu spălat; dar nu sunt învăţat şi spun în limba ce am dobândit odată cu lumina, odată cu auzul, odată cu vederea soarelui, a codrilor, a câmpiilor şi a neamurilor străine! dar acea străină nu-i vorbeşte de ţară, nici de părinţi, nici de fraţii ca brazii, nici de surorile ca florile, nici de primăvara cu verdeaţa ei şi turmele de oi cu ciobanii în capul turmelor, lăsându-se pe guri de raiu, nici de plugurile cu şase boi, nici de copiliţe bălaie şi fete de împăraţi, cum vorbeşte limba ce o învaţă şi o suge omul cu laptele vieţii!

In acea zi dar, părul satului păzea numai el casele; câţi flăcăi, câte fete mari şi codane, toţi şi toate

se împodobeau cu flori şi cordeluţe, care la pălărie, care la codiţe. Cu lilieci [9]) în mâni, cu garoafe pe cap, cu busuioc verde în sân, fetele şi flăcăii păreau flori mişcătoare; de cu seară fetele se lau [10]), flăcăii se pieptănau; iar în zori de zi, când se deschid lăcrămioarele, viorelele şi toporaşii se scutură de roua nopţii, văile se umpleau de chiote, codrii clocoteau de pocnete de frunze, de hohote, de cimpoaie; telingile răsunau în toate părţile de doine; mese numeroase se întindeau pe sub copaci.

Curţile boiereşti locuite pe atuncea iarna şi vara, se găteau, se pospăiau, înălbeau la apropierea zilelor mari, ca şi casele săteşti; sărbătoarea se primea cu aceeaşi bucurie de boier şi de ţăran, fiind uniţi în credinţă, în limbă şi în obiceiuri: strigoii, stihiile [11]) urzitoare de rele: naiba, năbădaica şi urletul cânilor îi umpleau de spaimă deopotrivă pe amândoi.

Pare că văd încă acea icoană a trecutului: Mare sgomot şi sbuciumală este prin curţi; ţiganii, până şi bucătarul, se fudulesc în cămeşi curate, oamenii în minteni, cu mânecile suflecate, cu cordele la pălării fâlfâind în vânt, se păunesc prin ograda măturată; rochiile roşi şi tulpanele galbine dela Paşti ale ţigancelor se zăresc iarăşi; totu-i plin de mişcare; toate feţele pline de veselie: giupânesele dela cămară sunt pârjol de ameţeală, cucoana ţipă! După mult vălmăşag a nenumăratelor slugi, ameţite de alergătură, trăsurile cu caii împodobiţi trag la scară; în una se sue cuconul şi cucoana, în capră un arnăut cu ciubucul încălâfat [12]) în mână, şi cu pistoale la brâu; în a doua, giupâneasa cu vutcile [13]) şi dulceţile; în alta sofragiul şi ţigănaşul său nedespărţit, cu tacâ-

---

[9]) Floare de liliac; [10]) Se spălau pe cap; [11]) Fiinţe închipuite; [12]) Insmolit; [13]) Rachiurile.

murile; în alta stolnicul[14]) cu vinaţele[15]), cafeaua, pânea şi pelinul mai cu seamă, fără care nu este zi întâiu Mai! Apoi vine bucătarul cu merindele, şi apoi gloata din casă, slugile, femeile şi *cuconaşii*[16]).

De se întâmplă vecini, adunarea nu se mai numără; drumul se acopere de trăsuri şi de călăreţi; strânsura, cu răcnete, chiote şi împuşcături, seamănă o nuntă de cele huiose[17]), precum obicinuiau părinţii noştri de toate treptele, călăreţii, baloanele[18]) cu feciorii boiereşti la obloane, braşovencele[19]) (de care ne-au scutit astăzi Dumnezeu pentru odihna ciolanelor noastre), căruţele şi alaiul agiung într'o poiană, mare şi frumoasă, în mijlocul codrului, unde iarba-i netedă ca un covor, nu departe de un izvor rece, în care sticlesc fedeleşele[20]). Mesele se întind: masa boierească, masa giupânesei şi a flăcăilor, masa oamenilor şi masa ţiganilor.

Sub poalele codrului verde se vede un foc urieş, împregiurul focului muncesc bucătarii; mieii întregi se întorc în ţepe de lemn; pârpălacul umple pădurea de miros. Benchetul începe cu glume late; pelinul curge prin pahare, după pelin vutca, fala gospodăriilor! vutca ce se taie cu cuţitul! vutca se schimbă cu vişinapul[21]): vinul şi lăutarii întartă boierii, paharele se umplu des, fesurile sbor în văzduh. Sunt manèle[22]) dulci, sunt manèle mângâioase, sunt manèle dureroase ce rup inimile; bătrânii închină, tineretul bea în papucii cucoanelor şi se sărută cu lăutarii, iar cucoanele, cu ochii înnecaţi în amor, cântă versuri frumoase, de se răsună codrii şi se trezesc pău-

---

14) Ingrijitorul alimentelor şi al băuturilor; 15) Tot felul de vinuri; 16 Copiii; 17) Sgomotoase; 18 Trăsuri închise; 19) Căruţe mai bune (de Braşov); 20) Lucesc butoiaşele; 21) Vişinata; 22) Cântece orientale, tărăgănate.

naşii[23]. Pe marginile poenii, arnăuţii dau din puşte şi din pistoale, slugile huesc ca roii rătăciţi, surugiii se îmbată. Porneala-i o amestecătură nespusă: de abia prin mijlocul nopţii mai încep iarăşi a cânta privighetoarele spăriete de huet[24]) şi de glasul lăutarilor!...

Am văzut multe zile întâiu de Mai de atuncea în Iaşi şi la ţară, dar nu seamănă cu zi întâi a mea: în loc de veselie am simţit dor şi amărăciune.

III

Dar anii trec... vine vremea ca copilul cel vesel şi slobod ca o căpriţă să lase câmpul cu flori, poveştile nesfârşite, cuibul şi şezătoarele satului, şi să intre în vieaţa chinurilor prin cartea de învăţătură... Nu este Românul din acele neamuri fericite ce au hrana minţii la uşa părintească; multe veacuri şi-a plimbat el cortul de pe şesuri pe dealuri, de pe dealuri pe alte dealuri, căutându-şi pământul strămoşesc.... Acum încă e pribeag pe lumea înţelepciunii, şi trebue în neagra străinătate să-şi agonisească putere, pentru a mărturisi şi sfinţi patria mai iubită, dar mult necăjită, patria asta ce se clatină, ca o luntre uşoară, în toate părţile şi se întoarce când la Apus, când la Răsărit, când la Miazăzi, când la Miazănoapte, ca frunza vârtejită de furtunele toamnei... Departe trebue să câştige inimă şi pânea sufletească, ce susţine în zilele nedreptăţile şi înfrumuseţează zilele străine[25]) căci pânea sufletească şi inima sunt un rod scump şi rar a pământului român, ist bogat de roduri....

Intr'o zi copilul, care îl chemăm cuconaş şi se va

---

23) Aluzie la poezia populară „Păunaşul Codrilor".
24) Sgomot; 25) Petrecute în străinătate.

chema mai târziu, Neamț, Franțuz și mai în urmă bonjurist, copilul crescut în hazar[26]), în bumbac si în toate dragostele mamei trece într'o caretă... Careta se mișcă... se tot mișcă... merge și tot merge peste nouă țări și nouă hotare... icoană tristă a vieții politice a bietelor țări... Dar lumea are sfârșit... careta s'a oprit... unde?... se trezește copilul între fețe ce nu a mai văzut, aude o limbă ce nu o știe!... Inimioara i se sfâșie... multe zile lungi, gândul îi sboară acasă... dar casa... călătoria, oamenii și lucrurile nouă se șterge.... și de Român îi rămâne numai o scânteie în fundul inimii, o scânteie ascunsă, fugară, înăbușită, neînțeleasă de bietul copil, acea scânteie ce se preface într'un ceas în focul mare și luminos a României!...

Ferice de aceia ce nu au părăsit pragul părintesc cât de mic, cât de mare... Ei nu au simțit durerea de a fi muți, durerea de a vedea cum se șterge întâi plânsul dispărțirii, și apoi cătinel, cătinel[27]) toate amintirile copilăriei lor... Ei nu au simțit durere și mai mare cum să duce și limba, de te înăbușă cuvântul țară, și nu-l poți spune decât pe limbă străină!... Dar dorul, dorul al doilea suflet ce a dat Dumnezeu Românului, pentru a răsplăti cu durere relele ce făptuiește și are a făptui pe pământul românesc, dorul numai nu se șterge!... Văzut-am în străinătate Românași uitați de numele lor și de limba leagănului lor, răsărind[28]) la auzul unui sunet român, ca și calul de soiu ce nechiază la auzul trâmbiței! Gura e prinsă... dar ochii învie... trupul tremură... și inima se bate cu iuțeală!... Auzitu-i-am neștiutori de gândul lor șuierând doine,

---

[26]) Belșug, huzur; [27]) Incet, încet; [28]) Tresărind.

sorbind miroasele ce veneau pe aripele vântului despre ţări şi uitându-se cu jale, în nopţile steloase, la calea cea cerească pe care strămoşii urmau pe împăratul cel mare, mare şi luminat ca un soare... Fericiţi aceia cari nu au pierdut din ochi pragul casei... au crescut în sărutările soarelui în toată volnicia[29]) câmpiilor înflorite, în desmierdările limbii şi în toate bucuriile copilului...

Sunt cari aruncă pietre asupra celor crescuţi de străini şi între străini... Va veni şi giudecata aceea... şi se va face parte dreaptă tuturor; şi se va ţine în seamă celor ce au fost mucenici din pruncie, dacă au purtat departe numele de Român... dacă nu au iubit România ca nealţii!... Şi ochii lor s'au umplut de lacrămi, când au văzut zarea depărtată a ţării... şi inima lor a plâns, când, după ani şi iar ani, au cunoscut[30]) în sunetele de pe dealuri doinele jalnice ce şuierau odinioară; şi sufletul lor s'a amărît de amărăciunea tuturor... şi toţi străinii le sunt plăcuţi.

Bine şi frumos este în străinătate, noroade îmbrăcate şi voioase, şcoale şi târguri mândre, podoabe, măriri, steaguri şi oaste fudulă, legi şi giudecători buni, vieaţă şi mişcare... dar Românii nu s'au ruşinat de ţara lor, şi au iubit-o şi în sărăcia şi în goliciunea ei.

. . . .

[29]) Voia bună; [30]) Recunoscut.

CÂNTAREA ROMÂNIEI

CÂNTAREA ROMÂNIEI

1

Domnul Dumnezeul părinţilor noştri înduratu-s'a de lacrămile tale, norod nemângâiat, înduratu-s'a de durerea plămâilor [1]) tale, ţara mea?... Nu eşti îndestul de smerită, îndestul de chinuită, îndestul de sfâşiată? Văduvă de feciorii cei viteji, plângi fără încetare pe mormintele lor, precum plâng şi jelesc femeile despletite pe sicriul mut a soţilor.

2

Neamurile auziră ţipătul chinuirii tale; pământul se mişcă. Dumnezeu numai să nu-l fi auzit?... Răzbunătorul prevestit nu s'a născut oare?

3

Care e mai mândră decât tine între toate ţările semănate de Domnul pe pământ? Care alta se împodobeşte în zilele de vară cu flori mai frumoase, cu grâne mai bogate?

---

[1]) Plămânilor.

4

Verzi sunt dealurile tale, frumoase pădurile şi dumbrăvile spânzurate de coastele dealurilor, limpede şi senin cerul tău. Munţii se înalţă trufaşi în văzduh; râurile, ca brâe pestriţe, ocolesc câmpurile, nopţile tale încântă auzul, ziua farmecă văzutul... Pentru ce zâmbetul tău e aşa de amar, mândra mea ţară?....

5

Pe câmpiile Tenechiei răsărit-au florile? Nu au răsărit florile [2]), sunt turmele multe şi frumoase ce pasc văile tale: soarele înrodeşte brazda, mâna Domnului te-a bucurat cu bunuri felurite cu pomete şi cu flori, cu avuţie şi cu frumuseţe.... Pentru ce gemi şi ţipi, ţară bogată?....

6

Priveşte la Miazăzi, la Miazănoapte, popoarele îşi ridică capul... Gândirea se iveşte luminoasă pe deasupra întunericului... Gândirea, duhul dumnezeiesc, ce zideşte, şi credinţa ce dă vieaţă... Lumea veche se prăvăleşte şi pe a ei dărâmături slobozenia [3]) se înalţă!... Deşteaptă-te!

---

[2]) Inceputul acestui verset este reproducerea următoarelor versuri din balada populară „Dolca":

Pe câmpul Tenechiei,
Pe zarele câmpiei
Răsărit-au florile?

[3]) Libertatea.

7

În vremea veche... de mult, de mult... cerul era limpede... soarele strălucea ca fecior tânăr... câmpii frumoase, împrejurate de munţi verzi, se întindeau mai mult decât putea prinde ochiul... Păduri tinere umbreau dealurile... turmele s'auzeau mugind de departe... şi armăsarii nechezau giucându-se prin carişte... Pe o pajişte verde, slobozenia, copilă bălăioară cu cosiţe lungi şi aurite, se giuca cu un arc destins. Ferice de oamenii din câmpie, ferice de cei dela munte!... Era vremea atuncea când tot omul trăia fără stăpân şi umbla mândru fără să-şi plece capul la alt om; când umbra văilor, pământul şi aerul cerului erau deschise tuturora; iar vieaţa se trecea lină ca un vis; şi când agiungea pe om nevoile bătrâneţelor şi moartea, el se ducea zicând: „mi-am trăit zilele", şi era sigur că vieaţa lui se va prelungi în copii şi moştenirea lui...

Dar iată aerul se turbură... Cerul cel limpede se îmbrobodeşte cu nori întunecoşi... Un nor de prav învălue câmpia şi ascunde munţii... se aud vaiete.. dobitoacele se învârtesc cum se învârtesc în nopţile vijelioase, când lupii urlă în păduri... caii nechiază jalnic... mulţime de glasuri se aud strigând... vădesc când primejdie, când nădejde, izbândă, când pierdere, turbare, desnădăjduire; vântul suflă şi norul se împrăştie puţin... Doamne, fă-ţi milă...

Se vede amestecul unei bătălii! Cei ce au năvălit sunt îmbrăcaţi în fier... săgeata alunecă pe pavăză, şi paloşul cu două ascuţite tăie în carne vie.. dar piepturile goale stau în potrivă... se luptă cu furie... se plec săbiei... inimile slăbesc... fug... ţara slobodă a pierit!... Staţi... izbânda-i în mâna Domnului... Arcul se întinde din nou... luptătorii se ames-

tecă şi se izbesc... piepturile goale de paveze... capetele descoperite de coifuri... Departe de câmpie se văd arcuri sdrobite, făşii de. steaguri, apoi un cosciug mare, mare se ridică, şi o pară grozavă înflorează cerul... focul jertfei se înalţă în văzduh... învinşi şi învingători cad în genunchi, şi la lumina flăcării îşi dau dreapta şi se iau în braţe... Fii cu inima bună... ţară binecuvântată! Tu fuseşi altarul rudirii crivăţului cu pustia, a bărbăţiei cu mintea, a slobozeniei cu puterea. Din această rudire frământată cu sânge şi sfinţită prin foc, se naşte un popor nou.

Astfel povestesc bătrânii.

Oraşele se întemeiază şi se înfrumuseţează din nou... oamenii cresc în îndestulare şi se înmulţesc ca nisipul mării... pământul se acopere de holde aurite... volnicia domneşte ca mai înainte, dar nu acea volnicie pruncă, floare plăpândă a pustietăţii, ci slobozenia cea bărbată şi luminoasă, sau puternică şi cu rădăcină ţeapănă şi adânc înfiptă în pământ... sabia, acum nefolositoare, a războinicului stă în coliba sa spânzurată... femeile zâmbesc dulce la pruncii lor... chipul sbârcit al bătrânilor se întinde de bucurie... pacea aduce legea care chizăşueşte iar nu asupreşte... legea rod al slobozeniei... legea care apără pe cel slobod de nedreptate, şi nu apasă pe sărman în folosul bogatului... şi multă vreme erau numai oameni fericiţi, deşi se aflau bogaţi şi mai săraci... căci nelegiuirea nu era cunoscută; şi cei bogaţi şi cei mai tari nu făceau ei singuri legea, după cum le veneau lor mai bine, şi nu putea călca dreptul altuia, şi junii ziceau, închinându-se către bătrâni: cinste fie părinţilor noştri cari s'au luptat

vitejeşte şi ne-au lăsat de moştenire moşie[4]) şi slobozenie.

8

Cel ce nu cunoaşte nevoia legii nu cunoaşte ce e slobozenia, căci nu poate fi slobozenie fără lege... Şi acel ce nu se ţine de duhul legii se leapădă de slobozenie.

9

Pământ chinuit, te-a iubit legea... Când te va ierta Domnul?

10

Slobozenia e îndoită... cea din lăuntru şi cea din afară... ele sunt surori, una fără alta nu pot trăi...

Slobozenia din afară este neatârnarea moşiei[5]) în care ne naştem şi care ne hrăneşte, moşia dela care tragem numele nostru şi dreptul de om, de subt biruirea oricării alte ţări şi împărăţii. Pentru sângele ce ne dă, suntem datori cu sângele nostru. Pentru aceasta au fost bătăliile neamului nostru şi a neamurilor, bătăliile cele vestite, scrise cu movile şi mănăstiri pe şesuri şi pe dealuri.

Slobozenia din lăuntru este legea, icoana dreptăţii dumnezeeşti, legea aşezată prin învoirea tuturor şi la care toţi deopotrivă se supun.

Acolo unde nu e lege, nu e nici slobozenie, şi acolo unde legea e numai pentru unii şi ceilalţi sunt scutiţi de subt ascultarea ei, slobozenia a pierit... şi fericirea e stinsă... căci atuncea asuprirea, nevoile,

---

[4]) Patria; [5]) Patriei.

necazurile şi sărăcia izvorăsc în lume; atuncea lumea se împarte în săraci şi bogaţi, în stăpâni şi robi, flămânzi şi îmbuibaţi... atuncea lumea stă în cumpănă de pieire... căci dreptatea dumnezeiască e vecinică; ea urăşte şi blastămă pe omul şi pe neamul ce alunecă în calea nedreptăţii... străbunii noştri au fost blăstămaţi de Domnul pentru strâmbătăţile lor, şi blăstămul a trecut din neam în neam până în zilele noastre... Privegheaţi asupră-vă, ca la candela ce arde, ca nu copiii voştri şi copiii copiilor voştri să zică de voi: blăstem asupra părinţilor noştri, cari au făcut strâmbătate... strâmbătatea izvorăşte din siluire, din pizmă, din jefuire şi din neştiinţă... legea dreptăţii e frăţia, şi ce frăţie poate fi între uliu şi prada lui, între răpit şi răpitor, între drept şi nedrept?... până când mai puteţi, voi, cei ce aţi călcat dreptatea, grăbiţi a intra în calea Domnului, căci va sosi ziua izbândirii, ziua când vrabia se va lupta cu uliul şi-l va birui.... şi într'adevăr zic vouă, acea zi s'a apropiat.

11

Vântul dela Miazănoapte bate cu furie... Cerul se întunecă... Pământul se cutremură... In patru unghiuri a lumii se văd înălţându-se stâlpi de flacără învăluită în nouri de fum... Se aud armăsarii nechezând, turmele mugind, sgomote de cară şi o larmă îngrozitoare de glasuri de tot felul; limbile se amestecă şi oamenii nu se mai pot înţelege... Popoarele se grămădesc şi se îndeasă unele peste altele... d'abia urma unora de pe pământ s'a şters, altele au năvălit în locul lor... Pare că ziua d'apoi a lumii ar fi sosit.,. scârşniri de dinţi, gemete şi ţipete de moarte se mai aud... Noroadele dau năvală peste no-

roade şi oameni peste oameni... pustiirea păşeşte înainte şi în urma lor... Dreptatea stă în jaf... legea în sabie, noaptea cu beznele sale a cotropit omenirea... Sângele curge pârae... focul mistueşte ce scapă din sabie... şi moartea seceră pământul... întunericimea se îndească şi mai mult... tot neamul omenosc se frământă şi se zdruncinează... Urgia Domnului... Dreptatea dumnezeiască trece pe pământ pustiind !

12

Viscolul siluiril se întinde şi mai mult şi jaful se întocmeşte... cei mai voinici dintre voinici cer să supue şie pe soţii lor şi pe cei mai slabi... Sângele curge mereu... Sabia domneşte în acea vreme... Setea de a stăpâni cuprinde pe oameni... Domnii şi boierii neamurilor se ridică ca nişte uriaşi şi caută a sdruncina popoarele... O luptă mare şi îndelungată se începe între om şi om, popor şi popor, şi între popoare cu căpeteniile lor cele hrăpitoare... Oamenii de războiu se unesc toţi din toate părţile între sine... Slobozenia se învinge... Pustiirea se întinde peste tot locul.

13

Din această frământare a popoarelor se naşte o fiară... Robia.

14

Se zice în carte că Domnul pe cei fără de lege, când voeşte a-i prăpădi, îi orbeşte şi le insuflă cugete nebune şi neînţelepte de mândrie... *Domnii şi boierii neamurilor ziseră între dânşii: să nu lăsăm popoarele noastre în odihnă, căci odihna deşteaptă gândirea, şi gândirea mână la faptă... să ridicăm*

stavili, să semănăm zavistia şi ura, şi să insuflăm lăcomia cuprinselor şi a prăzilor, şi să împingem neamurile unele asupra altora, ca astfel să întindem domnirea şi puterea noastră... Şi neamurile se duşmăniră şi se pizmuiră între dânsele luptându-se mereu ca să slăbească pe cele mai tari, ca să înghită pe cele mai slabe, nu spre folosul lor, ci spre folosul asupritorilor pământului... Astfel popoarele se făcură părtaşe la nelegiuirile şi nedumnezeirea căpeteniilor lor, sleiră sângele şi topiră carne după oasele lor în luptă, până când, rănite şi sângerate şi dându-şi sufletul, cunoscură în sfârşit rătăcirea lor şi cum că toate limbile pământului sunt surori şi fiice iubite a Domnului... Şi vremea neînţelegerii trecu!...

15

Neamurile toate s'au cunoscut între sine... Limbile toate s'au împrăştiat... Numai pe tine, ţară de jertfă, pământ de sânge şi de durere, nu te cunosc.. Mare ţi-a fost fala... dar amară îţi este răstignirea... Doamne, depărtează paharul...

16

Lupta întăreşte pe cel slab, şi primejdia măreşte pe cel tare... tot bunul are nevoile sale. Ghimpul se ascunde subt floare... aşa şi slobozenia mulţi vrăşmaşi are... pentrucă este partea cea mai frumoasă, cea mai roditoare din moştenirea părintească. Nu aurul este bogăţia neamurilor, nu neavutul este sărăcia oamenilor. — Avuţiile de aur sunt pieritoare, sărăcia harnică e o bogăţie ce nu se răpeşte; munca e bogăţie vecinică...

17

Noi, săracii de legi, ca să păstrăm moştenirea aceasta, sau ca să o luăm înapoi când ni s'a răpit, trebue: o mare stăruinţă şi privighiere, jertfe necurmate şi o unire strânsă între oameni... astfel ca toţi să stea pentru unul şi unul pentru toţi.

18

Grăbeşte a mai prinde putere... iată se mai apropie o furtună... De abia vijelia omenească se mai potoli şi o întunecime cât un grăunte se zăreşte despre Răsărit... De ce merge, mai creşte... şi ca un nour se îndeasă şi se întinde... Cerul se întunecă, viscolul izbucneşte... norul se varsă pe pământ ca un râu întărâtat şi, ca o mare fără margine, înghite şi înneacă tot ce-i iese înainte... Spaima a cuprins toate neamurile... slobozenia şi legea popoarelor se sdrumică... potop de sânge este... pământul se umple de dărâmături... Războinicii o iau la fugă.. voinicii sunt cuprinşi de frică.. Semiluna străluceşte.

19

Domnul Dumnezeul părinţilor noştri înduratu-s'a de lacrămile tale, ţară română?... Nu eşti în destul de smerită, în destul de chinuită, în destul de sfâşiată ?... Văduvă de feciorii cei viteji, plângi fără încetare pe mormintele lor, precum plâng şi jelesc femeile displetite pe sicriul mut a soţilor.

20

Care e mai mândră decât tine între toate ţările sămănate de Domnul pe pământ? Care alta se îm-

podobeşte în zilele de vară cu flori mai frumoase, cu grâne mai bogate?

21

Despoierea şi mişelia, minciuna şi lăcomia, sgârcenia şi impilarea Domnilor şi a boierilor... Cumpăna nepotrivită a dreptăţii... uciderea proslăvită..., robirea pentru unii, şi desfrâul pentru alţii, toate acele fapte grozave, pentru care s'au cotropit Sodoma şi Gomora, oraşe şi ţări urgisite de Domnul Dumnezeu pentru blestemăţia lor!... şi toate aceste ispite le-ai cercat, pământ român... paharul fără-de-legii s'a umplut peste margine şi *palaturile de strâmbătate se prăvălesc surpate de blestemul norodului! Făptuitorii de tâlhării se spăimântează înşişi de faptele lor!... Domnul şi-a întors cu scârbă faţa dela dânşii,* şi îngerii s'au depărtat cu groază de ei. Eşti scarbădă şi slăbănogită... ai suferit toate... o, ţară de chinuri!... Ridică-ţi capul strivit şi caută de vezi... Semne s'au arătat pe cer... Furtuna mântuirii a început!...

CONTRA LATINIZANȚILOR ARDELENI

CONTRA LATINIZANŢILOR ARDELENI

Articolul acesta, care a apărut în gazeta lui Mihail Kogălniceanu, „Steaua Dunării", în nr. 5 din 1856, semnat cu inițialele A. R., cum avea obiceiul Russo, în modestia lui, să-şi publice scrierile, face parte din polemica vie dusă de Russo şi Kogălniceau cu ardeleanul Gh. Bariț, care, prin „Gazeta Transilvaniei", luase apărarea lui August Treboniu Laurian.

Russo, prin articolul acesta, reaminteşte mai întâiu o serie dintre argumentele aduse prin partea întâia a „Cugetărilor" sale publicate în „România literară" împotriva „latinirii" limbii preconizate de cărturarii ardeleni, şi arată că „păsăreasca" din vremea lui „a venit din Ardeal, şi (că) Ardealul s'a făcut o carte latinească moartă" şi că „este mai mult decât o greşeală a predica latinirea; este un anacronism; prelungit, anacronismul este un pedantism ridicul, şi predicatorii anacronismului se cheamă pedanți".

Fireşte, spune Russo, atacând cu obiectivitate unul sau mai mulți Ardeleni, pentru rătăcirile lor, nu înseamnă că atacă pe toți Ardelenii, cum încercau unii dintre ei să insinueze. Şi cu justețe remarcă: „De a face din

chestii ca a noastră, chestii de persoane, de a face din aceste persoane fenomene naţionale, când persoanele ne sînt prietene sau sînt tot dintr'un sat cu noi, este o slăbiciune cunoscută a coteriilor politice, ştiinţifice şi literare".

Iar mai departe adaugă: „Naţionalitatea şi patriotismul nu stau în numele unora şi al altora, nu se slăbesc cu critice literare şi nu se întăresc cu fetişismul persoanelor".

Pentrucă cel cu care polemiza Russo, văzându-se strâns în cleştele argumentelor lui, încercase un fel de retragere, arătând că, în fond, n'au rost certurile între Români, când s'ar putea şi unii şi alţii să-i atace de pildă pe Evrei, Russo îi răspunde, cu bun simţ, combătând rassismul şi arătând că toţi aceia „care ridică la sarcinele ţării trebuie să aibă locul lor la bunuri şi la folosuri".

CONTRA LATINIZANȚILOR ARDELENI

. . . .

Ce au a face cu chestiile aceste de căpitenie micile umbre de mici dăscălași?... Ori din ce unghier a României ar veni un dăscălaș, chemat sau nechemat, prețuim ostenelele și meritul, dacă își dă osteneala și are merit. Dar ceea ce nu se prețuește, în Moldova mai cu seamă, sunt sistemele pedantice[1]) și eronate, anacronismele care se impun în numele științei. Dacă dăscălașii predică pedanteria și anacronismele, vina este oare a Moldovenilor? Sau a școalelor[2]) care au însuflețit pe dăscălași?... Pentru mândria Ardealului, osândi-s'ar milionașul de Moldoveni a se hrăni de latineasca de bucătărie, ce ne trimite milionașul de Ardeleni?... Când Moldovenii se vor hotărî a vorbi latinește, vor alege altă latinească decât acea a Ardealului. S'ar osândi oare milionașul de Moldoveni, care de optzeci de ani trăiește de ideile filosofice a lumii civilizate, a se pune subt jugul scolastic a coteriilor pedantice, ori subt ce nume român se înfățișează?...

Mândria că a conlucrat vr'odată Ardealul la educația Principaturilor trebue a fi ștearsă din închipuirea română; silințele sau ostenelele unor feciori

---

1) Care se îngâmfă cu știința lor; 2) Curentelor linguistice.

a Ardealului, aruncate în ogoarele Principaturilor, nu sunt titluri la acea mândrie; fapta ar dovedi mai curând că acei oameni, neavând cum întrebuinţa în Ardeal învăţătura lor, s'au îndreptat în părţile României, unde puteau fi auziţi, înţeleşi şi întrebuinţaţi.

Desunirea nu au săpat-o jurnaliştii şi criticii moldoveni, au săpat-o sistemele Ardelenilor, aceste închipuiri singuratice, care, în lipsă de realităţi, s'au aruncat în ideologii. Jurnaliştii moldoveni au strigat: „Frate Ioane, vorbeşte să putem înţelege şi noi, poate că vorbiţi bine pe la d-voastră; scrie să pricepem şi noi bunătăţile şi frumuseţile ce gândiţi..." Jurnaliştii şi criticii au zis: „Vă rătăciţi, şi rătăciţi inimile şi minţile Românilor cu cimilituri fără noimă; ne faceţi din nou Trisotinii şi Vadiuşii[3]) veacului al XIX". Şi d-voastră răspundeţi cu o cvestie păcătoasă de persoane şi de dăscălaşi, o cvestie de negoţ. D-voastră aţi dat drumul pe calea pedantismului cailor neînvăţaţi, ce îşi zic literatori, de calcă fără frâu peste toate lexicoanele lumii şi peste logică, pentru a îmbogăţi sistemele d-voastră. D-voastră aţi introdus în România patosul declamaţiilor seci, argumentaţia pentru un pahar de apă, tomuri pentru descoperirea unei regule de gramatică latină aplicată la gramatica română; d-voastră nu mai daţi voie să zicem tată, ci pater, d-voastră aţi da foc lumii întregi, pentrucă lumea nu pricepe frumuseţea, practica şi patriotismul sistemelor[4]).

De a face din cvestii[5]) ca a noastre cvestii de persoane, de a face din aceste persoane fenomene na-

---

[3]) Personagi ridicule dintr'o comedie a lui Molière. [4]) Sistemelor linguistice; [5]) Chestiuni, probleme, cazuri.

ționale, când persoanele ne sunt prietine sau sunt tot dintr'un sat cu noi, este o slăbiciune cunoscută a coteriilor politice, științifice și literare. Dar tocmai pentrucă toată România a început de odată a fi o coterie, pedantismul s'a încuibat între noi, și ne-am proclamat toți scriitori mari, moraliști, oameni de stat și de capacitate. Moldova se deslipește de aceast ăcoterie și proclamă doctrina: că dăscălașul funcționar, plătit sau neplătit, are a da seamă publicului de știința sa, de învățătura sa și de duhul acestei învățături. Pe parola sătenilor[6]) săi nu-l putem primi de om mare. Pentru dăscălașii și autorii cari iscălesc, publică și vând cărți, după censură vine censura jurnaliștilor și a criticilor. Orice se publică, gramatică, istorie, manuale, poezie sau filosofie este proprietate nemărginită a criticei, ori de unde vin, și fără osebire de laturile unde sunt născuți; jurnaliștii și criticii moldoveni nu vor lipsi a întrebuința dritul[7]) lor de proprietate asupra scrierilor în toată întinderea dritului roman, care, latinește, ca să ne înțeleagă Ardealul, se zice „jus utendi et abutendi".

Cu aceasta nu credem a fi Români răi, nici cari cearcă neunirea. *Naționalitatea și patriotismul nu stau în numele unora și al altora, nu se slăbesc cu critice literare și nu se întăresc cu fetișismul persoanelor.* Norocire că în Moldova se găsesc critici, adică oameni cari se uită înapoi, să vadă ce au făcut pedanții, și se uită înainte, să vadă ce vor mai face pedanții, și în care râpă de ridicul ne vor arunca; fără dânșii, România ar fi o adunătură de pedanți de tot soiul ce s'ar socoti oameni mari cari

---

6) Numai pe simplul cuvânt al concetățenilor săi;
7) Dreptul.

s'ar sui în toate zilele la Capitol să se ureze unii pe alții, că au scăpat România: Se aude gâgâitul gâștelor... dar Camilii nu se zăresc!

Corespondentul din Zărnești[8]) se întreabă, de ce Moldovenii nu se apucă de cei ce șed de una sută cinci zeci ani în fruntea mesei, sau de fiii lui Israil[9])...? și s'au apucat de dăscălașii din Ardeal. Românii din Zărnești nu știu ce sunt instituțiile țărilor, până acum ei nu au avut prilej a se ocupa de aceste cvestii, și cred că se suflă pe ele cum nu s'ar sufla în borș... Nu știu iubiții noștri frați că fruntășia[10]), subt o numire sau alta, e plecarea sufletului omenesc, și că numai nenorocirea poziției fraților noștri i-a ferit până astăzi de fruntășie. Moldovenii și Muntenii sunt mândri de fruntașii lor, că sunt un rod a vieții politice și comerciale de cinci sute de ani. Duhul fruntășiilor se poate preface, dar fruntășia nu poate pieri decât cu societatea, și de aceea am zis că Ardealul e o închipuire moartă, pentrucă a trăit afară de societate și s'a luat în dragoste cu sisteme afară de viează. Dar oare Zerneștenii nu caută astăzi cum ar ridica și ei o fruntășie să o opue fruntășiei Ungurilor și fruntășiilor altor neamuri; oare ilustrațiile literare de acolo nu fac o fruntășie ce va ridica fruntășia socială, oare Zerneștenii nu sunt mândri într'atâta că

---

[8]) Corespondent al „Gazetei Transilvaniei" cu care polemizează aici Russo; [9]) Strâns în cleștele argumentelor lui Russo, corespondentul se întrebase, încercând, ca atâția alții, eterna diversiune cu Evreii, de ce se ocupă Russo de Ardeleni și nu de... Evrei? Russo, după cum se poate vedea puțin mai departe, îi răspunde punând cu mult bun simț problema conlocuirii Evreilor cu Românii; [10]) Elita.

cinstesc în preoţii lor deşertăciunile lumeşti, care nu le dorim în preoţii noştri?

Pentru fiii lui Israil mărturisim că este o faptă înţeleaptă a nu se apăsa; suntem de aceia cari chiemăm pentru dânşii îngrijirea, dreptatea şi dreptăţile toate... Ori subt ce chip şi pretext se arată apăsarea în lume, tot strâmbătate se chiamă; acei cari ridică la sarcinele ţării trebue să aibă locul lor la bunuri şi la folosuri — precum Românii se despart în Români ortodocşi şi Români catolici, vor fi şi Români Israeliţi; şi patria va câştiga fii mai mulţi. Exclusia[11]) nu are simpatiile noastre, şi am văzut cu părere de rău că, în organizarea unei societăţi, pentru îndemnarea şi agiutorul învăţăturii tinerimii, societatea îşi păstrează banii şi simpatiile numai pentru tinerii români, ce-şi dovedesc baştina. Am fi dorit ca agiutorul să se întindă la tot pământeanul fără osebire de lege sau de viţă. Educaţia, ocrotirea obştească, egalitatea morală şi civilă, împărtăşirea la toate şterg baştina şi dau locuitori buni şi îndatoriţi. Principatele au a mulţămi cârmuitorilor lor că toleranţa, giumătate înscrisă în coduri, a fost întreagă în aplicaţie; şi ne mirăm că Ardelenii emancipaţi de abia să nu cunoască principiul evangelic al toleranţei şi să strige războiul!

[11]) Exclusivismul, atitudinea de-a nu accepta decât numai ceeace-ţi convine ţie.

PIATRA TEIULUI

PIATRA TEIULUI

Legenda aceasta, tradusă de Mihail Sadoveanu după originalul franțuzesc care se găsește în păstrarea Academiei Române împreună cu celelalte scrieri ale lui Russo, e subintitulată de autorul ei „Fragment dintr'o călătorie în Munții Moldovei".

Russo, care, în timpul șederii sale în Elveția ca student, a cutreierat satele și munții acelei țări cu mult interes, după ce se întreabă dacă toți cei care au pornit să viziteze țările Europei și chiar „Lumea Nouă" n'ar fi trebuit să caute a cunoaște mai întâiu frumusețile propriei lor țări, își propune să viziteze Munții Moldovei și, după ce face lucrul acesta, se arată încântat de pitoreștile locuri pe cari i-a fost dat să le vadă.

Povestea „Pietrii Teiului", pe care i-a povestit-o un muntean chipeș și vioi, se integrează perfect în relatarea acestei călătorii, cu care prilej Russo își notează impresiile sale cu privire la firea țăranului dela munte, liniștit, cumpănit, domol la vorbă și cu temeiu în ce spune.

Și de astă dată, Alecu Russo se vădește un cunoscător al aspectelor pitorești numai, din păcate, ale țăranului și satelor noastre.

Mai aproape decât mulţi alţii, e adevărat, de lumea satului moldovenesc, el nu-i vede, totuşi, mizeria cruntă pe care i-o imprimase moşiero-boierimea vremii sale şi cea de mai înainte.

PIATRA TEIULUI

. . . .

III

Am auzit deseori oameni comparând Carpaţii noştri cu munţii Şviţerei[1]), deşi cei cari spuneau asta nu au văzut niciodată, nici măcar în vis, frumoasa Elveţie. Eu ce să spun? Intr'adevăr munţii noştri sunt frumoşi, măreţi, arătând mii de vederi, pitoreşti, dar singuratice, care-ţi plac numai dacă eşti într'adevăr îndrăgostit de aşa ceva, şi acoperite de vălul acela nebulos de melancolie, care alcătueşte deosebirea peisagiilor noastre, vederi, dar nu tablouri largi, puncte când strânse şi încadrate parcă anume, când desfăşurându-se în depărtare cu păşunile lor grase, aşa cum natura le-a sămănat în Elveţia. Este şi măreţie şi sublim în culmile care se înalţă încununate de brazi întunecoşi, cu coastele mâncate de şuvoae, care acopăr văile de stânci şi ruine, dar nu-i măreţia Alpilor. In faţa acestora ochiul rămâne uimit, judecata neputincioasă. In faţa munţilor noştri sufletul se lasă dus de visare: ca 'ntro elegie fără sfârşit. Pare'ai vedea măriri căzute, ori suflete rănite de atingerea lumii, care au încercat dezamăgirile vieţii.

---

1) Elveţiei.

Am crezut multă vreme cu mulţi oameni că drumurile, călătoriile, înveselesc. Astăzi cred dimpotrivă că întipăresc în sufletul nostru un fel de simţire de nedesluşită şi atrăgătoare tristeţe. In trăsură, plecat puţin pe-un cot, îmi place să-mi aţintesc ochii în zări. In mişcarea regulată, toate amintirile îmi vin una câte una. Mă cufund în trecut şi visez la zilele duse. Toate micile întâmplări care alcătuesc viaţa unui om se desfăşură domol. E un farmec viaţa aceasta de oboseli şi de lene, de mişcare şi de somn, care învederează sistemul lui Xavier de Maistre, în care trupul nu-l simţeşti decât după câteva zguduituri mai tari ale căruţei, în care omul blând legănat soarbe aerul cu plăcere şi-şi deschide sufletul impresiilor pe care i le stârnesc icoanele ce se perindă: o vedere veselă îl face să râdă; o stâncă cumpănită deasupra unei prăpăstii, un brad străvechiu pe care braţul vijeliei l-a desrădăcinat, şi care îşi întinde ramurile pe pământ ca un atlet învins, îl umplu de melancolie.

Călătoriile în Moldova, la munte mai ales (căci la şes, civilizaţia s'a amestecat în toate), samănă cu hagealâcurile[2]) la Meca, ori cu acelea pe care odinioară creştinii cuvioşi le făceau la locurile sfinte. Se fac totdeauna în caravană mare, cu caii încărcaţi de merinde, cu oamenii înarmaţi cu puşti şi cu pistoale, cu săbii şi iatagane. Din vreme în vreme vezi pe câte un călător întârziat ocolind coasta unui munte, căţărându-se pe piscul unei culmi, ori trăgându-şi calul de căpăstru la un coborîş. Apoi toţi drumeţii din convoiu veseli, vorbind, râzând, fumând, îşi trec de-a călare din mână în mână o

[2]) Pelerinagiile, călătoriile făcute de credincioşii mahomedani.

ploscă cu băutura aceia aşa de înviorătoare care se chiamă rachiu, şi care e aşa de trebuitoare şi aşa de obişnuită în munţi. O observaţie prea adevărată şi al cărei temeiu dovedeşte o patriarhală moştenire din vremile cele vechi şi bune, care pare născută firii Moldovanului, este aproape egalitatea care domneşte pe drum între stăpâni şi oamenii lor. In călătorie, la noi, caşi robii celor vechi în vremea Saturnalelor, cei mici au dreptul să înceapă vorba, să facă observaţii, să râdă, să-şi amestece glumele şi sudălmile cu cele ale stăpânilor, cu o încredere de copii răsfăţaţi. Intorşi acasă, toate intră în obişnuita rânduială, fără ca această binevoitoare slobozenie[3]) să fi adus atingerea respectului şi supunerii. Lămuriţi şi dumneavoastră cum vă place de unde vine asta.

Când caravana ajunge la un izvor, toţi călătorii descalecă, şi de data aceasta cu erarhică rânduială — dobitoacele mai întâi, apoi stăpânii, după aceia ceilalţi oameni, îşi potolesc setea. Iar când întâlnesc o munteancă rotunjoară, rumănă ca o răsură, încălecată bărbăteşte pe căluţul ei, toţi cu veselie îi răspund la prietineasca salutare, adăogând ş'o glumă în doi peri.

In ţinuturile aceste primitive şi sălbatice, şi omul are ceva deosebit. Nu vezi aici mijlocul gros şi spinarea adusă a plugarului, nici încetineala adormită a ţăranului câmpiei. Munteanul e sprinten, potrivit în legăturile lui, mai mult muşchi decât carne, vesel din fire, glumeţ şi plin de pătrundere. Obiceiurile sălbatice se potrivesc cu îmbrăcămintea lui. E violent, zgomotos, încăpăţânat până la răscoală şi iubitor mare de rachiu. De-o energie grozavă, to-

[3]) Libertate.

tuşi uşor il îmlădiezi când ştii să-l iai cum trebue. Muntenii totdeauna au avut în Moldova faima de zurbagii. Chiar azi, când stăpânirea i-a strâns mai de-aproape, şi tot sunt încă departe de liniştea locuitorilor de la şes. Vecinătatea graniţei le-a uşurat totdeauna îndrăzneala. Dacă un propietar vrea să pedepsească pe cineva, omul, în timpul nopţii, mânându-şi de dinapoi vitele, trece dincolo! Aşa încât ei se poartă ca de la egal la egal cu suprefectoraşii de plasă. Ciocnesc un pahar cu Cazacii, a căror sabie şi galoane roşii le au în mai mare cinste. Afară de propietari, tuturor celorlalţi oameni care ar veni între ei, fără deosebire, le spun *ciocoi*. Deosebesc numai pe cei îmbrăcaţi cu vechile straie moldoveneşti, care au multă trecere nu numai pe lângă munteni, dar şi pe lângă ceilalţi locuitori ai ţării. Hainele acestea le privesc altfel, le respectează: amintirea lor e încă vie, şi afară de asta au ş'o prejudecată, care leagă hainele acestea de adevărata boerie.

In deobşte munteanul e frumos, cu privirea îndrăzneaţă. La dânsul nu întâmpini supunerea plugarilor. Pe lângă aceasta e şi mare vorbitor. De altfel ca pretutindeni în Moldova, fiecare sat îşi are cârmuirea lui. Cu toate că sunt destul de filozofi în ceia ce priveşte preoţii, totuşi aceştia au cea mai mare înrâurire în afacerile satelor. Sălbatici ca şi băştinaşii Americei, muntenii aceştia niciodată n'au pierdut din vedere codrii lor şi piscurile nouroase, şi în limba lor simplă zic capitalei noastre *Satul lui Vodă*. Spunea un bătrân cu barba lungă unui târgoveţ cu pantaloni şi redingotă: „Voi, ciocoii, veniţi în munţii noştri să ne înşelaţi şi să ne furaţi, după aceia vă duceţi în Satul lui Vodă şi vă faceţi case

aşa de mari încât de pe ele poţi ajunge cu mâna la cer".

Munteanul e mare iubitor de chefuri lungi, cumătrii şi nunţi. La un asemenea prilej, ulcioarele de vin şi măsurile de rachiu, rachiu stricat, două părţi tutun şi una piper, trei zile umblă din mână în mână într'o grămădire deasă de bărbaţi, femei şi copii. In voia bună a chefurilor acestora să cercetezi firea munteanului. După ce tinerii s'au săturat de jucat mândrele danţuri naţionale, — împresură cu toţii pe cimpoiaş ori pe bardul muntean cu scripca ştirbă şi cu arcuşul de el alcătuit, — lăutarul care, ca şi trubadurii de odinioară, umblă din sat în sat, din crâşmă în crâşmă, din petrecere în petrecere, şi pentru un adăpost, un pahar de rachiu şi puţintică plată, zice cântecele bătrâneşti ale haiducilor de demult. E ca o legătură de dragoste între cântecele de vitejie şi mulţimea care ascultă cu luare-aminte. Adesea, în clipe de înălţare, sunete dumnezeeşti prin măreţia şi melancolia lor se prelungesc pe strunele vechi, ca ecouri în văi, şi o lacrimă se prelinge din ochii vicleni ai lăutarului. Poezia aceasta feciorelnică a baladelor noastre populare e în adevăr sublimă. Din cântecele acestea, din poveştile acestea în stihuri, izvorăşte ca o mireazmă a ţării, o mireazmă veche răspândită pe întregul pământ moldovenesc, în ele găseşti obiceiurile bătrâneşti şi simţeşti farmecul nespus al cernitelor ei zile. Cântecul cel mai cu nume azi e al lui Chetraru. La partea aceia aşa de mare şi de naivă, unde un drumeţ întreabă:

Cine trece 'n lunca mare
Cu trei rânduri de pistoale
Care strălucesc la soare?

Ion Chetraru călare,
Din ținutul Neamțului, ş. a.

ascultătorii, între cari s'ar găsi la nevoie o sută ca Chetraru, întovărăşesc cântecul lăutarului cu glasuri murmurate. Iar alăuta sună mai duios, cântăreţul lasă să-i cadă pe ochi pletele lungi, şi întovărăşesc în tact, ca într'un suspin dureros, cântarea monotonă.

Printre toţi ţăranii dela munte, locuitorii dela Hangu se deosebesc prin bogăţia, cinstea şi liniştea lor. Satele cele multe aşezate pe amândouă malurile Bistriţei, întinderea, numărul oamenilor, au făcut nume mare acestui ţinut, şi numele de Hangan, e un nume obştesc pe care-l poartă toţi muntenii, şi chiar mocanii din Ardeal, care vin să ierneze cu turmele la şesuri. Hanganul, cu deosebire de ceilalţi fraţi ai lui, e liniştit, cumpănit, domol la vorbă şi cu temeiu în ce spune.

. . . .

In munteni vezi pe băştinaşii dintru început ai ţării: au în vinele lor sânge scitic. Trupul, trăsăturile vioaie ale feţei, fruntea mică, asprimea vorbirii şi o mulţime de cuvinte care n'au curs decât printre dânşii şi a căror obârşie e pierdută; — apoi multe obiceiuri deosebite de ale plugarilor, moravuri mai poetice, o grămadă de eresuri şi de poveşti pe care din străvechi le păstrează şi pe care le amestecă cu rânduelile şi ideile creştineşti, — dovedesc aceasta.

IV

O frumoasă şi sălbatică înfăţişare are şesul lung care porneşte dela Buhalniţa şi se pierde dincolo

de satul Hangu, — mărginit de doi munţi între cari curge Bistriţa. Mai largă ori mai îngustă pe măsură ce munţii se depărtează ori se apropie, Bistriţa, urmându-şi pornirea capriciilor ei, când izbindu-se de o stâncă zvârle în snopi argintii valurile-i spumate, când urmând un povârniş mai domol, îşi rostogoleşte în solzi pânza scânteietoare; apoi, măreaţă, bătând molcom cu undele ei ţărmurile înflorite, fuge la vale scăldând cotiturile coastei printre ogoare, fânaţuri ori poeni, ducându-se să deştepte aiurea alte ecouri. De pe o piatră, rătăcită în mijlocul apei, ori de pe ţărmul pe care-l scaldă ea, mii de paseri mărunte cu penele negre lucind, şi cu guşa albă, cărora oamenii din partea locului le zic *pescari*, se cufundă, necontenit, şi ies pe luciu bătând din aripi. Domn între toate măgurile care alcătuiesc parcă în juru-i o strajă de onoare, Ceahlăul măreţ, care şi-a păstrat dela Daci numele de botez, cunoscut abia în câteva colţuri întunecoase ale geografiei moderne sub numele de muntele Pion, îşi înalţă capul pleşuv către soare şi răspândeşte apoi în juru-i cu dragoste bogăţiile bătrânelor lui coaste înverzite, până la câmpia pe care între toate parcă o iubeşte — ca pe o fiică mai mare a lui.

Stranie ursită a lucrurilor: ca şi oamenii, lucrurile neînsufleţite au aceiaşi soartă. Din pricină că vederile acestea n'au avut pictor, nici poet, pentrucă itinerarii mincinoase n'au arătat artiştilor amatori cărări necunoscute spre locuri feciorelnice şi sălbatice, atinse numai de paşii sfioaselor căprioare, a sperioşilor cerbi şi a pletoşilor ciobani, din această pricină nici poeţi, nici pictori, nici călători n'au venit să le salute.

Frumos în frăgezimea şi tinereţea lui, desfăcân-

du-se pe nesimțite de la poalele Ceahlăului, șesul larg al Hangului se desfășură cu ogoare bogate, cu livezi verzi, cu sate pitorești, tăiat ici-colo de ațe subțiri de apă cu dulce murmur, care merg să sporească limpezile unde ale Arvei moldovenești. La stânga se înalță, cu gingășie tăiat, un runc verde, întâia treaptă a Ceahlăului, ascunzând văilor capu-i pletos, care, văzut de la depărtare de 80 de leghe, samănă cu zidurile fabulosului turn al lui Babel! La dreapta Bistriței culmi acoperite cu pășuni, pe care pasc sute de turme, se ridică trepte-trepte făcând loc la râpe adânci, albiile obișnuite ale șovoaelor mânioase, care lasă de obiceiu pe urmele lor sfărâmăturile zmulse munților și pădurilor, și se împreunează deasupra Hangului la trecătoarea Dealul-Doamnei, — zisă așa pentru același lucru pentru care singurului drum de trăsuri care trece prin aceste ținuturi i se zice drumul Domnitorului, în amintirea călătoriei pe care Măriile lor au făcut-o pe aici. Molatic și parfumat, ca o frescă, — legănat parcă de șovoaele lui, țărmurele stâng al Bistriței îmbrățișă cu dragoste largile poale ale Ceahlăului, și adună parcă capricios, la o cotitură depărtată, satul Răpciuni — unde câteva căsuțe albe se adăpostesc la umbra brazilor cari le-au văzut înălțându-se. Râul, oglindind piscurile care-l înconjoară, ca un brâu înflorit și larg îi încinge mijlocul. Ușoară ca o săgeată, o plută — schelet întocmit din coastele bătrâne ale munților, — se răpede în salturi pe povârnișul apei, și ecoul valurilor și ecoul glasului aspru al cârmaciului care duce pluta se pierd în depărtări. Apoi când soarele își grămădește focurile în văi, când ogoarele și fânațurile, cetinele coastelor împădurite și crucea de alamă a unei umile chinovii, scânteiază, și când zarea se tulbură

şi împrăştie pe munţi vălu-i de aburi, te crezi ca'ntr'un vis al închipuirii, în care dormind uşor, sufletul singur parcă se bucură, şi se lasă dus ca de o leneşă voluptate.

Dacă nu vrei să urmezi drumul mare, ci treci podul îndrăzneţ aruncat peste Bistriţa aproape în faţa curţii boereşti, dai prin frumosul sat Răpciuni, zâmbind în verdeaţă; şi după ce ai lăsat în stânga într'o întunecată adâncătură săhăstria dela Hangu, care în veacul nostru prea pozitivist nu mai e cercetată decât din nelegiuită curiozitate, apuci pe malul Bistriţei şi mergi în drept cu drumul cel mare care urcă şi coboară, se pierde şi se arată iar urmând frământările munţilor sterpi în care e săpat. Priveliştea se schimbă şi după ce ai trecut prin vad Bistricioara mâloasă şi iute care-şi cară din ţara ungurească undele, după ce ai lăsat îndărăt sătişorul Călugăreni, poteca nu mai înfăţişază deoparte decât o râpă adâncă, care se prelungeşte până la apa tăcută şi rece, largă şi verzue aici, şi de cealaltă parte un clin răpede. Ş'aici, printr'un capriciu, muntele împădurit din stânga se trage domol îndărăt alcătuind un arc regulat, şi Bistriţa aruncându-se deodată de partea ceastălaltă, cu un vuet adânc, închee cercul cu zidurile înalte ale râpei ei drepte.

Cam la trei bătăi de puşcă, în faţa unei adânciturі, unde din nou cele două râuri vrăjmaşe se apropie, se zăreşte stând drept, căruntă ca un turn singuratic, o stâncă uriaşă care pare că răsare din şes şi se zvârle îndrăzneaţă spre ceruri. O ramură săracă de teiu, pe care o clatină vântul, se caţără pe creasta ei. Inaltă de patruzeci de picioare, aşezată pe o temelie rotundă, potrivit tăiată, mulţi călători, ca şi mine, la întâia ocolire, o vor lua de

departe drept o clădire îndrăzneaţă rămasă din străvechi vremuri; dar când te uiţi la aşezarea ei în şes, departe de mai mult de 500 de paşi de orice înălţime, când i-ai pipăit cu mâna cremenea dintr'o bucată în crăpăturile căreia vremea a aruncat un fel de muşchiu gălbui, rămâi tăcut şi mic în faţa măreţului uriaş; ai de aface parcă cu una din stâncile scăpate din mâinile Titanilor trăsniţi, ori chiar cu un Titan ameninţând iarăşi Olimpul, supt o nouă formă. La treizeci de picioare de la pământ, o muche mai eşită a stâncii alcătueşte ca un fel de cerdac, deasupra căruia se înalţă creasta, puţintel încovoiată şi încununată de o mladă plecată de teiu, care a şi dat pietrei numele lui, mai mult spre a face să se uite alt nume grozav, pe care ciobanii nu-l rostesc decât în şoaptă şi făcându-şi cruce ca buni creştini.

Ca un adevărat „turist" care a cercetat Şviţera, ţara turnurilor, şi ca un om care ştie pe de rost pe Dumas, descălecai răpede de pe cal şi scoţând din buzunar cuţitul, spre marea uimire a însoţitorilor mei şi a unui sătean care se alăturase de noi, zgâriai pe zidul curat un nume necunoscut.

— Boierule, strigă ţăranul zvârlindu-şi în sus căciula de oaie, nu vezi colo, lângă rădăcina teiului. ceva care seamănă cu un baltag?

— Unde, voinice? Colo, sus? Nu văd nimica.

— Nu se poate boierule; este.

— Ei, şi ce lucru grozav e coada aceia de baltag?

Săteanul mă privi c'un fel de batjocoră, pe care o ghiceam supt respectul pe care ţăranii îl arată de obiceiu boierimii, — şi batjocura se vădi mai ales în titlul pe care mi-l dădu el după aceia:

— Domnule, urmă el, pot să-ţi spun în două vorbe istoria mănunchiului aceluia pe care eu şi

toţi muntenii îl vedem. A fost odată în munţii noştri un voinic între voinici, groaza graniţelor; ispravnicii, zapciii, cazacii lor şi toţi ciocoii îi ziceau hoţ, iar ciobanii îi ziceau „Vasile cel mare". După ce Vasile cel mare — (pe capul lui se pusese 1000 de galbeni) — schimba câteva focuri de puşcă cu ispravnicii, după ce prăda vre-un călugăr bogat şi pustia câteva sate ungureşti la graniţă, după ce spărgea o mănăstire şi dobora cu baltagul lui ascuţit pe vre-un cazac încăpăţinat, — venea cu tovarăşii lui aici lângă piatra asta, şi se luau la întrecere, să vadă cine-a zvârli mai sus baltagul. Intr'o zi bărdiţa s'a înfipt în capul uriaşului, ş'a ramas în ramurile teiului; şi acolo-i şi astăzi!

Mă prefăcui c'o văd, — dar ciceronele meu vedeam eu că nu mă iertase.

— Ia ascultă, voinice, începui eu iar, după o tăcere lungă şi tot privind stânca, după ce toate celelalte forme fuseseră împlinite; poţi să-mi spui de unde a venit piatra asta pe pământul Hangului, — căci, după cât mi-i socotinţa, n'ei fi adus-o dumneata ?

— Ferească Dumnezeu! strigă omul cu nevinovăţie, făcându-şi cruce.

— Atunci de unde-i ?

— Apoi când te-i sui pe Ceahlău, ai să vezi dumneata singur de unde a fost smultă, de o altă mână, nu de-a mea.

— Şi altceva nu mai ştii despre dânsa?

— Ba da, domnule, cum nu?... dar... Şi munteanul se scărpină după ureche.

— Ei, spune...

— Apoi asta-i istoria necurată, şi popa nu ne lasă s'o spunem....

— Ia ascultă, prietine, tare-aşi vrea să aflu ce nu

te lasă popa să spui; uite banul ista, să-l dai popei să-ţi citească o moliftă, şi istalalt ca să mă pomeneşti, când îi cinsti un pahar de rachiu...

— Atuncea îngădue să-mi fac întâiu cruce, căci, vedeţi dumneavoastră, istoria asta i-o istorie grozavă pentr'un creştin, pentru un locuitor din valea astă pe care o hrăneşte Bistriţa...

— Bine, fă-ţi cruce, dar grăbeşte-te...

M'am lungit în iarbă, cu capul răzimat de stâncă, cu luleaua în mână şi cu ochii îndreptaţi spre câşma pitorească din Gura Largului, şuvoiu lat şi mânios pe vremea dezgheţurilor, care se lasă în vale dintr'un gâtlej întunecos, bântuit noaptea — zic muntenii — de duhuri necurate, care se arată drumeţilor întârziaţi.

Daco-Romanul — căci acumai-i hotărît că noi suntem un amestec de urmaşi ai Romanilor cu coborîtorii lui Decebal — işi duse mâna la cuşma uşor plesnită într'o parte la vârf, aşa cum se vede într'un tablou al domnului Asachi, primi banii, îi puse cu grijă, după ce-i privi şi pe faţă şi pe dos, în chimiru-i larg, şi se pregăti în picioare să-mi spue povestea.

Era un flăcău frumos munteanul, subţire'n mijloc, cu pieptul păros descoperit; ochii îi scânteiau de viaţă şi cutezare; de pe capu-i ras de trei degete deasupra frunţii mici şi uşor încruntate, scăpătau plete lungi castanii care cădeau pe umerii lui largi. Faţa-i sălbatică era deschisă ca la toţi oamenii de la munte, cu un zâmbet amar totuşi, care nu se vede numai la munteni, ci la toţi ţăranii Moldovei. O pornire firească ori o amintire le pune această pecete. Un chimir lat de piele de căprioară, cuprinzând tot ce este trebuincios munteanului: un cuţit frumos, o lulea, o pungă şi un amnar lung legat de

cingătoare c'o curăluşă ori un lanţujel de fier, — strânge în jurul coapselor o cămaşă lungă, cu mânici largi, cusută la gât cu arnici felurit colorat, şi căzând peste iţari groşi. O traistă cu merinde i-atârnă de gât, opinci, un baltag şi un suman scurt, aruncat în voe pe umăr, îi întregeau îmbrăcămintea. Nu-i asta oare o îmbrăcăminte primitivă, pitorească şi îndămănoasă, obiect de mirare pentru rarii călători cari ne cercetează? Căci totul e nevinovat, simplu şi frumos în poporul acesta incult: el însuşi şi obiceiurile-i de om primitor şi cu inima deschisă, credinţele-i şi eresurile-i din vremi păgâne amestecate cu tainele creştinismului, viaţa-i aspră şi zbuciumată, bunul lui simţ, cu învăţăminte cuminţi, pe care, deşi lipsit de învăţătură, i-l dau obiceiurile patriarhale, tradiţiile din vremuri mai bune şi deprinderile-i libere. Nu-i oare ruşine ca nişte străini să-şi fi aruncat mai întâiu ochii asupra poporului nostru, pecând ai noştri petrec copiind pe străini şi calcă în picioare şi nu bagă în samă o comoară aşa de bogată ?

E cu neputinţă să dau simplicitatea energică a vorbirii Daco-Romanului, ale cărui plete aruncate pe spate fâlfâiau în voia unui vânt uşor, venind dinspre Bistriţa. Vorbirea Moldovanului e scurtă caşi a latinului, vioae şi înflorită, cu amestecu-i de idiome scitice. A încerca să traduci dintr'o limbă, înseamnă să abaţi un pârău din albia-i de muşchiu; în canalul curat săpat, apa nu mai are murmurul de altădată, nici adierile-i singuratice.

V

Când soarele rumeneşte piatra aceasta întunecată, ori o păsărică fără grijă cântă pe o ramură subţire

a teiului deşteptarea zorilor, noi trecem pe aici fără grijă, şuerând. Dar când umbra umple încet-încet văile, şi muntele în limba lui spune poveşti tainice brazilor bătrâni, iar Bistriţa înainte de a adormi îşi suspină rugăciunea de sară, — atuncea din coastele uriaşului scapătă vuete adânci, glasuri nelămurite, blesteme grozave, ca la o beţie mare, şi crâşniri de dinţi care înspăimântă împrejurimile. Chiar Ceahlăul răspunde înăbuşit; râsete de spaimă, ca cele ale pedepsiţilor din iad, deşteaptă în cutremur toată suflarea... şi la lucirile focurilor ciobanii văd tremurând cum se înalţă o stafie uriaşă. Apele Bistriţei fierb şi bat înfiorate ţărmurile cu spumă sângerată, mugesc vânturile, brazii îşi înconvoaie crestele mândre, fiarele urlă 'n codri, şi luna pălită se ascunde dincolo de zări...

— Pentrucă vezi dumneata, domnule, piatra asta-i piatra dracului!

— Cum a dracului? Dar atunci de ce-i zice a teiului?

— De ce? Odată, un cioban vrednic, cum se găsesc mulţi prin părţile noastre, şi-a pus în gând să scape stânca din ghiarele necuratului. Intr'o bună zi, şi-a luat baltagul pe umăr, şi-a pus în glugă merinde pe o săptămână — şi a coborît, s'a dus în pădurile dela şesuri. De acolo a adus un puiu de teiu, care prin munţii noştri nu se află. Şi după ce a dat la pământ brazii cei vechi care împresurau pe atuncea stânca blăstămată, s'a aburcat voiniceşte până deasupra. Căţărându-se de crengi, înţepenindu-se cu mânile şi cu picioarele, a răsădit sus teiul, — dar jos nu s'a mai coborît... Mlada a prins rădăcină, dar de atâtea veacuri iaca aşa cum o vezi, tot închircită a rămas...

— Ei și ce s'a întâmplat cu ciobanul?
— Nu se știe, domnule.

. . .

In vremea de demult, oamenii uitaseră înțeleapta viață a părinților, părăseau slujba Domnului și trăiau în ticăloșie și nelegiuire, uitând până și de pedeapsa dintru început dată de Dumnezeu. In vremea aceia Diavolul s'a dus într'o zi la Dumnezeu. Domnul l-a primit cu toată cinstea, așa cum se cuvine să se poarte între ei cei mari. Căci adevărat e că Dumnezeu e stăpânul cerului și al pământului — dar Diavolul se luptă și el pentru stăpânirea pământului cu vrednicie, și chiar și domnește el în lume s'o poartă cum îi place, iar Dumnezeu e stăpân numai cu numele, și are dreptul să orânduiască mersul vremii, primăvara, vara și celelalte, în care, de altfel, și Diavolul își vâră coada destul de des. Amândouă măririle purtau pe față pecetea grijilor și îndeletnicirilor lor. Dumnezeu era cu obrazul întunecat din pricina nelegiuirilor din zi în zi mai mari ale oamenilor, ochii însă-i erau plini de bunătate și era gata să erte. Iar diavolul sta dârz și 'nțepat zâmbind cu răutate, căci trebile lui mergeau mai bine decât oricând, și în împărăția lui furnicau ispravnicii, zapciii, ciocoii și alți oameni de toată mâna. S'au pus la masă, și după ce-au băut acolo câteva paliciuri de vin de Cotnari și de Odobești, li s'au mai descrețit frunțile, și au prins a vorbi de una, de alta.

— Doamne, zice Diavolul, umplându-și a patra oară paharul. Ferice trebue să fie țara unde se face vinul ista de Cotnari.

— Nu prea, răspunde Domnul, abia acuma începe să se desmorțească, dar i-a merge mai bine după cât nădăjduesc.

— Hei, şi istalalt vin de Odobeşti nu-i rău, are dulce miroaznă.

Au mai cinstit ei aşa câteva butelci, după aceia au prins să vorbească politicale — aşa precum se obişnueşte la mese boiereşti. Dumnezeu se jăluia de orbirea oamenilor, de stricăciunea tuturor de sus până jos, de minciună, de lene, de făţărnicie — căreia boerii îi zic „politeţă", — de neruşinarea femeilor, de sgârcenie şi destrăbălare, de îngâmfarea care se razimă nu pe destoinicie, ci pe parale. Iar Diavolul dimpotrivă arăta — şi ştia el de ce — că toate merg strună şi că tocmai omenirea e cel mai de căpetenie lucru pe care l-a făcut Dumnezeu pe lume. După cum se ştie, smerenia nu prea-i partea Diavolului. Cam ameţit de băutură, a început să strige:

— Ştii ce, Doamne? Măria-ta eşti prea bun, de te mai necăjeşti cu asemenea ticăloşi...

— Da, meştere Satana, ticăloşi cât vrai, dar sunt copiii mei.

— Halal copii, n'am ce zice. Dar mai degrabă-s ai mei, căci deşi le-ai trimes potop, războae şi arhangheli, ei mai degrabă urmează sfaturile mele.

Dumnezeu a tresărit, apoi a spus cu linişte:

— Tocmai asta mă mâhneşte mai mult.

Diavolul deocamdată n'a răspuns nimic, ochii lui însă scânteiară năprasnic. Cu glas tremurător şi prefăcut vorbi:

— La urma urmei, Stăpâne, toţi oamenii aceştia sunt nişte nemulţămitori şi nişte răi. Ia uită-te cum merge lumea, bisericile cad în risipă, călugăraşii se duc, şi popii nu mai cred; Duminica nu se mai înalţă tămâe la cer. Să fiu în locu-ţi, Stăpâne, le-aşi arăta eu — le-aşi trimite iar ca 'n vremurile vechi, o pedeapsă, să le vie mintea la loc. Ştii, Doamne, că

mie îmi place să te slujesc. Dacă bine voeşti — pot să mă însărcinez cu pedepsirea oamenilor.

Diavolul, potrivind ura pe care o are el asupra neamului omenesc cu tăcuta mâhnire a lui Dumnezeu, voia să-şi potolească ura aceasta zdrobind pe oameni. Pe puterea lui punea el mare preţ.

— Ei, Stăpâne, zice iar, văzând că Domnul tace, ce zici? Primeşti?

— Primesc, răspunde Dumnezeu, dar c'o tocmeală.

— Bine, să vedem.

— Dacă nu-i izbândi, să nu ceri ajutor dela mine.

Diavolul zâmbi cu dispreţ.

— Asta — jur.

— Pe ce, jupâne Diavole ?

— Chiar pe mine, Stăpâne.

Diavolul să socotea măreţ în clipa aceasta, şi obrăznicia lui sporea.

— Mai mult chiar — adaose el — eu ţi-oiu pedepsi pe ticăloşii aceştia, chiar fără să mă slujesc de toate puterile mele.

Şi grăind, apăsa asupra vorbelor acestora.

— Da ştii tu, jupâne Satana, că eşti cam lăudăros pe ziua de azi?

— Se poate, dar e aşa cum spun eu.

— Nu cred.

— Cum?

— De ce mijloace vrei tu să te slujeşti?

— De unul singur, de potop.

— Ia lasă, dragă, oamenii nu se mai tem de apă, de când au iscodit vapoarele... Potopu-i lucru vechiu.

— Tare bine, îl întineresc eu.

— Ia ascultă, îţi mai spun încă odată, că n'ai să faci nimic.

— Ba mă pun rămăşag că fac.

— Pun şi eu prinsoare că nu faci.

— Bine, dar pe ce ne prindem?

— Ascultă, zice Dumnezeu, mă ştii darnic şi blajin. Toţi au slăbiciuni — şi slăbiciunile tale sunt obrăznicia şi o fudulie fără pereche. Dacă pierzi rămăşagul, ai să rămâi ca şi până acuma; dacă câştigi, uit tot ce s'a petrecut între noi şi te fac iar mai mare peste îngeri.

Atunci, cu neruşinare, Satana a slobozit un râs prelungit; şi oamenii de pe pământ socotiră că a tunat în ceruri.

— Ia ascultă, jupâne Satana, ştii că eşti obraznic?

— Mă rog de ertare, Stăpâne, dar la noi în iad, uiţi cum să te porţi cu lumea.

— Atuncea adă-ţi amintea de-acu înainte.

— Iartă-mă iar, stăpâne, dar pe când hotărîm ziua?

— De azi în trei zile.

— Tare bine; am două zile şi douăzeci şi patru de ceasuri fără câteva clipe, — mai mult decât îmi trebue.

După vorbele acestea întovărăşite de un zâmbet drăcesc, Satana şi-a luat rămas bun dela Dumnezeu, şi desfăşurându-şi aripele uriaşe îşi dădu drumul în văzduh, şi se duse să stee de vorbă cu nişte filosofi fără nici o para în pungă, care cu orice preţ voiau să aducă pe pământ bunătatea din vremurile vechi, şi mai ales râvneau împărţirea bunurilor.

Ş'a treia zi, noaptea, era vreme de furtună şi munţii păreau că se clatină din temelii. Vuetele văilor se amestecau cu mugetele tunetului; prin pânza luminoasă şi răpede a fulgerelor, cădea ploaia cu găleata. Şuvoaele crescute deodată se rostogoleau din măruntaele munţilor, mânioase; în drumul lor nebun şi rătăcit duceau bucăţi de stâncă şi brazi întregi, dezrădăcinaţi de vijelie. Zgomotând cu grozave

răsunete, brazii pârâiau în codri, dărâmaţi ca supt lovituri de secure, şi vântul prăvălit în hău mugea cu îndrăcită mânie.

Dar încet-încet furtuna se domoleşte, ploaia conteneşte. Luna, gânditoare şi mâhnită, ca o mireasă părăsită, îşi mişca încet faţa argintată deasupra Ceahlăului, şi se ascundea în dosul vreunui nour, rămăşiţă a furtunei, pe care un vânt uşor îl mâna cătră miazănoapte. Florile scuturau ca boabe de mărgărintare picăturile ploii, răspândind mireasmă dulce şi subţire, ca după vijelie. Ramurile se ridicau încet, şi glasul depărtat al şuvoaelor tăcea din vreme în vreme. Umbra uriaşă a Ceahlăului bătrân se lungea pe vale, însă cu o înfiorare peste fire... Ici-colo raze pălite de lună străbăteau printre nouri, albeau undele fugare, şi intrau iar în ascunzişul lor din văzduh. Intreaga fire aşa de frumoasă de obiceiu, aşa de gingaşă, cu miresmele ei, cu zâmbetele ori cu plângerile ei care picurau după furtună de pe orice frunză, părea în noaptea aceia în stăpânirea unei uimiri nespuse, ca un om care ar trece nepăsător pe lângă o femeie frumoasă.

In vremea asta, pe malul drept al Bistriţei, deasupra Buhalniţei, pe piscul Grohotişului, un cioban deşteptat de furtună, îşi aţâţa iar focul, ca să-şi usuce opincile. Un câne dela stână, mânios, porni o plângere grozavă de urlete, cuprins ca de cumplită spaimă. In ţarc, oile, berbecii şi caprele se zbăteau. Ciobanul slobozi chiote lungi şi cumplite — Hu-hu! — care alungă fiarele. Răsunetul tremurător se deşteptă în munţi; din râpă în râpă vuetul se prelungi; dar în loc să se zvârle spre pădure, cânele, cu coama zbârlită şi cu spume la gură, se ghemuia în cioban. Caprele şi oile nu mai aveau astâmpăr. Ciobanul îşi făcu cruce de trei ori, socotind în gândul lui

că nu-i lucru curat. Se uită în juru-i, şi deodată, pe nesimţite, îşi aţinti privirile, ca fermecat, asupra Ceahlăului.

Luna cobora încet-încet după o stâncă, valea era cufundată în întuneric, numai fruntea pleşuvă a Ceahlăului luminată, se desfăcea albă din umbra nopţii, care stăpânea poalele muntelui, îi cuprinsese şi coastele şi se urca încet-încet spre vârfuri. In spre partea văii pe marginea stâncii care încununează Ceahlăul, era aşezat cineva negru, mare. Alene aplecat într'o rână, cu mâna dreaptă se sprijinea de un bolovan, adus în sus, anume pus parcă acolo spre a sluji de parmaclâc aşezăturii. Ochii îi scânteiau ca focuri rătăcite pe munţi, şi cătau spre vale plini de răutate. Umbra lui se zugrăvea pe stâncile mai înalte cari împresură muchea spre ţara ungurească creştea şi scădea pe măsură ce trupul se mişca. Şopotul izvorului limpede şi rece care ţâşnea dintr'o stâncă, părea că-l leagănă mângâetor în gândurile lui. Noaptea era târzie; se zărea geana de ziuă.

Un zgomot grozav se auzi, şi cu mâna tot răzemată de stâncă, umbra zvâcni în picioare: „Hai! zise, a venit ceasul, am câştigat rămăşagul; a mea e lumea“. Aici iar rătăci un zâmbet drăcesc pe buzele ei. „Şi poate, urmă, poate n'are să mă mai pue în capul cetelor îngereşti...“

La vorbele acestea diavolul (căci el era) îşi desfăcu aripile. Râdicând dintr'o clătinătură stânca, pluti o clipă pe deasupra Ceahlăului. Se îndreptă spre gura Bistriţei, — când o chemare ascuţită sună în văi. Era cântecul de veghe al cucoşului. Şi ştii dumneata, domnule, că noaptea e a Diavolului de cu sară până la cântători. Iacă aşa. Diavolul se cutremură, îşi descleştă ghiarele, şi stânca pe care o vezi a căzut greu.

Trei zile şi trei nopţi a plouat cu mânie. Şuvoaele duceau departe pe Bistriţa revârsată bucăţi de case, brazi fărmaţi, ştejari uriaşi şi trupuri zdrobite. Numai piatra a rămas pe loc şi se împotriveşte şi fulgerului, când trăsneşte pe vârful ei. Diavolul îşi făcuse planul să oprească Bistriţa din cale, şi apele, crescând într'una din clipă în clipă, să reverse şi să înece lumea.

Câteodată, în nopţile urâte, se aşează iar pe stânca de sus. Atunci, ca la o vrajă, toate tac şi focurile se stâng...

Daco-Romanul îşi isprăvise povestea. Eu mai stătui încă câteva clipe în faţa uriaşului, în admirare, trăgând din ciubucu-mi drag şi suflându-i în nas liniştite şi mărețe învăluiri de fum. Apoi după ce mai trecui odată cu cuţitul peste numele pe care-l scrijelasem, de teamă să nu se şteargă prea curând, mă zvârlii pe cal, lăsându-l în sama diavolului.

Pe când treceam în vad Bistriţa, ca să mergem să facem cunoştinţă cu rachiul Prinţului Cantacuzino dela Crâşma din Gura Largului, ţăranul meu îmi zise:

— „Ciudat lucru ai mai făcut şi dumneata, domnule...".

— Ce lucru, măi voinice?

— Apoi ce făceai cu cuţitul dumitale?.. frumos cuţit, n'am ce zice...

— Imi însemnam numele.

— Şi pentru ce?

— Pentru ca alţi călători, care-or veni după mine, să-l vadă.

— Muncă prăpădită, domnule, ori vrai să şăgueşti.. De douăzeci şi cinci de ani de când cunosc Piatra

Teiului, deşi trec pe-aici o mulţime de boieri şi de ciocoi, n'am văzut pe unul măcar oprindu-se, dar încă să-şi scrie numele!...

Cititorule şi respectabil public, pentru că soarta, care orândueşte aşa de ciudate lucruri când îşi dă osteneala, a vrut ca amintirile unui călător, îngropate în portofoliul lui, şi care nu-s cu adevărat frumoase decât în amintire, să ajungă obiect de publicare, declar, părăsind orice amor propriu, că eu mă dau frumuşel deoparte şi las pe Diavolul să se descurce cu dumneavoastră cum o putea. Treaba lui şi a dumneavoastră. — Am zis.

IAȘII ȘI LOCUITORII LUI
IN 1840

IAȘII ȘI LOCUITORII LUI IN 1840

Tradus de asemenea de Mihail Sadoveanu, studiul acesta cuprinde, pe lângă o încercare de a descifra trecutul Iaşilor, o prezentare amplă a aspectelor variate ale acestui oraş din timpul scriitorului.

Ochiul iscoditor al lui Alecu Russo ştie să urmărească deopotrivă şi pe Ieşanul din mahala ca şi pe cel de prin saloane, fie el Daco-Roman, cum îi zice el, fie Armean, Neamţ Bulgar, Sârb ori Evreu.

Reflecţiile lui sunt adesea judicioase şi nu se sfiesc să spună lucrurilor pe nume. Ridicându-se împotriva prejudecăţilor, Russo scrie:

„...nu ne-am eliberat încă de prejudecăţile noastre de rang, de drepturi, de interese, de mică vanitate..."

Combate deasemeni indolenţa unora, care nu încearcă a se desbăra „de vechile abuzuri" în aplicarea cărora ei mai găsesc şi azi plăcere; „...noi mai găsim încă farmec în vechile abuzuri care lovesc şi'n justiţie şi'n judecată..."

Studiul reflectă mai ales străduinţele unui om care încearcă să se descătuşeze de o lume întreagă de prejudecăţi, de anacronisme.

IAȘII ȘI LOCUITORII LUI IN 1840

. . . .

Locuitorul Iașului este — cel puțin așa crede el — adânc blazat față de toate, fără a cunoaște ce-l înconjură și fără a se cunoaște pe el însuși; boala plictisului îl chinuește! Și care să fie pricinile? Eu le găsesc: întâiu în viața turcească, viață de nelucrare, de lene, în care inteligența veșnic doarme, viață care nu știe să-și ascuțească prin activitate și muncă plăcerile și zilele ei uniforme. Noi nu trăim; noi vegetăm într'o înțepeneală letargică între slujbe ușoare și venituri îndestulătoare pentru a ne ținea în același fatal *dolce farniente;* al doilea, în dezastrosul ridicol de a disprețui tot ceeace *miroase* a moldovenesc, ceiace îndeamnă să ne jertfim plăcerea pentru amorul propriu de a arăta că totu-i rău; al treilea, în ignoranța societății noastre care oprește energic orice mișcare involuntară a gândirii, a mașinei. Pornind de aici, vedem că ignoranța e o lepră rușinoasă care pătează toate treptele sociale ale țării, și amestecată cu nesățioasa iubire de argint, devine o plagă de nevindecat. Această ignoranță adâncă, răspândită, obștească, întovărășită de toate prejudecățile rutinei, de vorbăriile fără rost, de pedantismul ridicol, innăbușă glasul celor câțiva oameni, puțini, și a celor câțiva tineri care au agonisit în străinătate bogății intelectuale. Din respect pentru amorul

propriu ori părul cărunt al unei rude, trebue să taci; pentru a nu călca cele dintâi principii de politeţă, nu ai decât liberul zâmbet sardonic al celui care se respectă, când auzi scăpând năzdrăvănii necontenite din gura unei cunoştinţi onorate, ori a unei persoane pe care, din pricina unei legături intime, trebue s'o respecţi. Aşa încât tinerii care nu se pot hotărî să treacă drept ţicnit — sau, după termenul technic eşan, drept *berbanţi,* — se găsesc în chip necesar într'o poziţie falşă; ascunzându-şi simţirile şi felul lor de a vedea lucrurile, prefăcându-şi tonul, falşificându-şi mişcările, la urma urmei ajung să se dee după curent, ajung să-şi piardă una câte una credinţele nobile pe care le primiseră cu învăţătura, şi după o bucată de vreme observându-se, văd cu mirare că nu se mai recunosc. Pe nesimţite se strică: învăţătura lor se toceşte prin ea însăşi, pentrucă nu mai găseşte ecou, şi atunci caută să-şi înşele gusturile. Cu aerul, respiri lenea şi letargia; facultăţile adorm, ş'ajungi ca şi ceilalţi: maşini cari umblă, beau, dorm *vorbesc de rău,* — ş'atâta tot. In sfârşit, cu toate aceste prefaceri, la unii domoale, la alţii răpezi, la vedere, ca decorurile de operă, dacă scapă acestor tineri oarecare semne de dezgust, vreo vorbă care să contrazică moravurile locale, vreo mişcare involuntară împotriva absurdităţilor în fiinţă, dacă-şi înfrânează obiceiuri respingătoare pentru cel ce nu-i obişnuit, apoi cad în dispreţul opiniei publice; ignoranţa, ca toate micimile, cu idei mărginite, strâmte şi cicălitoare, atinsă de trainicul ei amor-propriu, îşi urcă în par susceptibilitatea încăpăţânată şi ajunge *preţioasă;* le dă tinerilor acestora lovitura măgarului, cu o vorbă perfidă prin înţelesul care se leagă de ea şi pe care o socoteşte quintesenţa ironiei fine: *Franţuzul! Neamţul!* Ceiace însemnează anume că

sunt rău crescuți, pentrucă, la șase sute de leghe de Iași n'au fost învățați să stea drept, țapeni ca niște caporali, înaintea tatălui, mamei, mătușei și unchiului lor; pentrucă n'au fost deprinși să-și pue buzele pe mâna celui dintâiu venit, fie ea curată ori murdară; pentrucă n'au fost opriți să aibă o opinie, o părere a lor; pentrucă n'a fost înnăbușită în ei francheța, dezvoltând în acelaș timp, fineța și fățărnicia care la noi sunt toată știința vieții și toată educația. In sfârșit, ca ultimă lovitură de măciucă, bătrânii repetă cu emfază fiilor și nepoților cum că nu știu nimica. „Ați deprins și voi două-trei vorbe franțuzești și vă credeți învățați!" Asta o spun pe tonul demnității unui mare senior; și — bizară contrazicere! — oamenii aceștia prețuesc învățătura după numărul mai mare ori mai mic de limbi pe care ajunge cineva să le vorbească; pentru dânșii știința și arta, cugetarea și sentimentul, sunt lucruri necunoscute. Ce să zici față de așa lucruri? Trebue să taci, să te strângi în tine însuți. Dar să vezi călcat tot ce-ai crezut mare și nobil, să te vezi disprețuit de ignoranță și stupiditate, nu-i oare un martiriu?

Nu este nicio viață în Iași. Ideile nouă, primite fără voe, introduse ca prin surprindere, și urma, încă puternică, a obiceiurilor vechi, alcătuesc un haos nedeslușit, în care totu-i încurcat. Avem părinți și rude care au apucat alte vremuri și trebue să-i respectăm; ar fi și nedrept să sfărâmi dintr'odată afecțiunile atâtor vieți. Societatea europeană se sprijină în primul rând pe familiaritatea afectuoasă și pe reciprocitatea sentimentelor care există între membrii unei familii, izvor prim din care iau ei caracterul de blândețe, de ușoară nepăsare, de politeță lesnicioasă și slobodă și gustul sociabilității care e necunoscut în ținuturile mai apropiate de orient.

Părinţii noştri însă au fost crescuţi în maximele turceşti, adică: fiul nu e prieten al tatălui său, ci i-i primul rob pe care trebue să-l strunească cu atât mai tare, cu cât într'o zi trebue să-i scape. De aici respectul acela silit, tăcerea poruncită, înţepeneala aceia impasibilă întipărită pe frunţi, care se cer copiilor; tinerii de aceia ajung falşi ori stupizi — nenorocite extremităţi. Printr'o reacţiune firească, robul la rândul lui devine tiran. Urmarea educaţiei aceştia este izolarea indivizilor. Ajunşi în sfârşit mari, fără legăturile acelea aşa de dulci dela şaisprezece ani, cu inteligenţa şi imaginaţia niciodată deşteptate, cu inima goală, ei nu mai fac decât legături de interes; oamenii aceştia fără copilărie n'au nici amintire, nici viitor; au numai prezent, dar un prezent material, fără farmec, cu totul pozitiv. „Fă cum au făcut şi părinţii tăi", asta e fraza banală. Ei ţin la respect silit: „Vreau ca copiii mei să se teamă de mine; de iubit m'or iubi pe urmă, dac'or crede de cuviinţă.." îmi spunea într'un rând o mamă; „de ce să nu facă şi el ca noi şi ca strămoşii noştri? Noi nu trăim în Franţa, domnule". Vorbele acestea resumă sistemul de educaţie domestică şi pot sluji de lămurire caracterului obştesc al cetăţenilor noştri.

Aşa se explică monotonia aceia, singurătatea, golul spăimântător pe care-l simţi — gol cu atât mai adânc cu cât inovaţiile au aruncat ridicolul lor asupra petrecerilor de altădată, când bunicii noştri ducându-se călări la palat ori la judecătorie, se opreau în colţul unei uliţi ca să bea la crâşmă un pahar de rachiu. In nici-un oraş din lume nu s'ar putea aplica mai bine vorba: *a căuta să-ţi omori vremea*. Cei dintâiu tineri veniţi din Franţa şi Germania au pus în mişcare societatea noastră şi au căutat să răspândească o primă şi slabă scântee de lumină. Dar o so-

cietate pe care au consacrat-o veacurile nu se preface așa de răpede. Boierii cei bătrâni, lume aparte, țin la obiceiurile vechi, cum ținem noi la obiceiurile nouă, cu putere, cu disperarea unei cauze amenințate de apropiată și inevitabilă descompunere. Boierii mai dincoace s'au deșteptat înnaintea reorganizației sub influența vechii stări de lucruri, și mai țin la trecut, deși mai slab; iar noi, fii ai unei epoci de civilizație, care ne-am încălzit la focarele Europei, *nu ne-am eliberat încă de prejudecățile noastre de rang, de drepturi, de interese, de mică vanitate*, uitate în străinătate, pe care însă cu plăcere le găsim la întoarcere: *noi mai găsim încă farmec în vechile abuzuri care lovesc și'n justiție și'n judecată*, și născuți cu civilizația, noi avem o scăpare minunată în obiceiurile și deprinderile țării împotriva lucrurilor care ar putea să stânjenească bunul nostru plac. Și toți câți suntem, parizieni pretențioși, republicani șvițereni, cumpliți studenți dela Heidelberg și Stuttgart, toți suntem mari reformatori cu gura, până ce vor veni și faptele să răspundă. Boierii bătrâni și partizanii lor privesc cu dispreț tinerimea, cașicum ea n'ar fi chemată să-și joace rolul.

La noi nu este viață publică. Sfera plăcerilor e foarte mărginită iarna și fără nici-o urmare în vremea verii. Boierii cei bătrâni în afară de tribunale, de partida de wist și de macaua preaiubită, la care își ruinează familiile mângâindu-și cu plăcere bărbile lungi, iar cei tineri răsucindu-și mustața — sunt nuli pentru societate; se mulțămesc să fumeze ciubuc după ciubuc, să ia dimineața și după somnul de după prânz dulceți (minunat obiceiu!) și să soarbă cafeaua turcească batjocorindu-și cu toată energia moldovenească Țiganii și slugile. Tinerii, dacă se întâmplă să se adune câteodată doi ori trei, se așează

metodic în jurul unei mese de joc şi merg pe urmele babacilor ori cască, blestemând nevătămătorul Iaşi care nu le poate da nici o petrecere. Trebue să mai adăogim la numeroasele ridicole ale oamenilor noştri de duh şi faptul că învinuesc ţara de lipsa ei de mişcare şi nu se gândesc că chiar ei sunt cea dintâiu pricină. *Trufia aristocratică găseşte atâtea plăceri secrete în izolarea aceasta!* Printr'o fatalitate oarbă şi foarte convenabilă, pentrucă toate familiile cu trecere sunt înrudite mai de departe ori mai de-aproape, înţelegerea a fost surghiunită din oraş. Fiecare casă e o cetăţue înarmată cu ţepi, limbile ascuţite ale tuturor partizanilor, atât femeeşti cât şi bărbăteşti. Uşurătatea şi vorbele rele sunt îndeletnicirea cucoanelor, şi lenea, deschisă zgomotelor străzii şi noutăţilor cronicei moravurilor, partea bărbaţilor. Câteva persoane înzestrate cu farmecele figurii şi ale spiritului, care au călătorit prin capitalele mari, au vrut să introducă şi în Iaşi *bon-ton*-ul şi manierele elegante, au vrut să formeze saloane alese. Dar într'o societate meschină şi plină de vorbării ca a noastră, a îndrăsni să te deosebeşti de concetăţeni, ori, ce e şi mai rău, de membrii acestei vaste familii care prin ramificaţiile ei mai mult ori mai puţin depărtate alcătueşte boierimea mare, — a îndrăzni să arunci obiceiurile şi datinele vechi, a voi să creezi o reunire aleasă, însemnează să te pui rău cu lumea bună. Chiar aşa s'a întâmplat. Aşa unul din aceste saloane (salonul doamnei Elena Sturza) pe cât de renumit pe atât de vrednic de a fi cunoscut şi cercetat de Ieşeni, salon care s'a declarat campionul *bon-ton*-ului şi al eleganţei europene, unde eşti primit, după cât se spune, cu toată amabilitatea şi gingăşiile cerute pentru a face onorurile unei case nobile, a fost şi este zilnic ţinta săgeţilor neputincioa-

se ale unei invidii tare prostuțe — de asta răspund eu, — mai ales pentru acei cărora prea puțin le pasă de vorbele unora și altora. Dușmănoșii, protivnicii, calomniatorii interesați, ori cei cari sunt astfel numai pentrucă vor să flecărească, au încercat să-l dărâme prin sarcasm. Partizanii însă dimpotrivă îl ridică în slavă. In sfârșit între cele două partide, a treia, alcătuită din bătrâni și din câteva spirite indiferente asupra locului unde se adună, cu condiție numai să-și poată petrece seara ori să poată avea bucuria unei întâlniri, — oameni care se duc ori unde fără să îmbrățișeze certurile vre-unei coterii, l-au sancționat în tăcere. Oamenii *vechiului regim*, adică boierii, întâiu și-au bătut joc, căci bieții oameni habar n'aveau de croiala unei haine, de forma călcâiului ori de vârful unei cisme, de culoarea unei părechi de mănuși, ei cari se cufundă cu atâta plăcere în blana lor orientală, cu *calpacul* istoric pe capul ras, cu picioarele în papuci de marochin galben, contrastând cu roșul înfocat al fundului nădragilor lor turcești, ei cari preferă mănuși de jandarm mănușilor dela Jaquemart, numai pentrucă acele sunt mai trainice. Dar un salon ales ca acesta nu-l pot ei erta, mai cu samă pentrucă e oprit cu desăvârșire fumul ciubucelor care ar putea să întunece strălucirea înfloriturilor lui aurite, și pentrucă nu sunt îngăduite de loc sudălmile naționale; ei, cari sunt buni Moldoveni și buni patrioți, otova și fără fasoane, sunt în neputință să zică cu gingășie: „drace!“ ori „morbleu!“ Nu-i destul de răsunător și nu-i nici logic. In privința asta, e drept, nu-i tocmai bine, căci sudalma e tot așa de trebuincioasă Moldovanului ca apa peștelui, aerul paserilor și pânea tuturor oamenilor. Străbunii ne-au lăsat moștenire Moldova cu energia ei eroică și noi, ca drepți urmași, ne silim

foarte mult să împlinim diata, mai ales în ce priveşte sudălmile.

Salonul de care-i vorba poate prea e de *bon-ton*, dacă ni-i îngăduit să ne exprimăm astfel, pentru o ţară în care un fel de *lasă-mă să te las* şi un soiu de patriarhalism bătrânicios alcătuesc sulimanul moravurilor; dar la urma urmei aceasta e şcoala noastră de eleganţă şi experienţa ei trebue să facă epocă în istoria prefacerilor societăţii noastre [1]).

După pilda salonului acestuia s'au format şi altele, cu toate că în măsură mai mică, însă succesul şi faima lor au durat prea puţin. S'a întâmplat cu saloanele acestea caşi cu oamenii: cei însemnaţi cu pecetea puterii şi geniului se ridică, cu toate schelălăiturile; oamenii nehotărîţi, cari umblă pipăind, se poticnesc de toate haturile vieţii. Prea sfioase spre a-şi crea o stare neatârnată, neîndestul de cutezătoare pentru a se înnălţa de-asupra ridicolelor banale şi a glumelor şi mai banale, căzute în faţa izbândelor crescânde şi a influenţelor parfumate ale faimosului salon, zânele acestor semi-temple au văzut cum curtea lor se risipeşte încetul cu încetul. Căci pentru a atrage pe amatori, nu-i îndestulător să deschizi un salon şi să zici: intraţi domnilor; trebue acel nu

---

[1]) Noi, care suntem înainte de toate patrioţi, găsim că salonul acesta e prea aristocratic, prea select, are prea puţini iniţiaţi admisibili; poate să degenereze de aceia în coterie; un salon care ar voi să se impue publicului ar trebui să fie nu popular, pentrucă asta n'o voiţi — ceiace dealtminteri n'ar fi un rău prea mare, — dar mai întins, mai liber; ar trebui să găseşti în el pe reprezentanţii tuturor claselor ţării, toate părerile, toate costumele cu contrastul lor, toate numele, toate celebrităţile, însfârşit ar trebui să n'aibă înfăţişarea prea ţeapănă şi măsurată, care se reproşează acestuia: credeţi-mă, manierele alese se câştigă, însă încet-încet şi nu dintr'odată.

ştiu ce care cucereşte şi te răpeşte, trebue ca un glas dulce, un surâs amabil şi fin, împărţit fără părtinire, o gingaşă mişcare a capului, să te îndemne. E mare artă fără îndoială să ştii a primi lumea, dar ca s'o poţi ţinea trebuie, cred eu, talent, unit cu tact foarte delicat. In multe din saloanele acestea, ori cât de bine s'ar primi, — recepţiunea nu e de o potrivă, şi stăpâna casei parcă ar vrea să-şi potrivească zâmbetele şi semi-grimasele echivalente, cu locul pe care-l ocupă oaspeţii pe scara ierarhică a societăţii, mijloc mare de a te plictisi acolo sau acasă, lipsă mare de tact care arată un defect al sufletului ori al educaţiei în procedeele delicate, în atenţiile acelea gingaşe şi fireşti pe care suntem obişnuiţi să le privim ca un dar al femeii. Cred că va fi mult bonton la Iaşi, când saloanele vor fi saloane şi nu birouri de genealogie ori case de schimb.

Diplomaţia cea mai rafinată, aceia care degenerează în intrigă casnică, este codul uzual adoptat nu numai în afacerile care cer cap şi tact, dar chiar în cele mai mici relaţii, până la părăsire între amici şi în familie. De aceia *marele nostru regenerator politic, generalul Kisseleff,* zicea adesea că: „Dacă e bine să te duci ori la Viena ori la Paris ca să te instrueşti, ar trebui să vii la Iaşi ca să-ţi desăvârşeşti educaţia şi să înveţi cum să trăieşti în lume". Cei cari ne-au vizitat, ori acei cari trăesc printre noi, să demaşte aserţiunea aceasta dacă pot, căci e adevărată. La cea dintâiu vedere, oraşul nostru pare alcătuit numai din fraţi buni, dar cercetaţi-l mai de aproape şi pe urmă să staţi cu mine de vorbă.

. . . .

CUPRINSUL

Redactor responsabil: G. RĂDULESCU. Tehnoredactor: M. GRIGORIU. Dată în lucru: 15. VIII. 1948. Bun de tipar: 28. IX. 1948. Format: 32/72×88. Tiraj: 5300. Clasificarea zecimală: 859—09 Tipografia „Universul".

Au apărat in

„BIBLIOTECA de BUZUNAR"

Nr.		
1.	MIHAIL SADOVEANU	Fantazii răsăritene
2.	ARMAND CUVILLIER	Introducere în sociologie
3.	WILLI BREDEL	Reporter special
4.	Ing. DRĂGULĂNESCU	Formular de matematici și calcul
5.	* * *	Carte de cântece
6.	* * *	1848 (Documente)
7.	B. SAMARIAN	Cartea jucătorului de șah
8.	BERNARD SHAW	Discipolul diavolului
9.	ANTON CEHOV	Țăranii ed. II-a
10.	A. HILF	Aplicațiile radio-electricității
11.	GEO BOGZA	Țara de piatră
12.	ROMAIN ROLLAND	Beethoven
13.	JO MIHALY	Păzitorul Fratelui, roman
14.	FRANS MASEREEL	Calvarul unui om
15	MIHAIL EMINESCU	Poezii
16.	MARCEL PRENANT	Darwin ed. II-a
17.	VIRGIL GHEORGHIU	Inițiere muzicală ed. II-a
18.	IONESCU-DUNĂREANU	Drumuri de munte ed. II-a
19.	CLAUDE ROY	Parisul răsculat
20.	AL. ȘTEFANOPOL	Regina Balului
21.	TUDOR ARGHEZI	Versuri alese
22.	POENARU și MIRCEV	Boxul
23.	GARCIA LORCA	Nemaipomenita pantofăreasă
24.	AD. BYCK	Negrii cântă
25.	Dr. OCTAV MALLER	Ereditate și mediu
26.	ROGER MARTIN DU GARD	Familia Thibault vol. I
27.	VERA INBER	Asediul
28.	MIHAIL ROLLER	Figuri din Revoluția franceză
29.	TIHON HOLODNAI	Miciurin transformă plantele
30.	A. S. PUȘKIN	Poveștile răposatului Ivan Petrovici Belchin
31.	I. BRUCĂR	Psihologie
32.	FRITZ KUNKEL	Caracterul, dragostea și căsnicia
33.	C. I. GULIAN	Introducere în sociologia culturii
34.	Dr. VICTOR CHERESTEȘIU	Români și Unguri
35.	COLOMAN MIKSZATH	Săliștencele
36.	NICOLAE BALCESCU	Scrieri alese
37.	MIHAIL ȘERBAN	Furtuna
38.	SINCLAIR LEWIS	Elmer Gantry vol. 1
39.	" "	Elmer Gantry vol. II
40.	Ing. D. DRĂGULĂNESCU	Formular de matematici și calcul vol. II
41.	I. PUȚURI	Două paie la trei măgari
42.	Dr. N. MARCOVICI	Metchnicoff
43.	VOLTAIRE	Candide sau Optimismul
44.	A. de BEAUMARCHAIS	Nunta lui Figaro
45.	MOLIERE	Tartuffe
46.	ROGER MARTIN DU GARD	Familia Thibault vol. II
47.	ROGER MARTIN DU GARD	Familia Thibault vol. III
48.	LIA HARSU	A fost odată ca niciodată
49.	LEONID LEONOV	Cucerirea Velikoșumskului

EDITURA DE STAT

Au apărut în

„BIBLIOTECA de BUZUNAR"

Nr.		
50	ROMAIN ROLLAND	Călătorie în Țara Muzicii
51.	LUDWIG BERGHOFF	Balul leproșilor
52.	A. de SAINT-EXUPERY	Scrisoarea către un ostatec
53.	Ing. GH. RADO	Meșterul casei
54.	J. B. PRIESTLEY	Inspectorul de poliție
55.	JONATHAN SWIFT	Călătoriile lui Guliver
56.	GUY DE MAUPASSANT	Domnișoara Fifi
57	Col. VALTER ROMAN	Despre Teoria Războiului
58.	RADU BOUREANU	Viața Spătarului Milescu
59.	ARMAND SALACROU	Nopțile Mâniei
60.	S. SAMARIAN	A doua carte a jucătorului de șah
61.	HENRIK IBSEN	Femeia mării
62.	AUGUST IACOBSON	Viața în Citadelă
63.	Dr. PAUL PRUTEANU	Asigurările Sociale în U.R.S.S.
64.	CAROL ARDELEANU	Viermii Pământului
65.	CONSTANTIN VÂRTEJ	Probleme de Stilistică Literară
66.	* * *	Malaria
67	* * *	Kogălniceanu
68.	MELIUSZ JOZSEF	Cântec despre anul 1437
69.	GH. I. GEORGESCU-BUZAU	Aspectul agrar al revoluției din 1848 în Muntenia
70.	EGON ERWIN KISCH	Razna prin patru continente
71.	B. A. VINOGRADOV și I. D. STRAȘUN	Ocrotirea Sănătății celor ce muncesc în U. R. S. S.
72.	VICTOR TULBURE	Vioara roșie (poeme)
73.	CLAUDE MORGAN	Pecetea omului
74.	DUMITRU CORBEA	Bălceștii
75.	G-ral VALTER ROMAN	Despre Războiul Contemporan
76.	Dr. ALEXANDRU SCHINA	Alimentația
77.	ROGER MARTIN DU GARD	Familia Thibault, Vol. IV.
78.	ROGER MARTIN DU GARD	Familia Thibault, Vol. V.
79.	JORGE ICAZA	Groapa cu Indieni
80.	SOTIRIS PATADZIS	Ani sângeroși

EDITURA DE STAT

Lei 65